

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Darius Amilevičius

**SINOPTINIŲ EVANGELIJŲ AUTORIŲ
RETORIKA**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Kaunas, 2010

UDK

Disertacija rengta 1999 – 2001 metais Popiežiškajame Grigaliaus universitete ir 2009 - 2010 Vytauto Didžiojo universitete.

Disertacija ginama eksternu

Mokslinis vadovas

prof. dr. Rolandas Meynet'as (Popiežiškasis Grigaliaus universitetas, Biblijos mokslai; filologija)

Mokslinis konsultantas

prof. dr. Irena Buckley (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

ISBN 978-9955-12-608-9

TURINYS

ĮVADAS	4
1. SEMITŲ RETORINĖS ANALIZĖS METODAS SINOPTINIŲ EVANGELIJŲ IR APAŠTALŲ DARBŲ KNYGOS TYRIMUOSE.....	12
1.1. Semitų retorinės analizės metodas.....	12
1.2. Sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos literatūriniai ir teologiniai ypatumai	20
1.3. Semitų retorinės analizės metodas sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos tyrimuose	42
2. SINOPTINIŲ EVANGELIJŲ AUTORIŲ RETORIKA	50
2.1. Evangelijos pagal Morkų retorika	50
2.2. Luko veikalo (Evangelijos pagal Luką ir Apaštalų darbų knygos) retorika	72
2.2.1. Evangelijos pagal Luką retorika	76
2.2.2. Apaštalų darbų knygos retorika	82
2.3. Evangelijos pagal Matą retorika	107
IŠVADOS	122
SANTRUMPOS	125
ŠALTINIAI	126
LITERATŪRA	126
PRIEDAI	131
DISERTACIJOS TEMA PASKELBTI DARBAI	140

IVADAS

Antrojo Petro laiško autorius, praėjus ketvirčiui amžiaus po apaštalo Pauliaus mirties, rašo, kad Pauliaus laiškuose „esama sunkiai suprantamų dalykų, kuriuos nemokšos ir nesubrendėliai iškraipo, aiškindami kaip ir kitus Raštus, savo pačių pražūčiai“ (2 Pt 3, 16). Šis iškalbingas tekstas akivaizdžiai liudija, jog jau I a. pabaigoje krikščionys susidūrė su Biblijos raštų tyrimo metodologinėmis ir hermeneutinėmis problemomis.

Biblijos raštų neįmanoma suprasti be egzegetinių tyrimų. Biblija išties yra ne belaikių tiesų tiesioginis apreiškimas, bet, kalbant teologiniais terminais, rašytinis liudijimas Dievo įsikišimo, kai Dievas apsireiškia žmogiškojoje istorijoje, tam tikroje istorijos epochoje, aiškiai apibrėžtoje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Kitaip negu kitų religijų sakralinės doktrinos, Biblijos žinia tvirtai įsišaknijusi istorijoje. Egzegetinė Biblijos tyrimų metodologija atvira tarpdisciplininėms studijoms ir kitų mokslų įnašui. Nė vienam teologui neįmanoma pačiam atlikti įvairaus pobūdžio tyrimų, leidžiančių geriau suprasti Biblijos tekstus. Sinchroninės prieitys ir metodai (retorinė analizė, semitų retorinė analizė, naratyvinė analizė, semiotinė analizė ir kt.) pajėgios atnaujinti ir papildyti egzegezę tiek metodologijos, tiek išvalgų prasme. Kiekvienai tyrimų sričiai (teksto kritikai, lingvistiniams tyrimams, literatūros analizei, retoriniams tyrimams ir t. t.) būdingos savos taisyklės, kurių reikia laikytis visiškai nepriklausomai.

Nuo II a. pradžios iki Renesanso laikų terminai *egzegezė* ir *hermeneutika* buvo beveik sinonimai. Atskiri aktualios egzegetinės Biblijos studijų metodologijos elementai randami jau Origeno, Jeronimo ir Augustino raštuose, tačiau jos šiuolaikinės formos yra tobulinimo, ypač suaktyvėjusio nuo Renesanso humanistų bei jų *recursus ad fontes* laikų, rezultatas. Egzegezė (gr. *exēgēsis* – aiškinimas) senovinių tekstų (ypač Biblijos) aiškinimas ir komentavimas. Tyrimo procese užduodama daug analitinių klausimų apie įvairius teksto ir jo konteksto aspektus. Egzegezėje didelę reikšmę turi klasikinės filologijos metodologija, bet, kaip parodė XVIII ir XIX a. mokslininkų tyrimų rezultatai, būtent religiniams, teisiniams, ideologiniams ir pan. tekstams nepakanka vien filologinio tyrimo. Egzegezė apima daug įvairių diachroninių ir sinchroninių tyrimų metodų. Ilgą laiką terminas *egzegezė* buvo taikomas tik Biblijos egzegezei, tačiau šiais laikais egzegezė pradėta naudoti bet kokiam tekstui aiškinti, ypač kritiniam aiškinimui, todėl aiškumo dėlei, kalbant apie Biblijos tyrimus, dažniausiai naudojamas terminas *Biblijos egzegezė*.

Šiuolaikinės filosofinės hermeneutikos indėlis ir pastarojo meto mokslinių literatūros tyrimų plėtotė leidžia Biblijos egzegezei geriau suprasti savo užduotį, kurios sudėtingumas vis akivaizdesnis. Senoji egzegezė negalėjusi atsižvelgti į šiuolaikinius mokslinius reikalavimus,

kiekvienam Biblijos tekstui priskirdavo kelis prasmės lygmenis. Labiausiai paplitęs buvo žodinės ir dvasinės prasmės skyrimas. Viduramžių egzegezė skyrė tris dvasinės prasmės aspektus, atitinkamai susijusius su apreikštąja tiesa, rekomenduojama gyvensena ir siektinu galutiniu tikslu. Iš čia kilo garsusis domininkono Augustino Dano dvieilis (XIII a.): *Raidė parodo darbus, kuo tau tikėti – alegorija, dorovinė prasmė – kaip tau elgtis, ko siekti – anagogija*¹.

Atsakydama į tokį prasmės daugialypiškumą, istorinė kritinė egzegezė daugiau ar mažiau atvirai reiškė prasmės bendrumo tezę, pagal kurią tekstas vienu metu negalys turėti kelių reikšmių. Visos istorinės kritinės egzegezės pastangos buvo skirtos vienam tikslui – nustatyti tikslią vieno ar kito biblinio teksto prasmę jo atsiradimo aplinkybėmis. Egzegezės tyrimų objektas – Biblijos raštai, vien kaip senovinių veikalų rinkinys. Reikia pažymėti, kad teksto prasmės bendrumo tezę šiandien griauja kalbos mokslų ir filosofinės hermeneutikos teiginiai, vėl pripažįstantys rašytinių tekstų polisemiją.

Egzegetinius Biblijos tyrimus ir metodologijos plėtotę sunkina fundamentalistinis traktavimas, kuris remiasi principu, kad Biblija, būdama įkvėptuoju Dievo žodžiu, turi būti skaitoma bei aiškinama pažodžiui. Toks „žodinis aiškinimas“ reiškia tiesioginį paraidinį aiškinimą, atsisakant visų pastangų suprasti Bibliją jos istorinio tapimo ir plėtojimosi požiūriu. Taigi toks traktavimas prieštarauja istorinio kritinio metodo, taip pat bet kurio kito mokslinio metodo taikymui Biblijos tyrimuose. Deja, XX a. pabaigoje fundamentalistinis traktavimas vis dar turėjo daug šalininkų.

Nuo XX a. vidurio sinchroninio pobūdžio egzegetinius metodus papildė du retoriniai metodai: retorinė kritika ir semitų retorinė analizė, kurie pradėti sėkmingai taikyti Naujojo Testamento raštų tyrimuose².

Naujojo Testamento laiškų žanras ir retorinis pobūdis niekada nekėlė abejonių. Vyksta tik metodologinio pobūdžio diskusijos, kurių retorikos modelį (semitų ar graikų-romėnų) naudojo laiškų autoriai. Sinoptinių evangelijų autorių veikalų, kurių žanro identifikavimo problematika iki šiol neišspręsta, atvejais kitas. Nors absoliuti I a. krikščionių veikalų dauguma yra retorinio pobūdžio, ilgus amžius sinoptinių evangelijų autorių veikalai buvo traktuojami ir studijuojami vien kaip teologiniai ir istoriografiniai. Retorinių metodų taikymas sinoptinių evangelijų autorių veikalų tyrimuose paskatino grįžti prie ištakų ir iš naujo „atrasti“ pamirštą sinoptinių evangelijų autorių veikalų retorinį pobūdį bei jų tikrąją paskirtį – įtikinti skaitytoją ar klausytoją.

¹ *Littera gesta docet, qui credas allegoria; moralis quid agas; quo tendas anagogia.*

² Retorinių metodų taikymo Biblijos raštų studijose pradžia sutampa su XX a. viduryje pasaulyje prasidėjusiu retorikos renesansu, kuris datuojamas 1936 m. (*Koženiauskienė R. Retorika: Iškalbos stilistika. Vilnius. 1999. P. 18*).

Šia disertacija norima pateikti naują požiūrį į sinoptinių evangelijų autorių veikalo retoriką ir kompoziciją. Požiūrį suformavo naujasis metodas, kurį jo kūrėjai pavadino semitų retorine analize. Tai kaip alternatyva retorikos kritikai (*rhetorical criticism*), Naujojo Testamento raštus nagrinėjančiai pagal graikų-romėnų retorikos taisykles. Semitų retorinės analizės prielaida priešinga – Naujojo Testamento raštai sukomponuoti pagal semitų retorikos ir kompozicijos modelius. Naują prieitį padiktavo ir būtinybė – mokslininkai, studijuojantys ankstyvosios krikščionybės laikotarpį (35–425 m.) teigė, kad prieš Augustiną nebuvo tokio dalyko kaip specifinė krikščionių retorika ir kad ankstyvoji krikščionių raštija buvo paveikta graikų-romėnų retorikos. Šis požiūris paskatino teiginius, jog mūsų laikus pasiekę sinoptinių evangelijų autorių veikalo graikiški tekstai yra vien naratyvinio pobūdžio. Nors ankstyvosios sinoptinių evangelijų studijos deklaravo „silpną autorystę“, sinchroninio pobūdžio metodų taikymas leidžia teigti priešingai – sinoptinių evangelijų autoriai, nors didžiąją dalimi naudojo tą pačią šaltinių medžiagą, turėjo labai daug laisvės komponuodami, argumentuodami ir naudodami šaltinius, tad retorinės studijos visų pirma turi būti nukreiptos ne į sinoptinių evangelijų autorių veikalo interpretaciją, bet į pačiuose veikalo tekstuose esančių krikščionybės postulatų analizę ir jų argumentacijos studijas.

Semitų retorinės analizės metodas įgyja akademinės bendruomenės ir oficialiųjų Bažnyčios sluoksnių pripažinimą. 2006 m. Romoje įsteigta Tarptautinė Biblijos ir semitų retorikos draugija³, kuri aktyviai dalyvauja Tarptautinės retorikos istorijos draugijos veikloje. Remiantis jos interneto svetainėje skelbiamos bibliografijos analitinės studijos duomenimis, gerokai anksčiau už semitų retorikos metodologijos suformulavimą ir paskelbimą nemažai mokslininkų Biblijos tekstus analizavo į semitų retorinę analizę panašiais principais, identifikuodami paralelines bei centruotas kompozicijas ir naudodami jas hermeneutinio pobūdžio Biblijos studijose. Iš viso pasaulyje iki 2009 m. liepos mėnesio pasirodė 1434 mokslinės publikacijos (knygos ir straipsniai), kurių autoriai Biblijos tekstus studijuoja semitų retorinės analizės metodu arba pagal jam artimą metodologiją. Iš 1434 darbų didžioji dalis nagrinėja Senojo Testamento tekstus, nemažai autorių semitų retorinės analizės metodą taiko Pauliaus laiškų studijose. Tik palyginti neseniai šis metodas pradėtas taikyti sinoptinių evangelijų autorių veikalo studijose.

Disertacijoje atsižvelgta į Popiežiškosios Biblijos komisijos 1993 m. dokumentą „Biblijos aiškinimas Bažnyčioje“, kuriuo oficialioji Katalikų Bažnyčia atveria duris tarpdisciplininiam Biblijos tyrimams ir naujiems Biblijos tyrimo metodams. Šio darbo autorius įsitikinęs, kad objektyvi mokslo mintis turi būti laisva nuo bet kokio politinio ar religinio

³ International Society for the Study of Biblical and Semitic Rhetoric (RBS). Svetainės adresas www.retoricabiblicaesemitica.org.

reglamentavimo, tačiau Biblijos tyrimų rezultatai gali pažeisti didelės grupės žmonių įsitikinimus ir jausmus. Norint to išvengti ir kartu siekiant tarpdisciplininio dialogo Lietuvos ir tarptautiniu mastu, būtina gerbti ir atsižvelgti į religinius autoritetus. Todėl svarbu konstatuoti, kad retorinio ir literatūrinio pobūdžio sinoptinių evangelijų autorių veikalų studijos nesiekia „demistifikuoti“ šių tekstų ir jų turinio, o atvirkščiai – atsiribojimas nuo išankstinių nuostatų leidžia mokslininkui objektyviau pažvelgti į tekstus, kurių autoriai net neįsivaizdavo, kad rašo kanoninius veikalus.

Mokslinė tyrimo problema. Retorika yra menas įtikinėti bei įtikinti ir kurti įtikinėjamuosius diskursus. Pripažindami milžinišką retorikos įtaką helenistinei kultūrai ir tai, kad visi Biblijos tekstai bent iš dalies yra įtikinėjamojo pobūdžio, vis daugiau Biblijos tekstus tiriančių mokslininkų naudojasi klasikinės retorikos traktatais tam tikriems Biblijos, ypač Naujojo Testamento, tekstų aspektams geriau išnagrinėti. Kiti dėmesį sutelkia į biblinės literatūrinės tradicijos specifinius bruožus, t. y. semitų retoriką. Semitų retorinės analizės metodas jau pasitvirtino ir Biblijos tyrimų metodologijoje įsitvirtino kaip tinkamas Biblijos raštų tyrimo metodas, bet iki šiol daugiausia buvo taikomas vien Senojo Testamento raštų tyrimams. Disertacijoje pirmą kartą Lietuvoje, remiantis disertacijos autoriaus ir kitų šiuo metodu Naujojo Testamento raštus tiriančių mokslininkų tyrimų rezultatais, atskleidžiamas sinoptinių evangelijų autorių veikalų retorinis pobūdis ir semitų retorinės analizės metodo tinkamumas šių veikalų tyrimams. Iki XX a. pradžios vyravo nuomonė (ji turi daug šalininkų ir šiais laikais), kad sinoptinių evangelijų autorių veikalai yra istoriografinio pobūdžio veikalai, kuriuose teologinio traktato principu nagrinėjamos fundamentalios krikščionių teologijos temos, nors šių veikalų žanras lieka neapibrėžtas. I a. raštai dar buvo rašomi, nedarant tarpų tarp skyrių, poskyrių ir žodžių. Naujojo Testamento raštų skaidymas į skyrius ir eilutes gana vėlyvas (XIII–XIV a.). Jis buvo atliktas remiantis tik tam tikra turinio ir sintaksės analize, todėl abejotina, ar visiškai atspindi tikrąjį autoriaus sumanymą. Veikaluose nėra turinio, kuris padėtų suprasti kūrinio struktūrą. Tai vieni svarbiausių sinchroninių metodų tyrimo objektų. Kompozicijos arba retorinio modelio nustatymas tiksliau atskleistų veikalų autorių tezes ir argumentacijos dinamiką, tad padėtų geriau suprasti šiuos raštus.

Darbo hipotezė.

1. Evangelijų pagal Morkų ir Matą bei Apaštalų darbų knygos autorių retorinės strategijos, kompozicijos struktūros ir literatūrinės teksto prasmės tyrimams tinkamiausias semitų retorinės analizės metodas.
2. Evangelijos pagal Morkų ir Matą bei Apaštalų darbų knyga tiek makro-, tiek mikrokompozicijos lygmenyse yra sukomponuotos laikantis semitų retorikos taisyklių, todėl šių tekstų funkcija yra mažiausiai trejopa: teologinė, istoriografinė ir retorinė.

3. Tik taip sukomponuoti veikalai galėjo garantuoti autentišką žodinės ir rašytinės tradicijos apie Jėzų iš Nazareto ir jo mokymą perdavimą bei tęstinumą ir išsaugoti vienovę su Senojo Testamento raštais.
4. Sinoptinių evangelijų autorių retorikos vienas iš pagrindinių tikslų – įtikinti graikakalbius, dažniausiai ne semitų kilmės krikščionis jų religinio pasirinkimo teisingumu ir daryti kryptingą įtaką asmeninės krikščionio savimonės bei tapatybės formavimosi procesui I a. antrosios pusės politinių ir religinių įvykių kontekste.
5. Sinoptinių evangelijų autorių veikaluose naratyvinio pobūdžio medžiaga yra svarbi argumentacijos dalis.

Darbo objektas – 65–85 m. parašyti sinoptinių evangelijų autorių veikalai (Evangelija pagal Morkų, Evangelija pagal Matą ir Apaštalų darbų knyga). Evangelija pagal Luką ir Apaštalų darbų knyga yra to paties anoniminio autoriaus dviejų tomų veikalas, peržengiantis tradicinio evangelijų siužeto chronologines ribas.

Šio darbo **tikslas** – ištirti Evangelijos pagal Morkų, Evangelijos pagal Matą ir Apaštalų darbų knygos autorių retoriką ir semitų retorinės analizės metodo tinkamumą tolesniems tarpdisciplininiais šių veikalų tyrimams.

Užsibrėžti tokie **uždaviniai**:

- kadangi krikščionių specifiniai „evangelijos“ ir „darbų“ žanrai iki šiol neapibrėžti, remiantis I a. krikščionių literatūros raidos tyrimais nustatyti, ar sinoptinių evangelijų autorių veikalai gali būti traktuojami kaip retorinės paskirties veikalai;
- remiantis teorine metodologine literatūra, aprašyti semitų retorinės analizės metodo tinkamumą Naujojo Testamento raštų, ypač sinoptinių evangelijų autorių veikalų, tyrimams;
- ištirti semitų retorikos modelių taikymą sinoptinių evangelijų autorių veikalų makro- ir mikrokompozicijos lygmenyse;
- atskleisti sinoptinių evangelijų autorių retorikos ypatybes ir retorinį kontekstą.

Ankstesni tyrimai. 1753 m. R. Lowthas paskelbė veikalą „Paskaitos apie hebrajų šventąją poeziją“. Jis aprašė esminį hebrajų poezijos bruožą – narių paralelizmą. 1820–1825 m. hebrajų poezijos kompozicines struktūras pastebėjo J. Jebbas ir T. Boysas. Jie ėmė kurti pirmąją sistemą, kuri padėjo suprasti, kaip antikiniai hebrajai kūrė poeziją. Iki XX a. pradžios mokslininkai Biblijos tekstus tyrė vien diachroniniais metodais. 1911 m. Ch. Souvay publikavo veikalą „Essai sur la metrique des Psalmes“, kuriame svarstė vienanarius segmentus ir stengėsi susisteminti „stilistines priemones“ (teksto kompozicijos nuorodas). 1915 m. Londone buvo publikuotas G. B. Gray’aus veikalas „The Forms of Hebrew Poetry“, kuriame autorius nagrinėjo

paralelizmus ir kompensacijos fenomenus. 1930 m. N. W. Lundas pirmasis suformulavo centruotų kompozicinių struktūrų organizavimo principus ir savo tyrimų rezultatus publikavo eilėje straipsnių. XX a. didžioji dalis mokslininkų semitų retorinės analizės metodu arba pagal jam artimą metodologiją nagrinėja tik Senojo Testamento tekstus, bet nuo 1950 m. semitų retorinės analizės metodas pradėtas taikyti ir Naujojo Testamento raštų studijose. Pirmieji Pauliaus laiškuose semitų retorikos modelius mikrokompozicijos lygmenyje atskleidė J. Bligh'as (*Galatians in Greek: A Structural Analysis of Paul's Epistle to the Galatians*. Detroit. 1966), P. Biaysas (*Parallelism in Romans*. Hays. 1967) ir F. Zeilingeris (*Der Erstgeborene der Schöpfung. Untersuchungen zur Formalstruktur und Theologie des Kolosserbriefes*. Vienna. 1974). A. Vanhoye 1976 m. publikavo Laiško žydams analizę (*La structure littéraire de l'épître aux Hébreux*. Paris. 1976) ir įrodė, jog visas laiško tekstas sukomponuotas pagal semitų paralelizmo taisykles. Evangelijoje pagal Morkų pirmą kartą semitų kompozicijos modelius mikrokompozicijos lygmenyje atskleidė L. F. Brettas (*Suggestions for an Analysis of Mark's Arrangement / Mark: A New Translation with Introduction and Commentary*. New York. 1986. P. 174-190), A. J. R. Muthiah (Jesus giver of Life. Composition and Interpretation of Mark 7:31-9,50. Chennai. 2005) ir R. Meynet'as (*The New Introduction to the Synoptic Gospels*. Miami. 2010). Evangeliją pagal Luką mikro- ir makrokompozicijos lygmenyse semitų retorinės analizės metodu ištyrė R. Meynet'as (*Il Vangelo secondo Luca*. Roma. 1994) ir įrodė, kad visas veikalas sukomponuotas pagal semitų retorikos taisykles. Apaštalų darbų knygoje semitų kompozicijos modelius mikrokompozicijos lygmenyje pirmieji atskleidė Ch. Exumas ir Ch. H. Talbertas (*The Structure of Paul's Speech to the Ephesian Elders (Acts 20,18-35) // CBQ*. 29. 1967. P. 233-236), P. Auffretas (*Essai sur la structure littéraire du discours d'Athènes (AC XVII 23-31) // NT*. 20. 1978. P. 185-202) ir V. M. Wilsonas (*Divine Symmetries: The Art of Biblical Rhetoric*. Lanham – New York – Oxford. 1997), bet ši knyga semitų retorinės analizės metodu dar netirta. Evangelijos pagal Matą makrokompozicijos struktūrą pirmasis ištyrė H. J. Combrinkas (*The Macrostructure of the Gospel of Matthew // Neotestamentica*. 16. 1982. P. 6-10), bet svarbiausi šiuo klausimu W. Werenos tyrimo rezultatai (*The Macrostructure of Matthew's Gospel: A New Proposal // Biblica* 87 (2006). P. 171–200). Evangelijos pagal Matą mikrokompozicijos lygmenyje labai svarbūs R. Meynet'o tyrimo rezultatai (*La composizione del Padre Nostro // Civiltà Cattolica*. 2004. III. P. 241-253 ir *The New Introduction to the Synoptic Gospels*. Miami. 2010). Evangelijoje pagal Joną semitų kompozicijos modelius mikrokompozicijos lygmenyje pirmieji atskleidė D. Deekas (*The Structure of the Fourth Gospel // NTS*. 15. 1968. P. 107-128) ir E. A. Wyllers (*In Solomon's Porch: A Henological Analysis of the Architectonic of the Fourth Gospel // ST*. 42. 1988. P. 151-167), H. Zorrilla (*A Service of Sacrificial Love // Direction*. 24. 1995. P. 74-85). Iš teorinės metodologinės

literatūros svarbiausi trys R. Meynet'o darbai (L'analisi retorica. Brescia. 1992; „E ora, scrivete per voi questo cantico“: Introduzione pratica all'analisi retorica. Roma. 1996; papildytas ir atnaujintas The New Introduction to the Synoptic Gospels. Miami. 2010), kuriuose aprašoma semitų retorinės analizės metodologija, metodika ir įrodinėjamas metodo tinkamumas Evangelijų pagal Morkų, Matą ir Luką kompozicijos tyrimuose, teiginius grindžiant nedidelės apimties tekstų analize.

Mokslinio darbo naujumas, aktualumas ir praktinė nauda.

1. Šiame darbe pirmą kartą semitų retorinės analizės metodu ištirti Apaštalo Petro knygos vadinamojo Petro bloko (Apd 1–15) tekstai, ypatingą dėmesį skiriant apaštalo Petro kalbų analizei.

2. Disertacijoje pirmą kartą suformuluota Evangelijos pagal Morkų makrokompozicijos struktūra, būtina tolesniems šio veikalo retoriniams ir teologiniams tyrimams.

3. Pirmą kartą ištirta Evangelijos pagal Morkų įžangos ir pabaigos kompozicija bei retorika.

4. Šiuo darbu Lietuvos mokslo bendruomenei ir tiems, kurie domisi Biblijos tekstų studijomis bei aiškinimu, pateikiama metodologinė priemonė, supažindinanti su semitų retorinės analizės metodu – jį Popiežiškoji Biblijos komisija priskiria prie naujų literatūrinių Biblijos analizės metodų ir rekomenduoja naudoti Naujojo Testamento veikalų studijose.

5. Geras graikų kalbos žinojimas leido darbo autoriui parengti analizuojamų tekstų naujus vertimus į lietuvių kalbą, nors tyrimo metu buvo analizuojami tekstai originalo kalba. Dabartiniai Biblijos vertimai į lietuvių kalbą netinkami retorinėms šių tekstų studijoms.

6. Tyrimo rezultatai, įrodantys semitinę sinoptinių evangelijų autorių retorikos specifiką, gali būti panaudoti tolesniems tarpdisciplininiais Naujojo Testamento raštų retoriniams ir teologiniams bei ankstyvosios krikščionybės tarpkultūrinės komunikacijos tyrimams.

Tyrimo metodologija. Analizuojant sinoptinių evangelijų autorių retoriką ir jų veikalų kompoziciją taikomi sinchroniniai Biblijos raštų tyrimo metodai. Svarbiausias jų deskriptyvinis analitinis semitų retorinės analizės metodas – analizuojant semitų retorikos modelių taikymą makro- ir mikrokompozicijose. Veikalų literatūrinėms ypatybėms ir retoriniam kontekstui tirti taikomas diachroninis istorinis kritinis metodas. Tekstams ir jų vertimams į lietuvių, anglų, italų ir rusų kalbas tirti taikomas komparatyvinis metodas – lyginant įvairius teksto variantus ir gretinant juos su vertimais į lietuvių ir kitas kalbas. Galiausiai pateikiama šiais metodais gautų rezultatų sintezė.

Tyrimo rezultatai. Darbe išryškinti I a. krikščionių literatūros raidai įtaką darę politiniai ir religiniai veiksniai. Jie lėmė krikščionių literatūros proveržį I a. antrojoje pusėje.

Iširta, kad sinoptinių evangelijų autorių veikalai parašyti pagal semitų retorikos ir kompozicijos taisykles ir principus. Simetriškos kompozicijos, daugialypiai paralelizmai, chiazminės struktūros ir kiti semitų kompozicijos modeliai atskleisti šių veikalų įvairiuose teksto organizavimo lygmenyse. Tai lemia retorinį sinoptinių evangelijų autorių veikalų pobūdį, greta teologinio ir istoriografinio. Nustatyta, kad Jamnijos proceso pradžioje parašyta Evangelija pagal Morkų skatina krikščionio pakartotinį egzistencinį apsisprendimą ir įtikinėja jį palyginti su evangelijoje pateikiamais modeliais. Jamnijos proceso pabaigoje parašyta Evangelija pagal Matą, Evangelija pagal Luką ir Apaštalų darbų knyga įtikinėja graikakalbius krikščionis jų naujos tapatybės teisinės argumentacijos teisingumu ir krikščionių vaidmens svarbos istorijos procese pagrįstumu.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, dvi dalys, išvados, šaltinių sąrašas ir šeši priedai. Įvade aiškinama tiriamą problemą, pateikiama ankstesnių tyrimų apžvalga, nurodomi darbo tikslas, uždaviniai, tyrimo aktualumas ir naujumas, pateikiami ginamieji teiginiai, metodiniai principai. Pirmoje dalyje skirtinguose skyriuose aprašoma semitų retorinės analizės metodologija ir metodika, išryškinami sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos literatūriniai ir teologiniai ypatumai ir apžvelgiama šių veikalų tyrimų raida. Antroji dalis skirta sinoptinių evangelijų autorių retorikos analizei. Skirtingose šios dalies skyriuose analizuojama Evangelijos pagal Morkų, Evangelijos pagal Luką ir Apaštalų darbų knygos, Evangelijos pagal Matą retorika, makro- ir mikrokompozicija, sąsajos tarp kompozicijos lingvistinių elementų, aptariamų kiekvieno veikalo literatūriniai ypatumai, jų retorinis kontekstas. Analizė grindžiama kiekvieno analizuojamo teksto kompozicijos struktūros ir sąsajų tarp lingvistinių elementų grafiniu pavaizdavimu. Prieduose pateikti semitų retorinės analizės techninių terminų išaiškinimas, kai kurių semitų retorikai būdingų sąsajų tarp lingvistinių elementų pavyzdžiai, Evangelijų pagal Luką ir Matą bei 67-os Psalmės makrokompozicijos grafiniai pavaizdavimai.

1. SEMITŲ RETORINĖS ANALIZĖS METODAS SINOPTINIŲ EVANGELIJŲ IR APAŠTALŲ DARBŲ KNYGOS TYRIMUOSE

Semitų retorika buvo „atrasta“ ir jos požymiai buvo pradėti aprašinėti tik prieš du šimtus metų. Semitų retorinės analizės metodo ištakos randamos jau XVIII a., todėl tai nėra visai naujas metodas, tačiau dėl beveik šimtmetių tuomečių egzegetų labiau pripažįstamo istorinio kritinio metodo, iki galo nesuformuluotas semitų retorinės analizės metodas buvo likęs užmarštyje.

Pirmoje dalyje skirtinguose skyriuose aprašoma semitų retorinės analizės metodologija ir metodika, išryškinami sinoptinių evangelijų ir Apaštalo darbų knygos literatūriniai ir teologiniai ypatumai ir apžvelgiama šių veikalų tyrimų raida.

1.1. Semitų retorinės analizės metodas

Semitų retorikos analizės pradininkais laikomi R. Lowthas, J. Jebbas ir T. Boysas, nors visi trys Biblijos tekstus nagrinėjo tik semantiniu aspektu. 1753 m. Oksfordo universiteto profesorius R. Lowthas paskelbė veikalą „Paskaitos apie hebrajų šventąją poeziją“, kurio devynioliktoje paskaitoje aprašo esminį hebrajų poezijos bruožą – narių paralelizmą, ir pabrėžia, kad tuo hebrajų poezija visiškai skiriasi nuo lotynų poezijos. R. Lowthas išskiria tris paralelizmų rūšis:

- sinoniminį paralelizmą (kai du paraleliniai nariai kitokiais žodžiais išreiškia tą pačią idėją);
- pripastatytą paralelizmą (kai du paraleliniai nariai vienas kitam prieštarauja);
- sintetinį paralelizmą (kai du paraleliniai nariai vienas kitą papildo).

1820–1825 m. hebrajų poezijos kompozicines struktūras pastebėjo J. Jebbas ir T. Boysas. Jie pradėjo kurti pirmąją sistemą, kuri padėjo suprasti, kaip antikiniai hebrajai kūrė poeziją. Šių dviejų autorių darbuose pateikiama labai daug paralelinių ir centruotų konstrukcijų pavyzdžių. Paralelinės ir centruotos struktūros yra du pagrindiniai hebrajų teksto kompozicijos modeliai, kai atskiri teksto elementai atitinka vienas kitą pagal pasikartojimo taisyklę. R. Lowthas apsiribojo trumpų tekstų analize, o J. Jebbas ir T. Boysas įrodė, kad tie patys fenomenai aptinkami ir didelės apimties tekstuose. R. Lowthas apsiribojo Senojo Testamento tekstais, o J. Jebbas ir T. Boysas įrodė, jog tos pačios teksto kompozicijos taisyklės galioja ir Naujojo Testamento tekstams. Būtent pastarieji du autoriai pirmieji atrado biblinę retoriką, kurios taisyklės galioja tiek hebrajų, tiek graikų kalba parašytiems Biblijos raštams⁴.

⁴ Meynet R. Leggere la Bibbia. Milano. 1998. P. 70–72.

Po ilgesnės pertraukos, XX a. pradžioje, vėl pradedamos Biblijos tekstuose esančių paralelių ir centruotų kompozicijų studijos. Ch. Souvay Jungtinėse Amerikos Valstijose (St. Louise) 1911 m. paskelbė veikalą „Essai sur la metrique des Psaumes“, jame, tęsdamas R. Lowtho pradėtą darbą, svarsto vienanarius segmentus ir stengiasi susisteminti „stilistines priemones“ (teksto kompozicijos nuorodas). 1915 m. Londone buvo publikuotas G. B. Gray'aus veikalas „The Forms of Hebrew Poetry“. Autorius nagrinėja paralelizmus ir kompensacijos fenomenus, tačiau susidaro įspūdis, kad šis mokslininkas nėra susipažinęs su J. Jebbo ir jo mokinių tyrimų rezultatais.

Iki XX a. pradžios Biblijos raštai buvo tiriami tik diachroniniais metodais. Tikras perversmas įvyko 1930 m., kai N. W. Lundas, susipažinęs su R. Lowtho, J. Jebbo ir T. Boyso darbais, pradėjo nagrinėti Biblijos tekstų chiazmines struktūras. Spauldoje pasirodė daug straipsnių, kuriuose N. W. Lundas teigia, jog norint atsakyti į kai kuriuos neišspręstus Biblijos tekstų probleminius klausimus, siekiant geriau suprasti atskirų tekstų prasmę ir tinkamai įvertinti Naujojo Testamento tekstus literatūriniu požiūriu, būtina studijuoti tekstų chiazmines struktūras. Studijuodamas šias struktūras, N. W. Lundas pirmasis suformuluoja centruotų kompozicinių struktūrų organizavimo principus⁵.

Nuo 1950 m. vis daugiau mokslininkų į semitų retorinę analizę panašiu metodu ėmė nagrinėti tiek trumpus tekstus, tiek didelės apimties tekstus. E. Galbiati 1956 m. publikavo Išėjimo knygos struktūrinę analizę. 1961 m. P. Lamarche – Zacharijo knygos analizę. Ilgametis Romos popiežiškojo Biblijos instituto profesorius ir Popiežiškosios Biblijos komisijos sekretorius A. Vanhoye 1963 m. publikavo Laiško žydams analizę⁶ ir įrodė, kad Laiškas žydams sukomponuotas pagal paralelizmo taisykles. Pats autorius savo metodą vadino *analyse structurelle* (liet. *struktūrinė analizė*), tačiau gana greitai dėl R. Meynet'o, P. Bovatti ir kt. mokslininkų *analyse structurelle* virto tuo, kas dabar vadinama semitų retorine analize. Iš teorinės metodinės literatūros svarbiausi trys R. Meynet'o darbai. 1989 m. autorius publikavo „L'analyse rhétorique“ (vertimas į italų kalbą – L'analisi retorica. Brescia. 1992), kuriame aprašoma semitų retorinės analizės metodologija. 1996 m. R. Meynet'as publikavo semitų retorinės analizės praktinį įvadą „E ora, scrivete per voi questo cantico“, kuriame detaliam aprašoma metodika. 2010 m. publikuotas atnaujintas ir papildytas „The New Introduction to the Synoptic Gospels“, kuriame autorius įrodinėja metodo tinkamumą Evangelijų pagal Morkų, Matą ir Luką kompozicijos tyrimuose, teiginius grindžiant nedidelės apimties tekstų analize. Reikia pastebėti, kad šiame veikle nesvarstomas retorinis kontekstas ir Apaštalų darbų knyga.

⁵ Meynet R. L'analisi retorica. Brescia. 1992. P. 118–120.

⁶ Vanhoye A. La structure littéraire de l'épître aux Hébreux. Paris. 1976.

Nors vis daugiau mokslininkų semitų retorinės analizės metodu ėmė tirti sinoptines evangelijas, bet iki šiol pilnai ištirta tik Evangelija pagal Luką. Tyrimą atliko R. Meynet'as ir įrodė, kad visas veikalas sukomponuotas pagal semitų retorikos taisykles. Tyrimo rezultatus autorius publikavo 1988 m. „L'Évangile selon Saint Luc“ (vertimas į italų kalbą – Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994). Kiti mokslininkai dažniausiai apsiribojo Evangelijų pagal Morkų ir Matą nedidelės ir vidutinės apimties tekstų kompozicijos tyrimais, atskleisdami, kad jie sukomponuoti pagal semitų retorikos modelius. Evangelijoje pagal Morkų pirmą kartą semitų kompozicijos modelius atskleidė L. F. Brettas, R. Meynet'as ir A. J. R. Muthiahas. Evangelijoje pagal Matą – R. Meynet'as. Apaštalų darbų knygoje centruotus kompozicijos modelius pastebėjo Ch. Exumas, Ch. H. Talbertas, P. Auffretas ir V. M. Wilsonas, bet ši knyga semitų retorinės analizės metodu makro- ir mikrokompozicijos lygmenyse dar netirta. Iš Evangelijos pagal Matą makrokompozicijos struktūros tyrimų svarbiausi H. J. Combrinko ir W. Werenos darbai. Šiame darbe atskleista Evangelijos pagal Morkų makrokompozicijos struktūra.

Semitų retorinės analizės metodologija

Semitų retorinės analizės arba Biblijos retorinės analizės metodas yra retorinis, bet kartu ir literatūrologinis metodas. Mums įprasta, kad rašytinis šaltinis dažniausiai turi išorines kompozicijos nuorodas: turinį, teksto skirstymą į skyrius, poskyrius, pastraipas. Neretai skaitytojui svarbias vietas arba svarbius momentus padeda pastebėti skirtingas šriftas ir pan. Temos plėtojimo dinamiką turinyje atspindi hierarchinė skyrių ir poskyrių numeracijos sistema. Antikiniuose tekstuose, kaip ir Biblijos raštuose, labai dažnai šių kompozicijos nuorodų nėra dėl savaime suprantamų priežasčių: tų laikų rašytojai autoriai taupė brangias rašymo medžiagas. Dėl to veikalo kompozicijos struktūrą atskleidžia tik tekste esančios vidinio pobūdžio, t. y. lingvistinės, nuorodos.

Norint, kad lingvistiniai elementai įgytų retorinę funkciją arba taptų teksto kompozicijos struktūros vidinėmis nuorodomis, jie visų pirma turi formuoti teksto kompozicijos vidines struktūras arba modelius. Šis tikslas pasiekiamas lingvistinius elementus išdėstant tam tikrose, tam specialiai skirtose teksto vietose. Analizuojant tarp „raktinių“ lingvistinių elementų esančias sąsajas, nustatomi kompozicijos modeliai ir atitinkamo teksto organizavimo lygmens kompozicijos struktūros.

Šiame darbe naudotų semitų retorinės analizės techninių terminų išaiškinimą ir elementarių kompozicijos modelių pavyzdžius galima rasti priede Nr. 1. Toliau aptariamos pagrindinės lingvistinių elementų sąsajos ir pagrindiniai kompozicijos modeliai. Kalbama tik

apie tas elementų sąsajas ir kompozicijos modelius, kurie aptinkami Naujojo Testamento raštuose.

Semitų tekstuose yra tik dvi lingvistinių elementų sąsajų rūšys: tapatumas (arba paralelizmas) ir supriešinimas⁷.

Biblijos raštuose tapatumas būna penkių lygmenų: leksikos, morfologijos, sintaksės, ritmo ir rimo. Jis gali būti visiškas arba dalinis. Dalinio tapatumo atveju kartais klaidingai nurodomi panašumo arba analogijos, o ne tapatumo ryšiai.

Leksikos lygmens visiškas tapatumas yra tada, kai dvi leksemos turi vienodus signifikantus ir signifikatus. Dalinį tapatumą dažnai rodo homoniminis ryšys, kai leksemų signifikantai yra tie patys, bet skiriasi signifikatai. Vokalizuoame hebrajų kalbos tekste ir graikų kalbos tekste⁸ dažniausiai nėra skirtumo tarp homografijos (grafinės formos tapatumo) ir homofonijos (garsinės formos tapatumo). Leksemos yra sinoniminės, kai jų reikšmė ta pati, bet skiriasi signifikantai. Net jei dvi leksemos ir nėra sinonimai, jos gali priklausyti tam pačiam semantiniam laukui, taip nurodant dalinio tapatumo ryšį tarp jų⁹.

Morfologijos lygmenyje dvi morfemos yra visiškai tapačios, kai identiškai jų signifikantai ir signifikatai. Iš dalies tapačios, kai jų signifikantai skirtingi, bet turi bendrų signifikatų (vieną ar kelis).

Sintaksės lygmenyje dvi leksemos arba dvi morfemos gali būti visiškai tapačios savo sintaksės funkcija. Tapatumas gali būti ir tarp sintagmų arba sakinių, kuriuose sakinio dalys išdėstomos ta pačia tvarka.

Nors Biblijos raštuose autoriai tapatumą dažniausiai išreiškia semantiniame lygmenyje, pasitaiko atveju, kai tapatumą rodo paralelinių narių ritmas. Tai galioja Biblijos raštų poezijai ir prozai.

Negali būti dviejų lingvistinių objektų supriešinimo, jei tarp jų nėra bent dalinio tapatumo. Kaip ir tapatumas, supriešinimas gali būti visiškas arba dalinis. Leksikos lygmenyje supriešintos leksemos turi kitokius signifikatus, bet supriešinamos tik signifikato dalimi (pavyzdžiui, „įeiti – išeiti“, „šviesa – tamsa“). Supriešinimas, kaip tapatumo atveju, gali būti universalus (pavyzdžiui, „įeiti – išeiti“) arba specifinis (pavyzdžiui, Biblijoje sąvoka „Izraelis“ supriešinama terminui „tautos“, t. y. pagonys). Biblijos tekstuose naudojamas papildantis, arba bipolinis, supriešinimas, kai supriešintomis sąvokomis išreiškiama visuma. Pavyzdžiui,

⁷ Metodo apžvalga parengta pagal Meynet R. *L'analisi retorica*. Brescia. 1992.

⁸ Kalbama apie vadinamąjį scholastinį graikų kalbos tarimą, kai ištariamos visos balsės. Bizantiškojo laikotarpio graikų kalboje kai kurios balsių dalys pradėtos tarti vienodai. Pavyzdžiui, žodis *kurie* scholastiniu tarimu skamba *kurie*, bizantiškuoju – *kyrie*.

⁹ Semantiniai laukai gali būti visuotiniai (gėlių pavadinimai) arba specifiniai, būdingi tik tam tikrai kultūrai arba terpei. Pavyzdžiui, Biblijos antropologijoje „širdis“ yra žmogaus intelektualios veiklos centras, todėl priklauso tam pačiam semantiniam laukui kaip „galvoti“, „suprasti“. Mūsų kultūroje „širdis“ priskiriama emocijų semantiniam laukui, todėl siejama su „jausti“ ir pan.

1) viename naryje „motina“, kitame – „tėvas“, išreiškiant sąvoką „tėvai“ arba 2) vietoj „Dievas sutvėrė pasaulį“ formuluojama „Dievas sutvėrė dangų ir žemę“. Morfologiniame lygmenyje supriešinimas išreiškiamas vienu iš signifikantų (pavyzdžiui, įvardžio pokyčiu) arba veiksmazodžio ar daiktavardžio modalumo pokyčiu. Sintaksės lygmenyje priešprieša gali būti tarp teigiamojo ir klausiamojo sakinių.

Teksto autorius lingvistinius elementus, tarp kurių yra tapatumo arba supriešinimo sąsajos, tekste išdėsto ne atsitiktine tvarka, bet specialiai tam skirtose vietose. Šių elementų vieta tekste lemia ne sintaksės taisyklės arba semantika, bet kiekviename teksto organizavimo lygmenyje jų išdėstymas paklūsta diskurso struktūravimo dėsniams. Jau pati susietų lingvistinių elementų vieta tekste gali rodyti teksto kompozicijos struktūrą (pavyzdžiui, rėminę konstrukciją, kai susieti elementai yra literatūrinio vieneto pirmasis ir paskutinis dėmenys¹⁰). Elementų dispozicija tekste paklūsta pačiam pagrindiniam antikinės semitų kompozicijos dėsniui – simetrijai. Simetrijos dėsnis diktuoja du pagrindinius kompozicijos modelius: paralelizmą ir centruotą modelį.

Paralelinis kompozicijos modelis yra toks, kai vienu lingvistinių elementų išdėstymo tvarką susieti elementai atkartoja ta pačia išdėstymo tvarka. Grafiškai pavaizduojamas pagrindiniu modeliu AB arba variantais **AA'B**, **ABB'**, **AA'BB'**. Tik segmento narių lygmenyje grafiniame modelyje naudojamos mažosios raidės **ab**.

Centruotas kompozicijos modelis – kai vienu lingvistinių elementų išdėstymo tvarką susieti lingvistiniai elementai atkartoja atvirkščia tvarka. Grafiškai jis žymimas schema **ABA'**, kur gaubiančių raidžių skaičius atspindi centrinį elementą gaubiančių paralelinių elementų skaičių. Segmento lygmenyje grafinėje schemoje naudojamos mažosios raidės **aba'**.

Chiazminis kompozicijos modelis tam tikra prasme yra centruoto modelio variantas, grafiškai vaizduojamas **ABB'A'**, kur centrą formuoja ne literatūrinis vienetas, o virtuali simetrijos ašis.

Centruoti ir chiazminiai modeliai dažni Naujojo Testamento raštuose (pavyzdžiui, didelės apimties chiazminis modelis šiame darbe matomas Evangelijos pagal Morkų makrostruktūros ir Evangelijos pagal Luką kompozicijos struktūros atvejais), todėl būtina paminėti kelis pagrindinius šio pobūdžio kompozicijos dėsnius:

1. Centre visada vyksta pokytis. Dažnai minties plėtojimo pokytis vyksta, kitoje centruotos kompozicijos pusėje pradedant priešingą temą. Po to vėl grįžtama prie pirminio temos plėtojimo, kuris tęsiamas iki kompozicijos vieneto pabaigos.

¹⁰ Įrėminimas, kaip semitų kompozicijos elementas, skiriasi nuo graikų-romėnų retorikos įrėminimo (Koženiauskienė R. *Retorika: Iškalbos stilistika*. Vilnius. 1999. P. 269).

2. Centruotose ir chiazminėse kompozicijose tapačios idėjos išdėstomos taip, kad jos būtų centre ir kraštinėse, bet ne vidurinėse dalyse.
3. Prie centruotos kompozicijos struktūros centrinėje dalyje plėtojamos temos autorius grįžta kitos centruotos kompozicijos struktūros kraštinėse dalyse. Tai rodo, jog antrasis kompozicijos vienetas priklauso nuo pirmojo.
4. Didelės apimties kompozicijos struktūros dažnai turi rėminius kompozicijos elementus, kurie žymi struktūros pradžią ir pabaigą.
5. Centruotos kompozicijos struktūroje centrinėje dalyje gali būti plėtojama tema, neturinti akivaizdžių sąsajų su kraštinėmis dalimis. Taip būna tais atvejais, kai centre išsakoma pagrindinė tezė, o kraštinėse dalyse plėtojama argumentacija. Arba tai rodo, kad centrinėje dalyje plėtojama tema yra mažai svarbi šioje kompozicijos struktūroje plėtojamai temai, bet yra labai svarbi aukštesniame teksto organizavimo lygmenyje ir taip formuoja aukštesnio kompozicijos lygmens sąsajas¹¹ (šiam darbe tai matoma pirmosios Petro kalbos Apaštalo darbų knygoje atveju).

Anksčiau pateikto metodo principų apibendrinančio aprašo ir priede Nr. 2 pateiktų kelių pavyzdžių nepakanka, kad skaitytojas detaliam susipažintų ir įsisavintų šį metodą, tačiau pakanka, kad susidarytų bendrą vaizdą. Norint šiuo metodu analizuoti Biblijos raštus nepakanka vien įsisavinti metodologiją ir įgyti analizės įgūdžius. Būtina daug laiko skirti teksto studijoms tradiciniais egzegetiniais metodais ir jų bendro konteksto analizei, studijuojant bendro pobūdžio Biblijos komentarus ir veikalus apie to meto kultūrą, istoriją ir kt.

Semitų retorinės analizės metodika

Semitų retorinė analizė įmanoma tik analizuojant tekstą originalo kalba. Visi vertimai daugiau ar mažiau iškreipia lingvistinių elementų specifinę dispoziciją tekste: arba jų signifikantus, arba signifikatus, arba viską kartu. Lingvistinių elementų originalią homoniminę sąsają vertime išsaugoti neįmanoma.

Veikalo makrokompozicijos struktūros nustatymas yra labai svarbus tolesnių studijų išeities taškas, nes leidžia veikale preliminarai nustatyti didesnės ir mažesnės apimties literatūrinių vienetų ribas, nustatyti pirminius struktūrinius ryšius literatūrinio vieneto viduje ir tarp literatūrinių vienetų. Galutinis semitų retorinės analizės rezultatas patvirtina arba koreguoja pirminę veikalo makrokompozicijos struktūros hipotezę, padeda suformuoti detalią kompozicijos schemą, leidžiančią matyti veikalo bendrą ir dalinę retorinę strategiją.

¹¹ N. W. Lundo veikalo apžvalgą ir tyrimų išvadas glaustai pateikia *Meynet R. L'analisi retorica*. Brescia. 1992. P. 220–260.

Makrokompozicijos struktūros nustatymo procesas ilgas ir sudėtingas, nes, kaip minėta anksčiau, tradicinis skaidymas į skyrius ir eilutes visiškai netinka.

Suformavus pradinę veikalo makrostruktūros hipotezę, didelės apimties literatūriniai vienetai skaidomi į žemesnio lygmens kompozicinius vienetus, kol aptinkami žemiausio lygmens kompoziciniai vienetai, pasižymintys kompoziciniu išbaigtumu (pavyzdžiui, kalba, parabolė, stebuklo pasakojimas). Jų lygmens semitų retorinės analizės procesas susideda iš keturių etapų. Tolesnė analizė atliekama pagal augimo dinamiką: analizuojamos sąsajos tarp to paties teksto organizavimo lygmens literatūrinių vienetų ir t. t. Taip identifikuojamos autoriaus tezės ir analizuojama jų argumentavimo plėtotė. Toliau aptariami keturi analizės etapai¹².

Analizės etapas. Šiame etape, naudojantis klasikinės egzegzės moksliniais kritiniais metodais (teksto kritika, gramatikos analize, semantinė analize ir t. t.), įvertinamas ir pasirenkamas originaliam tekstui pagrįstai artimiausias teksto variantas, jis analizuojamas ir „perrašomas“. „Perrašymas“ yra teksto kompozicijos vizualinio žemėlapijo suformavimas. Kitaip tariant, tai mokslininko teksto analizės mentalinio proceso rezultatas pateikiamas grafiškai. Nors „perrašymo“ rezultatai yra gremėzdiškos schemas, bet tik taip semitų retorikoje neįgudusiam skaitytojui suprantamu būdu įmanoma pavaizduoti kompozicijos struktūrą ir analizuojamo kompozicinio vieneto semantinio branduolio elementų dispoziciją, kuri atspindi autoriaus retorikos strategiją ir argumentacijos plėtotę. „Perrašant“ vadovaujamasi semitų retorikos taisyklėmis¹³, teksto ritmu ir rimu. Po to analizuojamą tekstą galima išversti, tačiau vertime privalu išsaugoti teksto kompozicijos struktūrą, kompozicines figūras, dėmenų dispoziciją tekste (dėmens vietos pakeitimas dažniausiai reiškia kompozicinės figūros sugriovimą ir retorinės strategijos arba argumentavimo plėtotės iškreipimą), ypač atkreipiant dėmesį į paralelinių dėmenų semantinio sąryšio išsaugojimą¹⁴. Teksto „perrašymo“ ir „perrašyto“ teksto vertimo kokybė yra pagrindinė kokybiškų tyrimo rezultatų prielaida, nes, kaip jau buvo minėta, tai atskleidžia kompozicijos vieneto semantinį branduolį, kuris savo ruožtu atskleidžia retorinės strategijos dėmesio centrus (ką ir kaip nori pasakyti autorius), argumentacijos dinamiką ir yra hermeneutinis teksto interpretacijos „raktas“.

¹² Savo sisteminį veikalą apie semitų retorinės analizės metodą (*Meynet R. L'analisi retorica*. Brescia. 1992) R. Meynet'as papildė praktinių pratybų priemone (*Meynet R. „E ora, scrivete per voi questo cantico“: Introduzione pratica all'analisi retorica*. Roma. 1996). Šiame darbe pateikiama keturių etapų apžvalga parengta remiantis minėtais R. Meynet'o veikalais.

¹³ *Meynet R. L'analisi retorica*. Brescia. 1992. P. 220–260.

¹⁴ Biblijos raštų vertimas galima suskirstyti į tris rūšis: 1) artimas originalui, kai vertimas vos ne pažodžiui atspindi originalų tekstą; 2) „literatūrinis“, pirmenybę teikiantis sklandžiai vertimo kalbai, su originalu išlaikantis tik tam tikrą esminį turinio sąryšį (dažniausiai toks vertimas naudojamas liturgijoje ir oficialiuose teologiniuose diskursuose); 3) „aukso vidurys“, kai balansuojama tarp sklandžios vertimo kalbos ir ištikimybės verčiamam tekstui (pavyzdžiui, prof. A. Rubšio vertimas). Bene labiausiai paplitę trečiojo tipo vertimai, jie dažniausiai naudojami nespecializuotose Biblijos studijose ir religinėje praktikoje.

Analizės rezultatų aprašymo etapas. Kiekvienas mokslininkas siekia, kad „perrašymas“ būtų toks tobulas, jog skaitytojui jau nebereikėtų papildomo komentaro, tačiau praktiškai to padaryti neįmanoma. Todėl antrasis semitų retorinės analizės etapas – aprašyti „perrašytą“ tekstą. Čia apsiribojama teksto aprašymu, nurodant formalias kompozicijos ypatybes ir vidinių elementų sąsajas. Aprašant būtina atskleisti retorinę strategiją ir argumentacijos plėtotę. Jei kompozicinė teksto struktūra centruota, kryptis priklauso nuo teksto autoriaus retorinės strategijos: iš centro į kraštus arba iš kraštų į centrą. Semitų retorinėje analizėje teksto kompozicijos aprašas niekada negali būti linijinis.

Analizuojamo teksto **konteksto nustatymas ir įvertinimas** yra trečiasis analizės etapas. Paprastai pats geriausias Biblijos tekstų komentaras yra Biblijos raštai. Vieni Senojo Testamento tekstai dažnai cituoja kitus Senojo Testamento tekstus ar daro aliuzijas į juos. Naujajame Testamente irgi dažnai cituojami Senojo Testamento tekstai ar kiti Naujojo Testamento tekstai¹⁵. Paprastai pasitaiko tiesioginis bei netiesioginis citavimas ir aliuzijos. Teksto autorius tai daro cituodamas tekstą, jį perfrazuodamas, bet išsaugodamas semantinį branduolį arba panaudodamas specifinį žodžių junginį ar specifinį terminą, kurie visam tekstui suteikia specifinį reikšmės niuansą. Tokiu būdu iki galo atskleidžiami visi teksto turinio ir argumentacijos hermeneutiniai aspektai.

Bet kokia analizė niekada neatliekama tik dėl pačios analizės. Retorinės analizės pagrindinis tikslas – **teksto interpretacija**, t. y. ketvirtasis retorinės analizės etapas. Kiekvienas komentaras (kaip ir kiekvienas vertimas) yra daugiau ar mažiau subjektyvus, tačiau kokybiška teksto retorinė analizė gali tapti objektyvumo kriterijumi ir garantu. Komentaro autorius konkrečios kultūros kategorijomis skaitytojams suprantama kalba persako tai, ką jis suprato apie tekstą pirmųjų trijų retorinės analizės etapų metu. Teksto interpretacijos išeities taškas – formalūs analizės rezultatai. Komentaro autoriaus ir skaitytojo užduotis – analizuoti, mąstyti ir bandyti nustatyti, kuo paraleliniai kompozicijos elementai panašūs ar priešingi. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad graikų-romėnų retorikai būdinga linijinė tvarka (modelis: tezė – argumentacija). Semitų retorikoje argumentacijos dinamika paralelinė: „1 argumentas“ – tezė – „2 argumentas“, kur visą argumentaciją pateikia blokas „1 argumentas“ + „2 argumentas“. Todėl semitų retorikoje sąvoka „kontekstas“ esmiškai skiriasi nuo jos analogo graikų-romėnų modelyje. Semitų argumentacijos bloko artimesnysis kontekstas yra tai, kas yra prieš ir po „1 argumentacijos“ ir kas yra prieš ir po „2 argumentacijos“. Graikų-romėnų modelio atveju artimesnysis kontekstas yra daug siauresnis.

¹⁵ Senojo Testamento raštų panaudojimo technikos yra atskira svarbi Naujojo Testamento raštų studijų tema. Šiuo klausimu žr., pavyzdžiui, *France R. T. Jesus and the Old Testament*. London. 1971.

Dar reikėtų paminėti, jog, greta retorikos ir kompozicijos tyrimų, semitų retorinė analizė pajėgi efektyviai spręsti teksto kritikos problemas ir jos rezultatai (ypač „perrašymo“ etapo rezultatai) yra svari pagalbinė priemonė teksto vertėjui. Kaip buvo kalbėta pirmajame skyriuje, dėl perrašinėtojų klaidų ar kitų priežasčių Biblijos tekste esama nemažai tekstinių variantų problemų. Dažnai sunku pagrįsti, koks žodis ar frazė turi būti vienoje ar kitoje vietoje (atskiri rankraščiai pateikia keletą variantų). Kai kurios teksto kritikos problemos yra tokios sudėtingos, kad savo prigimtimi diachroninė klasikinė egzegzė nesugeba pasiūlyti pagrįstų sprendimų. Juos gali pateikti tik sinchroniniai metodai, kuriems priklauso ir semitų retorinė analizė. Tokio sprendimo pavyzdys bus pateiktas toliau, analizuojant Evangelijos pagal Morkų įžangą (Mk 1,1-13). Versdamas tekstą iš graikų ar hebrajų kalbos vertėjas dažnai susiduria su problema, kaip tiksliai išversti tam tikrą žodį, kuris dažnai turi keletą reikšmių arba keletą semantinių niuansų. Išryškintas teksto semantinis branduolys ir jo elementų dispozicija vertėjui neleidžia nutolti nuo originalaus teksto.

1.2. Sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos literatūriniai ir teologiniai ypatumai

Skyriaus atskiruose poskyriuose atliekta istorinio-politinio konteksto (arba plataus retorinio konteksto) analizė, nes ankstyvosios krikščionių retorikos ir literatūros raidą (kaip ir visos krikščionybės raidą) stipriai paveikė tuomečiai istoriniai-politiniai veiksniai, išryškintos sinoptinių evangelijų autorių veikalo ypatybės I a. krikščionių literatūros raidos ir Naujojo Testamento kanono kontekste.

Istoriniai-politiniai veiksniai, įtakoję I a. krikščionybės ir krikščionių literatūros raidą

Romos imperija laikėsi gana tolerantiškos pozicijos užkariautų tautų religijos atžvilgiu. Buvo taikomas „įjungimo“ principas – naujai užkariautos tautos dievai buvo paprasčiausiai įtraukiami į Romos dievų panteoną, o nukariautos tautos turėjo garbinti ir Romos dievus. Romėnai religiją laikė visų pirma socialine elgsena, kuri skatino piliečių vienybę ir jų lojalumą imperijai. Tokią religinę elgseną romėnai vadino *pietas* (lot. *pareiga, pamaldumas*), kuri kartu su *gravitas* (liet. *pastovumas, patikimumas, rimtumas*) ir *dignitas* (liet. *orumas*) sudarė romėnų vertybių sistemos pagrindą. Ciceronas rašė, kad jei išnyktų *pietas*, kartu pradingtų socialinė vienybė ir teisingumas¹⁶. Roma laikėsi tolerantiškos pozicijos netgi žydų religijos atžvilgiu, nors

¹⁶ Wilkin R. L. The Piety of the Persecutors // Christian History. Issue 27. Vol. IX. No. 3. P. 18.

romėnai judaizmą laikė ypač barbariška ir nemoralia religija¹⁷. Žydai visaip stengėsi išsisukti nuo pareigos garbinti Romos dievus. Pagoniškoje Romos imperijoje žydus teisiškai gynė imperatoriaus suteiktos privilegijos. Dėl to iki I a. antrosios pusės oficialioji Roma krikščionis laikė judaizmo sekta, kurios nariai su žydais nesutarė dėl jų šventosios raštijos aiškinimo. Kelis dešimtmečius oficialioji Roma nekreipė ypatingo dėmesio į krikščionis, bet ir nekliudė žydams su jais konfliktuoti, vidines problemas sprendžiant žydams reikalingu būdu.

Apie 30 m. Jeruzalėje įvykdomas kruvinas susidorojimas su Jėzumi iš Nazareto. Nors iki šiol nėra aišku, kas buvo tikrasis susidorojimo iniciatorius (fariziejai ar Sanhedrinai), tačiau kruvinas žydų vidinių problemų sprendimas vyko Romos deleguotam Judėjos prokuratoriui Poncijui Pilotui (26–36 m.) pritarus arba toleruojant tai, kas vyksta¹⁸. Tai rodo, kad tuo metu Romos politikai dar neidentifikuoja krikščionybės kaip nuo judaizmo nepriklausomo sąjūdžio. Politiniu požiūriu vertinant, įvyksta tai, kas nemažai prisideda prie spartaus krikščionybės plitimo – Jėzus tampa kankiniu ir taip krikščionybė pranoksta judaizmą, nes krikščionybė, priešingai nei judaizmas, save kildina iš vieno kankinio – istorinės asmenybės.

36 m. Pilotas buvo atšauktas į Romą. Į jo vietą atsiųstas prefektas Marullus (37–41 m.) netrukdy žydams persekioti krikščionis. Prasidėjo pirmieji didesni krikščionių persekiojimai ir susidorojimai. Nors apie jų apimtį objektyvių duomenų nėra, bet manoma, kad būtent vienas iš šių persekiojimų organizatorių ir vadovų buvo žydų kilmės, Romos pilietybę turintis, įtakingas to meto Palestinos politinis-religinis veikėjas Paulius iš Tarso. Praėjus šešeriems metams po Jėzaus iš Nazareto nužudymo, krikščionys jau buvo gausi bendruomenė, kuri labai nepatiko žydų oficialiesiems sluoksniams dėl krikščionių skelbiamos tuomečių oficialių judaizmo sluoksnių lūkesčių neatitinkančios Mesijo sampratos¹⁹. Nors patys krikščionys labai tikėjosi, kad tėvynainiai teigiamai reaguos į jų skelbimą, bet didžiausios opozicijos ankstyvoji krikščionybė sulaukė būtent iš tėvynainių pusės²⁰.

Valdant imperatoriui Kaligulai (37–41 m.) įvyko pirmas rimtas Romos valdžios ir žydų konfliktas. Žydai buvo apkaltinti tuo, kad atsisako garbinti imperatorių kaip dievą²¹. Konflikto priežastis – imperatoriaus Kaligulos įsakymas Jeruzalės šventykloje pastatyti imperatoriaus statulą ir ją garbinti.

41–44 m. Judėją valdė žydų kilmės karalius Agripa I (dar vadinamas Erodu Agripa arba Agripa Didžiuoju), kuriam imperatorius Klaudijus (41–54 m.) suteikė Judėjos

¹⁷ Tacitus. The Histories. New York. 1999. P. 233–235.

¹⁸ Evangelijoje pagal Matą tai atsispindi rankų nusiplovimo scenoje (Mt 27,24).

¹⁹ To meto judaistų mesijiniai lūkesčiai buvo trejopi: Mesijas – religinis lyderis; Mesijas – politinis lyderis; Mesijas – religinis ir politinis lyderis.

²⁰ Wand J. W. Ch. A History of the Early Church to AD 500. Routledge. 1990. P. 12.

²¹ Ben-Sasson H. H. A History of the Jewish People. Harvard University Press. 1976. P. 50.

prokuratoriaus įgaliojimus. Agripa pradėjo persekioti krikščionis. Šių persekiojimų pasekmės krikščionims skausmingos – Petras ir kiti apaštalai priversti bėgti iš Jeruzalės.

Apie 50 m. apaštalai patvirtino dekretą, kuriuo palengvino reikalavimus pagonims, norintiems tapti krikščionimis. Krikščionių tradicija teigia, kad dekretas buvo patvirtintas Jeruzalės Susirinkime. Nors nemažai mokslininkų abejoja Susirinkimo istoriškumu, bet beveik visi patvirtina dekreto nuostatų autentiškumą ir istoriškumą. Dekretas (be kitų dalykų, leidęs neapipjaustyti atsivertėlius) sudarė sąlygas sparčiai krikščionybės plėtrai, tačiau kartu skatino naujus nesutarimus su judaizmu, kuris tuo pačiu metu ypač sugriežtina apipjaustymo laikymąsi. Dekretas turėjo įtakos sparčiai ankstyvosios krikščionybės plėtrai ne tik Jeruzalėje, bet ir už Palestinos ribų (Antiochijoje, Mažojoje Azijoje, Aleksandrijoje, Korinte ir Romoje)²².

Nors istorikai nesutaria, ar Romos valdžia skyrė žydus nuo krikščionių iki 96 m.²³, pirmasis ne krikščionių autorių dokumentuotas oficialiosios Romos inicijuotas krikščionių persekiojimas vyko valdant imperatoriui Neronui (54–68 m.), kuris žydų bendruomenei buvo leidęs grįžti į Romą²⁴. Persekiojimai prasidėjo po milžiniško Romos gaisro (apie 64 m.). Kilus įtarimams, kad miestas buvo padegtas imperatoriaus iniciatyva, Neronas padegimu apkaltino krikščionis²⁵ ir pradėjo masines represijas: krikščionys buvo žudomi, nukryžiuojami, atiduodami laukiniams žvėrimis cirko arenoje²⁶. Remiantis krikščionių tradicija manoma, jog būtent šio persekiojimo metu (apie 67 m.) Romoje nužudyti apaštalai Petras ir Paulius.

66–70 m. įvyko pirmasis žydų ir romėnų karas (pačių žydų vadintas didžiuoju sukilimu), kurį išprovokavo Cezarėjoje tarp graikų ir žydų kilusi religinė įtampa, peraugusi į maištus prieš mokesčių politiką ir Romos piliečių užpuolimus. Sukilimą žiauriai numalšino Vespasiano ir Tito vadovaujama Romos kariuomenė. Po sukilimo judaizmui suduotas triuškinantis smūgis – romėnai išniekino Jeruzalės šventyklą ir ją sugriovė²⁷. Karas susilpnino Palestinos žydus (nužudyta apie 3000 žydų), todėl žydų vykdyti krikščionių persekiojimai kuriam laikui aprimo. Krikščionių bendruomenė, kuri nedalyvavo kare, tuo metu jau buvo pasitraukusi į ramią Pelos provinciją. Atrodo, kad dalis bendruomenės po karo grįžo į Jeruzalę, bet tikslų duomenų apie tai nėra²⁸.

²² Wedderburn A. J. M. The “Apostolic Decree”: Tradition and Redaction // *Novum Testamentum* XXXV. 4. 1993. P. 362–389 (ypač P. 372–373).

²³ Dunn J. D. G. *Jews and Christians: The Parting of the Ways, A.D. 70 to 135*. Wm. B. Eerdmans Publishing (1999). P. 33–34.

²⁴ Imperatorius Klaudijus 49 m. žydus buvo išvijęs iš Romos.

²⁵ Kadangi krikščionys dar nebuvo oficialus savarankiškas judėjimas, gali būti, kad Neronas turėjo tikslą kaltę suversti žydams, pasinaudodamas Romos gyventojų priešišku jėgoms. Krikščionys, kaip judaistinė sekta, buvo tik pretekstas.

²⁶ Theißen G., Merz A. *Der historische Jesus*. Gottingen. 2001. P. 89.

²⁷ Pirmąją sugriovė Babilonijos karalius Nabuchodonosaras 586 m. pr. m. e.

²⁸ Lohse E. *Lambiente del Nuovo Testamento*. NTS 1. Brescia. 1993. P. 37–42.

70 m., numalšinus pirmąjį žydų sukilimą, Jamnijoje, kur buvo įsikūrusi prestižinė žydų [statymo mokykla, prasidėjo ir beveik iki 90 m. vyko vadinamasis Jamnijos procesas, dar vadinamas Jamnijos Susirinkimu. Proceso pradžią lėmė dėl Jeruzalės šventyklos sugriovimo judaizmui iškilęs egzistencinis klausimas: kaip toliau gyventi be Šventyklos, nes Šventyklos sugriovimas reiškė aukojančio judaizmo pabaigą (Jeruzalės šventykla yra vienintelė vieta, kur vykdavo aukojimas). Nors laimėjusi pirmąjį žydų ir romėnų karą oficialioji Roma žydams leido laisvai praktikuoti savo religiją, jei jie mokėjo vadinamąjį „žydo mokestį“ (lot. *fiscus judaicus*), šis leidimas pasirodė labai kontroversiškas sugriautos Jeruzalės šventyklos kontekste. Įdomu pastebėti tai, kad „žydo mokesčio“ nuostata galiojo ir žydų „sektoms“, šios nuostatos laikytasi iki imperatoriaus Nervos mokesčių reformos (96 m.), kai krikščionis atleido nuo „žydų mokesčio“²⁹. Antroji problema, kurią judaizmo lyderiai turėjo išspręsti per Jamnijos procesą – santykis su stiprėjančia krikščionyste. Jau buvo akivaizdu, kad patys judaistai nesugebės susidoroti su savo „sektą“. Reikia nepamiršti, jog tarp krikščionių jau pasitaikė ir Romos piliečių, kuriuos saugojo Romos įstatymai. Be to, vis stiprėjanti romėnų neigiama nuomonė apie krikščionis galėjo sukelti papildomų problemų patiems žydams. Jamnijos rabinų lūpomis judaizmas oficialiai atsiribojo nuo krikščionybės, suformuluodamas judaizmo liturgijoje privalomų „prakeikimų“ tekstą. Po Jamnijos proceso judaizmas įžengė į naują raidos etapą – rabiniškąjį judaizmą, o proceso sprendimai buvo signalas oficialiajai Romai, kad imperijoje egzistuoja naujas nepriklausomas religinis sąjūdis.

Nors istorikai neturi bendros nuomonės³⁰, atrodo, kad Romos imperiją valdant imperatoriui Domicianui (89–96 m.) įvyksta antrasis žymus žydų ir pirmasis (antrasis, jei priskaičiuojami Nerono persekiojimai) oficialus krikščionių persekiojimas. I amžiaus pabaigoje Romos imperijoje buvo oficialiai pripažintas imperatoriaus kultas, o šio kulto negalėjo praktikuoti nei judaistai, nei krikščionys³¹. Pergamo mieste pastatyta pirmoji šventykla dar gyvam imperatoriui Domicianui. Po represijų apaštalas Jonas ištremtas į Patmos salą. Nors objektyvių duomenų (išskyrus Euzebijaus raštus) apie Domiciano persekiojimą yra išties labai mažai, bet jie verti dėmesio. Dio Cassius (67.14.1–2) pasakoja apie Romos konsulo Flavijaus Klemenso nužudymą ir jo krikščionės žmonos Flavia Domitilla ištrėmimą į Patmos salą už ateizmą ir judaistinių papročių laikymąsi (*athotês ir ta tôn Ioudaiôn*). Labai abejotina, ar Flavija

²⁹ Wylen S. M. *The Jews in the Time of Jesus: An Introduction*. Paulist Press (1995). P. 190–192.; Dunn J. D. G. *Jews and Christians: The Parting of the Ways, A.D. 70 to 135*. Wm. B. Eerdmans Publishing (1999). P. 33–34; Boatwright M. T. & Gargola D. J. & Talbert R. J. A. *The Romans: From Village to Empire*. Oxford University Press (2004). P. 426.

³⁰ Yra nemažai manančių, kad persekiojimai vyko. Pavyzdžiui, Smallwood E. M. *Classical Philology* 51. 1956. Priešingos nuomonės laikosi Willborn L. L. *Biblical Research* 29. 1984 ir Thompson L. L. *The Book of Revelation: Apocalypse and Empire*. New York: Oxford. 1990.

³¹ Lohse E. *Lambiente del Nuovo Testamento*. NTS 1. Brescia. 1993. P. 166–170.

išties buvo krikščionė. Visai gali būti, kad ji buvo atsivertusi į judaizmą, o krikščione buvo apsimetusi, kad išvengtų „žydo mokesčio“.

98–117 m. Romos imperiją valdė imperatorius Trajanas, kuris krikščionybę paskelbė nelegalia ir pradėjo antrąjį (trečiąjį, jei priskaičiuojami Nerono persekiojimai) oficialų krikščionių persekiojimą. Objektivumo dėlei reikia pabrėžti, jog tuometiniai romėnų įstatymai baudė ne už įsitikinimus, o už veiksmus. Kiekvienas krikščionis galėjo būti patrauktas į teismą, jeigu būdavo įrodomas jo atsisakymas dalyvauti imperatoriaus garbinimo ceremonijose. Kaip pavyzdį galima pacituoti Bitinijos gubernatoriaus Plinijaus Jaunesniojo laišką imperatoriui Trajanui, kuriame Plinijus klausia, ką daryti su suimtaisiais, kurie teigia atsisakantys krikščionybės. Trajanas atsako, kad jei jie pagarbina romėnų dievus, turi būti išlaisvinti, jei ne – nužudyti³².

Apibendrinant anksčiau išdėstytą trumpą I a. istorinio konteksto apžvalgą, galima padaryti svarstomai temai svarbias išvadas:

1. Po Jėzaus iš Nazareto nužudymo krikščionybė įgijo ne tik religinio, bet ir visuomeninio-politinio sąjūdžio, kovojančio už išlaisvinimą (išgelbėjimą), požymių, kuriuos tik sustiprino vėlesni Romos imperijos persekiojimai, kaip radikalus bandymas sunaikinti krikščionybę. Kadangi ilgą laiką oficialioji Roma neižvelgė pavojaus, nes krikščionybę tapatino su judaizmu, krikščionybė turėjo laiko išplėtoti doktriną, kurioje svarbią vietą užėmė 50–60 metais Pauliaus vystyta krikščionio laisvės tema (laiškuose galatams ir romiečiams).
2. Pirmuoju svarbiu, krikščionybės plėtros stipriu veiksnium tampa 50-ųjų metų apaštalu dekretas, kuriuo patvirtinamos lengvatos pagonims, norintiems tapti krikščionimis. Tai lemia sėkmingą ir intensyvią Pauliaus misijinę veiklą, peržengiančią žydų ir helenizuotų žydų bendruomenių ribas. Dėl dviejų religijų ir dviejų kultūrų sandūros krikščionybės skelbimas ir retorika susiduria su tarpkultūrinės komunikacijos problema, kurią pats Paulius apibūdina taip: „Žydai reikalauja stebuklų, graikai ieško išminties, o mes skelbiame Jėzų nukryžiuotąjį“ (1 Kor 1, 22–23).
3. Antrasis svarbus veiksnys – pirmasis žydų ir romėnų karas (66–70 m.), per kurį Palestinos krikščionys ir jų lyderiai išsikelia už Palestinos ribų. Po karo kokybiškai pakitęs judaizmas ir jau formaliai savarankiška krikščionybė istorijos kryžkelėje pasuko skirtingomis kryptimis. Be to, formalus savarankiškumo statusas paskatino krikščionybę kuo skubiau suformuoti savo identiteto kompleksą (doktrina, tradicijos išsaugojimas, institucinė struktūra, retorika, raštija, liturgija ir t. t.). Tam krikščionybė turėjo apie 20 metų, nes būtent tiek laiko dėl įvairių priežasčių truko santykinai ramus laikotarpis be

³² Письма Плиния Младшего. Письма I–X. Москва. 1984. Р. 206.

žydų ir oficialiosios Romos persekiojimų. Po karo oficialia krikščionių lyderių buveine tampa Mažoji Azija. Kitaip tariant, po karo krikščionybė pradėjo nutolti nuo savo lopšio (Palestinos) ir semitų kultūros bei įsilieti į helenistų terpę³³. Tad šiuo atveju visiškai netinka diskursas apie krikščionybės veiklą išeivijos sąlygomis. Greičiau prasideda krikščionybės kosmopolitizmo procesas, kurį palengvina ir skatina universalistinė krikščionių doktrina, raginanti pakilti „virš“, o ne likti „už“ geografinių ir tautinių ribų.

Sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos literatūriniai ypatumai I a. krikščionių literatūros kontekste

Nuo krikščionybės pradžios iki antrojo amžiaus pradžios krikščionių autoriai sukūrė 53 veikalus. Bent tiek veikalų visas tekstas arba jo fragmentai pasiekė mūsų laikus. Labai sunku arba netgi neįmanoma didžiąją šių veikalų dalį tiksliai datuoti, bet net ir apytikslės datos leidžia kalbėti apie atskirų krikščionių literatūros žanrų tendencijas, todėl toliau bendrais bruožais šias tendencijas ir bus aptartos, veikalus grupuojant pagal žanrus ir ankstesniame poskyryje nustatytų veiksnių ribojamą laikotarpį dinamiką (50–64 m. ir 65–100 m.).

Jėzaus iš Nazareto veiklos laikotarpiu (iki 30 m.) pradėjo formuotis krikščionių žodinė tradicija. Apie rašytinių to laikotarpio veikalų egzistavimą nėra duomenų, bet tai visai nestebina, nes apaštalų ir jų mokinių misija buvo skelbti, o ne rašyti. Be to, semitų kultūra per amžius suformavo ypatingą pagarbą žodinei tradicijai ir jos išsaugojimo metodiką. Palestinoje, kaip ir Babilonijoje, Graikijoje ir Romoje, mokymas rėmėsi mokymusi mintinai. Mokinys buvo verčiamas mintinai išmokti tai, ką mokytojas vėliau paaiškindavo. Viena pagrindinių rabinų taisyklių, atspindinčių ikikrikščioniškąją ir krikščionybės iki 50 m. praktiką, skelbė: „Pirma išmokti (mintinai), po to suprasti“³⁴. Žydų išeivijos atstovas Filonas Aleksandrietis mokymąsi mintinai pripažino kaip labai veiksmingą mokymo metodą: „Tikri mokytojai savo mokymu nesiekia asmeninės šlovės, bet tai daro mokinio labui ir mokinį įpareigoja išmokti mintinai tai, ką mokytojas pasako. Tai daroma tam, kad mokiniai užfiksuotų savyje tai, ką išgirdo.“ To meto semito protas buvo išlavintas veiksmingai išsaugoti žodinės tradicijos turinį ir formą. Jeronimas po apsilankymo Jeruzalėje su nuostaba aprašo, kaip žydai sugeba mintinai be klaidų cituoti

³³ Josephas Atwillas sukūrė įdomią teoriją. Jis teigia, kad žydų ir romėnų karo kontekste oficialioji Roma slapta sudarė sąlygas krikščionybei susiformuoti ir sparčiai plisti. Tai turėjo būti judaizmą slopinanti priemonė, siekiant užkirsti kelią naujiems judaistų bruzdėjimams. Be kitų argumentų, J. Atwillas kelia šį klausimą: kodėl pirmoji oficiali evangelija (pagal Morkų), kurioje ypatingas dėmesys skiriamas tuščio Jėzaus kapo pasakojimui, parašyta būtent Romoje. (*Atwill J. Caesar's Messiah: Roman Conspiracy to Invent Jesus*. Ulysses Press. 2005).

³⁴ *Gerharrdsson B. Memory and Manuscript. Oral Tradition and Written Transmission in Rabbinic Judaism and early Christianity*. Uppsala-Lund. 1964. P. 126–130; *Riesner R. Jesus als Lehrer*. Tübingen. 1981. 193–195.368.

ilgiausius genealoginius Senojo Testamento knygoje esančius sąrašus tiek tekste pateikta tvarka, tiek atvirkščiai, taip pat mintinai žino Įstatymą ir pranašus³⁵.

Nieko nėra žinoma apie rašytinius 30–50 metų laikotarpio šaltinius. Nors evangelijos tradicijos dviejų šaltinių hipotezės šalininkai kalba apie šaltinį Q³⁶, protoevangelijas ir ženklų evangeliją, bet mūsų laikų nepasiekė nė vienas net mažiausias šių tekstų fragmentas, todėl ir apie jų rašytinės formos egzistavimą galima kalbėti tik kaip apie hipotezę. Nekyla jokių abejonių, kad tuo laikotarpiu jau egzistavo kažkokios žodinės krikščionių tradicijos, tačiau, vėlgi, apie jų turinį ir specifiką tenka tik spėlioti. I a. krikščionių veikalo giminingo turinio analizė leidžia teigti, jog iki 50 m. žodinė tradicija kaupė, saugojo ir plėtojo Jėzaus kančios pasakojimus, Jėzaus posakių rinkinius ir pasakojimus apie Jėzaus veiksmus. Santykinai trumpas laikotarpis (apie 20 m.), specifinė žydų žodinės tradicijos saugojimo metodika, palyginti kompaktiška geografinė krikščionių sklaida lėmė veiksmingą komunikaciją ir oficialiosios žodinės tradicijos turinio kontrolę. Saikingi persekiojimai nekėlė pavojaus, kad žodinė tradicija gali neišlikti, tad nebuvo būtinybės krikščionių tradiciją išdėstyti ir saugoti raštu. Nors tikslų duomenų nėra, bet Apaštalo knygos autorius kalba apie tuo metu vykusį kitataučių atsivertimą į krikščionybę. Sunku patikėti, jog dėl vis dar galiojančios apipjaustymo prievolės (atšauktos nuo 50 m.) krikščionybė buvo labai patraukli kitos kultūros, apipjaustymo nepraktikuojančioms tautoms. Reikia nepamiršti ir to, kad, net ir vienaip ar kitaip įtikinti atsiverti į krikščionybę, neapipjaustyti kitataučiai atsivertėliai negalėjo formaliai tapti krikščionių bendruomenės nariais ir lyderiais, todėl neformali krikščionybės plėtra santykinai³⁷ nekėlė pavojaus krikščionių skelbimo grynūmui ir formai.

Formaliais krikščionių literatūros ir rašytinės krikščionių retorikos gimimo data – 50 m. (tais pačiais metais išleidžiamas apaštalo dekretas). Nuo 50 m. iki pirmojo žydų ir romėnų karo ankstyvosios krikščionių literatūros raida vyksta dviem kryptimis: 1) atsiranda nekanonės evangelijos žanro užuomazgos, šis žanras plėtojamas; 2) Paulius iš Tarso pradeda rašyti laiškus krikščionių bendruomenėms. Toliau trumpai aptariama kiekviena iš šių krypčių:

1. Nekanoninės evangelijos žanras. Evangelijos žanras būdingas tik krikščionių literatūrai. Patys autoriai savo veikalo šiuo terminu neįvardijo³⁸, bet Muratorijaus kanonas

³⁵ Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. 1995. P. 24–28.

³⁶ Mack B. L. The Lost Gospel: The Book of Q and Christian Origins. Harper San Francisco. 1993. P. 15–20.

³⁷ Nėkontroliuojama per ilgai trunkanti ideologijos neformali plėtra gali baigtis „modifikuoto“ turinio skelbimu ir turėti įtakos sektų atsiradimui.

³⁸ Terminas pažodžiui reiškia „geroji (eu-) naujiena (angelion)“. Daiktavardis *euangelion* visai nesvarbus nei Biblijos tekste graikų kalba, nei tarptestamentiniame judaizme, tačiau religinė prasme jis vartojamas Romos imperatoriaus kulte ir nurodo gerą imperatoriaus įžengimą į sostą arba imperatoriaus pergalės naujieną. Vienoje plokštėje (9 a. pr. m. e.) rastas įrašas skelbia, kad imperatoriaus Augusto gimimo diena yra „gerosios naujienos (euangelion) pasauliui pradžia, kurią jis atnešė“. Patys evangelijų autoriai savo veikalams nesuteikė jokio pavadinimo. Seniausi pavadinimai greičiausiai buvo suteikti po to, kai buvo baigti bendri veikalai, ir tie pavadinimai greičiausiai susidėjo iš dviejų terminų: „pagal“ (*kata*) + evangelisto vardas. Veikalo priskyrimas

rodo, kad šis terminas krikščionių terminijoje prigijo jau II a. antrojoje pusėje. Kadangi nėra žinoma, kokią terminą vartojo I a. krikščionys, toliau tekste šis žanras vadinamas terminu „evangelija“³⁹. Evangelijos žanro veikalai – tai specifiniai krikščionių kūriniai, kuriuose pasakojama apie Jėzaus iš Nazareto gyvenimą, skelbimo turinį ir veiklą. Po apaštalų dekreto krikščionybei pradėjus plisti už Palestinos ribų, prasideda ankstyvasis rašytinės evangelijos žanro etapas. Mūsų laikus pasiekė tik nedideli 50–65 m. laikotarpio evangelijų fragmentai. Nors jų neįmanoma suklasifikuoti chronologine tvarka, mokslininkai jas sutartinai datuoja „ne anksčiau kaip 50 m., bet ne vėliau kaip 150 m.“.

a. **Oxyrhynchus evangelija** mus pasiekė tik nedidelis rankraščio fragmentas (45 eilutės) graikų kalba. Ši evangelija atspindi „posakių evangelijos“ grupę (kur pateikiami tik Jėzaus posakių rinkiniai) ir tuo yra artima Tomo evangelijai. Net ir trumpas veikalo tekstas nerodo priklausomybės nuo kanoninių evangelijų medžiagos. Kai kurie mokslininkai mano, jog šis fragmentas yra Petro evangelijos dalis, bet jis per trumpas, kad būtų galima įrodyti sąsajas. Daugiau apie šią evangeliją nieko nežinoma⁴⁰.

b. **Petro evangelija**, kurią vieni datuoja 100–150, kiti 50–130 m., parašyta graikų kalba greičiausiai kažkur Mažojoje Azijoje. Autorius nežinomas. Mus pasiekė tik nedidelis šios evangelijos fragmentas, iš kurio matyti, kad joje pateikta kančios pasakojimo medžiaga labai artima kanoninių evangelijų pagal Morkų ir pagal Joną medžiagai, išskyrus stulbinantį nuokrypį. Jei kanoninės evangelijos pabrėžtinai vengia kalbėti apie Prisikėlimo vyksmą, apsiribodamos Prisikėlimo įvykio konstatavimu, Petro evangelija helenistiniam mitui artimomis kategorijomis pasakoja patį Prisikėlimo vyksmą.

c. **Egertono evangelija** parašyta Sirijoje graikų kalba. Mokslininkai nesutaria dėl parašymo datos, bet bendriausia nuomonė, kad pradėta rašyti apie 50 m., galutinė redakcija – apie 85 m. (prieš Evangelijos pagal Joną parašymą). Autorius nežinomas. Mus pasiekęs tik nedidelis evangelijos fragmentas, iš kurio matyti tam tikri bendrumai su kanoninėmis evangelijomis. Egertono evangelijos giminingi turinio elementai teologiškai išplėtoti mažiau nei Evangelijoje pagal Joną, tai rodo labiau retorinį nei spekuliatyvų pirmosios pobūdį. Greičiausiai šią evangeliją parašė nepriklausomas autorius, kuris bent tam tikru lygmeniu naudojos oficialia laikoma tradicija⁴¹.

konkrečiam autoriui greičiausiai rėmėsi senovine tradicija. Gana greitai toks trumpas pavadinimas buvo išplėstas ir tapo „evangelija pagal ...“. (Riesenfeld H. *The Gospel Tradition*. Fortress Press. 1970. P. 3).

³⁹ Būtina skirti dvi sampratas: Paulius „evangelija“ vadina savo skelbimo esmę, o žanras „evangelija“ nurodo specifinę tam tikro turinio pateikimo formą.

⁴⁰ *The Complete Gospels: Annotated Scholars Version* / ed. Robert J. Miller. Sonoma. 1992. P. 416–418.

⁴¹ Koester H. *Ancient Christian Gospels*. Harrisburg. 1990. P. 205–216.

2. **Laiškai.** Paulių iš Tarso galima laikyti krikščionių literatūros, sisteminės krikščionių doktrinos ir krikščionių laiško žanro pradininku. Paulius, turintis dvi pilietybes ir puikų judaistinį bei helenistinį išsilavinimą, po atsivertimo (apie 46 m.) kelerius metus praleido Damasko krikščionių bendruomenėje, studijuodamas krikščionių mokslą ir tradiciją. Pradėjęs misijines keliones, 50–67 m. parašo daugiau nei 7 laiškus (Pirmąjį laišką tesalonikiečiams; laiškus galatams, korintiečiams, romiečiams, filipiečiams ir Filemonui). Šių laiškų autentiškumas mokslininkams nekelia abejonių. Laiško forma buvo plačiai naudojama tiek tuometėje graikų-romėnų, tiek hebrajų retorikoje ir savo forma mažai kuo skyrėsi. Pagrindinis skirtumas – hebrajų formoje nenaudojama, graikų-romėnų formoje kartais naudojama „padėkos“ dalis. Didžioji Pauliaus laiškų dalis turi „padėkos“ dalį, todėl yra artimesnė graikų-romėnų mokyklai. Vertas dėmesio G. A. Deissmanno klausimas: ką rašė Paulius – laiškus ar epistoles? „Laiškas“ (komunikacija individas–individas arba individas–grupė) esmiškai skiriasi nuo „epistolės“ (literatūros kūrinys, kuriam suteikta laiško forma). G. A. Deissmanno tyrimai įtraukė daugiau mokslininkų ir jų tyrimo rezultatus galima apibendrinti taip: iš visų septynių originalių Pauliaus laiškų tik Laiškas romiečiams priartėja prie klasikinės epistolės žanro, bet jis yra greičiau laiškas-esė, o ne epistolė griežtąja prasme⁴². Beveik neįmanoma atsakyti į klausimą, ar laiškus rašė pats Paulius, ar jis tik diktavo. Visi laiškai parašyti graikų kalba už Palestinos ribų (Pauliaus misijinių kelionių metu) 50–65 m. Pasirinktas žanras glaudžiai susijęs su Pauliaus misijos samprata, kuri apibrėžia to meto krikščionių retorikos specifiką: „Kadangi pasaulis savo išmintimi Dievo nepažino iš Dievo išminties veikalų, tai Dievas panorėjo skelbimo kvailumu išgelbėti tuos, kurie tiki“ (1 Kor 1, 21). Daiktavardinė „skelbti“ (*kerusein*) forma „skelbimas“ (*kerygma*) reiškia skelbimo turinį, o ne skelbimo veiksmą ir skiriasi nuo formos „mokyti“ (*didaskein*), apibrėžiančios elgsenos normų mokymą. Pauliaus laiškuose „skelbti“ (*kerusein*) objektas yra „evangelija“ ir būtent „skelbti“, o ne „krikštyti“ (kaip rutininis krikščionybės administravimas) yra pagrindinė apaštalo užduotis. Blieka apgailestauti, kad neišliko duomenų apie Pauliaus žodinį skelbimą, tai būtų neįkainojama informacija apie vieno didžiausių krikščionių oratorių retoriką. Paulius – ne tik genialus oratorius, mąstytojas ir rašytojas, greitai įsisavinęs krikščionybės esmę ir sugebėjęs jos judaistinio pobūdžio doktriną transformuoti į helenistiniam pasauliui suprantamą sistemą, bet ir to meto laisvės šauklis, kurio idėjos ilgus amžius darė įtaką pasaulinei kultūrai⁴³. Visi septyni originalūs Pauliaus laiškai įtraukti į Naujojo Testamento kanoną.

⁴² The New Jeromme Biblical Commentary. P. 769.

⁴³ Pavyzdžiui, reformacijos pradžia ir XX a. „išsilaisvinimo teologijos“ susiformavimas Lotynų Amerikoje.

Apibendrinant pirmąjį krikščionių literatūros raidos etapą, galima teigti, kad 50–65 m. krikščionių literatūra negausi, nes esmiškai apsiriboja septyniais Pauliaus laiškais, kaip vieninteliu tuo laikotarpiu naudojamu žanru. Laiškų rašymo priežastis – nuo rašančiojo geografiškai nutolusią auditoriją pakartotinai įtikinti jau anksčiau Pauliaus žodžiu skelbto mokslo teisingumu ir paskatinti adresatus veikti Pauliaus norimu būdu⁴⁴. Šiuo laikotarpiu matyti tik tam tikros evangelijos žanro užuomazgos, tačiau nieko tiksliai negalima pasakyti apie jų priežastis ir retorinę specifiką.

Apie 65 m. krikščionių literatūros raidoje įvyko lūžis. Istoriniai-politiniai 60–70 m. įvykiai stipriai paveikė ne tik krikščionybės plėtrą, bet ir paskatino krikščionių literatūros raidą. 65–100 m. parašyti 47 krikščionių veikalai, neskaitant redakcinio nekrikščioniškos kilmės veikalų redagavimo. Šiuo laikotarpiu: 1) suformuojamas ir išplėtojamas kanoninis evangelijos žanras; 2) rašomi laišakai; 3) krikščionių literatūroje pradedami naudoti iš žydų ir graikų perimti žanrai: atskiros diskusijos reikalaujantis Apaštalų darbų žanras, hebrajų apokalipsės žanras, helenistinio pobūdžio sisteminis mokslo pateikimas, spekuliatyvaus pobūdžio teologinis traktatas; 4) redaguojami nekrikščioniškos kilmės veikalai, suteikiant jiems krikščionišką turinį.

1. Kanoninės ir nekanoninės evangelijos. Apie 65-70 m. Romoje nežinomas autorius, kurį krikščionių tradicija įvardija kaip Morkų, graikų kalba parašo veikalą, kuris tiek savo forma, tiek turiniu tampa kanoninės evangelijos žanro standartu ir istoriją įėjo „Evangelijos pagal Morkų“ pavadinimu. Iš esmės šis veikalas – tai Jėzaus kančios pasakojimas su labai ilga įžanga, kurioje pateikiami sintetiniai pasakojimai apie Jėzaus iš Nazareto darbus ir žodžius. Šiame veikale sujungiamos aukščiau minėtos trys tradicijos: kančios pasakojimai, posakių rinkiniai, veiksmų pasakojimai. Autorius veikalą parašo graikų kalba. Nors ilgą laiką vyko mokslininkų spekuliacijos apie mūsų laikų nepasiekusį šio veikalo originalą aramėjų kalba, bet egzegezės specialistai, remdamiesi literatūrine analize, įrodė, kad veikalas parašytas būtent graikų kalba. Apie „pirmąjį“ variantą ne graikų kalba ir jo sąsajas su graikišku variantu nieko nežinoma. Iš veikalo stilistikos, labai ribotos bendrinės graikų kalbos ir aramizmo matyti, jog autorius yra išsilavinęs žydas su ribotu helenistiniu išsilavinimu. Kadangi tikslų duomenų nėra, galima daryti prielaidą, kad veikalo atsiradimą lėmė du veiksniai: 1) nebuvo aišku, kuo baigsis Nerono persekiojimai ir kokią poziciją dėl žydų ir krikščionių užims oficialioji Roma žydų ir

⁴⁴ Iš Pauliaus laiškų matyti, kad, Pauliui išvykus iš eilinio misijinės kelionės punkto, iš paskos atvykdavo Jeruzalės bendruomenės įgalioti pasiuntiniai, neigiantys Pauliaus skelbimą ir jo autoritetą. Ši detalė randama visuose Pauliaus laiškuose, bet ypač emociškai išreiškiama Laiške galatams: „O kad jūsų kurstytojai visiškai nusipjautų!“ (Gal 5, 12).

romėnų karo kontekste; 2) rašytinių evangelijų žanro formavimasis, spekuliacijos jo vardu ir autoritetu, menka bendruomenių komunikacija, jų kontrolė ir, greičiausiai, žūties nuojautos Petrą, kuris buvo atsakingas už evangelijos tradicijos grynumą, paskatino suorganizuoti autorizuotą autentiškos žodinės tradicijos išdėstymą raštu⁴⁵. Veikalas įtrauktas į Naujojo Testamento kanoną ir atspindi pirmąjį kanoninių evangelijų raidos etapą⁴⁶.

Apie 80–85 m. du nežinomi autoriai, kuriuos krikščionių tradicija įvardija kaip Matą ir Luką, parašo evangelijas (*Evangeliją pagal Matą* ir *Evangeliją pagal Luką*). Abu veikalai parašyti graikų kalba, bet Evangelija pagal Luką pasižymi klasikinei graikų kalbai artima kalba ir stiliumi. Kaip paaiškės iš antrojo disertacijos skyriaus, Lukas – labai išprusęs, talentingas autorius, labai gerai mokantis graikų kalbą, puikus jo literatūrinis stilius. Iš visų Naujojo Testamento raštų Evangelija pagal Joną išsiskiria ypač turtinga graikų kalba. Nuo jos nedaug atsilieka Luko raštai. Kitų Naujojo Testamento raštų graikų kalba yra daug skurdesnė. Vyraujanti mokslininkų nuomonė, kad Evangelija pagal Matą parašyta Pietų Sirijoje, o Evangelija pagal Luką – Sirijos Antiochijoje (trečiame pagal dydį Romos imperijos mieste). Abi evangelijos atspindi antrąjį kanoninių evangelijų raidos etapą – prie Mato pasiūlytos schemos prijungiami Jėzaus vaikystės pasakojimai. Tai atspindi atsiradusį susidomėjimą krikščionybės pradininko vaikyste (lyderio priešistore), suteikusi naują argumentaciją krikščionybės tezėms. Abi evangelijos savo turiniu ir medžiagos dispozicija labai panašios, nes gausiai naudoja bendrą tradicijos šaltinį (dviejų šaltinių teorija: Evangelija pagal Morkų ir šaltinis Q), kurį kiekvienas autorius papildė savais šaltiniais. Kartu jos visiškai skirtingos, nes abu autoriai turi savus teologinius dėmesio centrus ir savitą retorinę strategiją. Abiejų veikalų adresatai – graikai krikščionys. Nors mokslininkai dėl Mato didelio dėmesio žydų Įstatymui kurį laiką manė, jog pirminė jo auditorija – žydai krikščionys, dabar vyrauja nuomonė, kad Mato evangelija atspindi galutinį krikščionybės ryšių su judaizmu nutraukimą, kaip atsaką į Jamnijos proceso sprendimus. Lukas nesileidžia į tokio pobūdžio polemiką, nes jis – visų pirma teologas⁴⁷.

Apie 90–95 m. Efeze arba Romoje anoniminis autorius (krikščionių tradicija autorystę priskiria apaštalui Jonui) parašo ketvirtąją kanoninę evangeliją – *Evangeliją pagal Joną*. Veikalas atspindi trečiąjį bei paskutinį kanoninių evangelijų raidos etapą – evangelinės žinios teologizavimą helenistine maniera. Nors veikale esmiškai laikomasi

⁴⁵ Nors Paulius tuo metu jau buvo įkalintas Romoje, labai abejotina, ar jis prisidėjo prie šio veikalo formavimo, nes Pauliaus mokyme Jėzaus kančios pasakojimams, posakiams ir veiksmams neskiriama daug reikšmės. Mokslininkai netgi bando atsakyti į klausimą, ar Paulius šių tradicijų nežinojo, ar jos jam (arba jo auditorijai) buvo visai neįdomios.

⁴⁶ Rubšys A. Raktas į Naująjį Testamentą. T. 1. Vilnius. 1997. P. 175–181.

⁴⁷ Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. 1995. P. 239–263.

kanoninio evangelijos žanro schemas, jame naudojama nemažai specifinės tradicijos medžiagos (greičiausiai – jau minėta „ženklų evangelija“). Veikalo turinio ir formos analizė rodo, jog autoriaus retorika jau nebeturi ankstesnių evangelijų įtikinėjimo galios ir yra daugiau orientuota į jau turimų teologinių žinių spekuliatyvų gilinimą. Tai leidžia teigti, kad šios evangelijos auditorija – graikai krikščionys ir galbūt žydai krikščionys. Šviesos–Tamsos dualizmas pagrįstai kelia įtarimus apie veikalo autoriaus ir Jono bendruomenės ryšius su gnostikais. Veikalas įtrauktas į Naujojo Testamento sudėtį⁴⁸.

Apie 90–100 metus Sirijoje graikų kalba parašyta *Slaptoji Morkaus evangelija*. 1958 m. Mar Saba graikų ortodoksų vienuolyne (į pietus nuo Betliejaus) Mortonas Smithas rado iki tol nežinomą Klemenso Aleksandriečio laišką, kuriame minima *Slapta Morkaus evangelija* ir pateikiamos kelios šio veikalo citatos. Nors veikalo tekstas mūsų laikų nepasiekė, bet jau pats pavadinimas „slaptoji“ leidžia manyti, kad jis atsiradęs gnostikų aplinkoje. R. Cameronas mano, jog veikalas parašytas I a. pabaigoje Sirijoje⁴⁹.

Apie 100 m. arba truputį vėliau šiaurinėje Sirijos dalyje, kur savo laiku rašė Matas ir iki IV a. gyveno nazarėnai⁵⁰, sukuriamą *Nazarėnų evangelija*. Šios evangelijos tekstas mus pasiekė tik citatomis kitų autorių veikaluose. *Nazarėnų evangeliją* cituoja Origenas, Euzebijus ir Jeronimas. Epifanijus kalba apie veikalo egzistavimą, tačiau jo necituoja. Veikalas parašytas graikų kalba ir išverstas į aramėjų arba sirų kalbą. Tam tikra prasme *Nazarėnų evangelija* yra *Evangelijos pagal Matą tęsinys*. Iš turimų fragmentų matyti, kad joje nėra nieko „eretiško“. Atvirkščiai, veikale atsispindi krikščionių doktrina ir tai yra natūrali, nors nesankcionuota kanoninio evangelijos žanro tolesnė plėtotė žydų krikščionių bendruomenėje⁵¹.

I a. pabaigoje – II a. pradžioje Egipte parašytos dvi evangelijos: *Egiptiečių evangelija* ir *Žydų evangelija*. *Egiptiečių evangelija* parašyta graikiškai. Mus pasiekė tik keli jos fragmentai, cituojami Klemenso Romiečio raštuose. Atrodo, ši evangelija buvo populiari Egipte II–III a. Iš fragmentų galima spręsti, kad jos kompozicijai buvo taikoma „išplėtimo“ technika, tai leido Jėzaus posakių tradicijai suteikti dialogų formą (tuo veikalas artimas *Tomo evangelijai*). Turinio detalės (pavyzdžiui, šeiminio gyvenimo atmetimas) rodo glaudžius evangelijos ryšius su enkratitų doktrina. Nuo II a. vidurio veikalą naudojo Egipto gnostikai. Žydų evangelija mus pasiekė tik per jos citatas

⁴⁸ Tuni J. O., Alegre X. Scritti Giovannei e Lettere Cattoliche. Brescia. 1997. P. 115–125.

⁴⁹ The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Texts / ed. R. Cameron. Philadelphia. 1982. P. 67–71. Tai patvirtinimas, kad ankstyvojoje krikščionybėje egzistavo ezoterinės tradicijos apie Jėzų. Tos pačios nuomonės laikosi ir H. Koesteris (*Koester H. Ancient Christian Gospels*. Harrisburg. 1990. P. 293–303) ir suteikia hipotezei įvairovės – originalus Morkus, slaptas Morkus, dabartinė Morkaus versija.

⁵⁰ Religinė-politinė grupuotė. Reikia pažymėti, jog vertinys „Jėzus iš Nazareto“ nėra visiškai tikslus, todėl yra nuomonių, kad tiksliau būtų versti „Jėzus nazaretis“ ir tai rodytų jo priklausomybę šiai grupei.

⁵¹ Ehrman B. D. Lost Scriptures: Books That Did not Make It Into The New Testament. New York. 2003. P. 9–12.

Klemenso, Origeno, Kirilo iš Jeruzalės raštuose ir per Jeronimo aprašus. Jeronimas teigia, jog šį veikalą iš aramėjų kalbos jis išvertė į graikų ir lotynų kalbas, bet nei šio veikalo originalas, nei vertimai mūsų laikų nepasiekė. Manoma, kad veikalas buvo skirtas hebrajiškai ir aramėjiškai kalbantiems žydams krikščionims, gyvenusiems Sirijoje ir Palestinoje. Tai buvo didelės apimties veikalas. Remiantis Konstantinopolio patriarcho Nikiforo (806–816 m.) duomenimis, jis buvo 2200 eilučių apimties, vadinasi, tik 300 eilučių trumpesnis už *Evangeliją pagal Matą*, kuri yra didžiausias Naujojo Testamento raštas (jei abu Luko veikalo tomai traktuojami kaip atskiri veikalai). Fragmentų turinys rodo, jog *Žydu evangelija* artima kanoninėms evangelijoms, bet naudoja kitokios tradicijos medžiagą nei kanoninių evangelijų autoriai⁵².

I a. pabaigoje – II a. pradžioje nežinomas autorius Egipte greičiausiai graikų kalba parašė *Slaptąją Jokūbo knygą*. Veikalas išlikęs tik koptų kalba. Vengimas svarstyti tam tikrus krikščionių teologinius klausimus ir gnostikams būdinga terminija leidžia teigti, kad autorius buvo krikščionis gnostikas. Specifinis Jėzaus pasirodymas mokiniams po Prisikėlimo ir apeliavimas į Jokūbą, kaip slapto, aukštesnio žinojimo šaltinį, būdingas gnostikų literatūrai. Kūrinyje nėra nuoseklios naracijos. Tai posakių, parabolų, elgsenos taisyklių rinkinys, įterptas į įvykių po Prisikėlimo pasakojimo kontekstą. Kūrinys pasižymi gausiais dialogais su Jėzumi ir kalbų tekstais⁵³.

I a. pabaigoje (bet ne vėliau kaip iki II a. vidurio) nežinomas autorius Egipte (greičiausiai Aleksandrijoje) graikų kalba parašė *Motiejaus evangeliją*. Šio veikalo tekstas mus pasiekė tik per citatas Origeno, Euzebijaus, Ambrozijaus ir Jeronimo veikaluose. Veikalo egzistavimą patvirtina jo paminėjimas Gelazijaus dekrete (VI a.) ir Bizantijos šešiasdešimties kanoninių knygų sąrašė (VII a.). Gali būti, jog tai ta pati Motiejaus tradicija, kurią cituoja Klemensas. Šiaip ar taip, iš kelių citatų neįmanoma nustatyti veikalo apimties ir žanro. Aišku tiek, kad veikale buvo pateikiami pasakojimai apie Jėzų⁵⁴.

2. Laiškai. Visus krikščionių autorių laiškus, parašytus 70–100 m., galima suskirstyti į keturias grupes, tai būtų: a) deuterio Pauliaus laišškai; b) pseudo Pauliaus laišškai; c) Jono mokyklos laišškai; d) kiti laišškai.

Nežinomi autoriai po Pauliaus mirties graikų kalba parašo du laiškus, kuriuos pasirašo Pauliaus vardu. Pauliaus temų plėtojimas, stiliaus panašumai ir kitos detalės leidžia teigti, kad laiškus parašė Pauliaus aplinkos žmonės (greičiausiai jo mokiniai), todėl

⁵² Ten pat. P. 15–19.

⁵³ The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Texts / ed. R. Cameron. Philadelphia. 1982. P. 55–64 ir Koester H. Ancient Christian Gospels. Harrisburg, PA: Trinity Press. 1990. P. 187–200.

⁵⁴ New Testament Apocrypha / ed. W. Schneemelcher. Louisville. 1989.v.1. P. 385.

šie tekstai vadinami deuterio Pauliaus laiškais. Tai apie 70 m. Efeze parašytas Laiškas kolasiečiams ir apie 80 m. Mažojoje Azijoje parašytas dar vienas laiškas, santykinai vadinamas Laišku efeziečiams, nors greičiausiai buvo skirtas visoms to regiono bendruomenėms. Abu laiškai įtraukti į Naujojo Testamento kanoną.

Apie 80 m. graikų kalba parašomas Antrasis laiškas tesalonikiečiams. Parašymo vieta nežinoma. Tarp 95–100 m. graikų kalba Efeze parašomi trys vadinamieji „pastoraciniai“ laiškai: abu laiškai Timotiejui ir Laiškas Titui. Visų keturių laiškų autoriai nežinomi, bet jie pasirašomi Pauliaus vardu. Juose svarstomos Pauliaus nesvarstytos temos, o Pauliaus svarstytos temos traktuojamos skirtingai nuo Pauliaus. Dėl to šie laiškai vadinami pseudo Pauliaus laiškais. Visi trys laiškai įtraukti į Naujojo Testamento kanoną.

90–100 m. nežinomi autoriai graikų kalba parašė tris laiškus, kuriuos krikščionių tradicija ilgai priskyrė ketvirtosios evangelijos autoriui Jonui. Parašymo vieta – Mažoji Azija. Pirmasis Jono laiškas išties yra ne „laiškas“, o Jono bendruomenės krikščionių padrašinimas. Antrasis ir trečiasis laiškai atitinka klasikinį laiško stilių (abu svarsto konkrečias adresato problemas), bet griežtai nesilaiko žanro reikalavimų. Abiejuose laiškuose trūksta nuorodos, kas yra autorius. Antrajame nenurodyta, kur gyvena adresatas. Trečiajame trūksta baigiamojo palinkėjimo dalies. Visi trys laiškai įtraukti į Naujojo Testamento kanoną⁵⁵.

Apie 85 m. nežinomas autorius, greičiausiai Romoje, graikų kalba parašė laišką Žydams. Tai greičiau homilija, o ne laiškas, tik autorius suteikia homilijai laiško pabaigą. Nors ilgą laiką laiškas buvo laikomas svarbiu teologinio traktato pobūdžio kūrinium (dėl jame svarstomų svarbių teologijos temų), bet išties jo pagrindinis tikslas yra ne pagilinti auditorijos teologines žinias, o įspėti ją dėl apostazijos pavojaus ir paraginti likti ištikimiams. Dėl Pauliaus mokymui artimų teologijos idėjų ir trečiajai evangelijai artimo stiliaus, ilgą laiką buvo manoma, kad laiško autorius yra Paulius ir jis padiktavo tekstą Lukui. Dabar mokslininkai atmeta Pauliaus autorystę. Laiškas įtrauktas į Naujojo Testamento kanoną⁵⁶.

Apie 70–90 m. nežinomi autoriai graikų kalba parašė du laiškus ir prisistatė juose Petro (apaštalo) vardu. Laiškų parašymo vieta ir tikrasis adresatas nenustatyti. Apie 90 m. nežinomas autorius parašo laišką ir prisistato Judo vardu. Šio laiško parašymo vieta ir adresatas nenustatyti. Visi trys laiškai priskiriami pseudoepigrafijos kategorijai. Judo laiškas pasižymi puikiu stiliumi ir aukšto lygio graikų kalba. Autoriaus mąstymo būdas artimesnis helenistui nei graikakalbiui žydui. Judo laiškas ir Antrasis Petro laiškas labai

⁵⁵ Tuni J. O., Alegre X. Scritti Giovannei e Lettere Cattoliche. Brescia. 1997. P. 141–142; 158–161.

⁵⁶ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 831–832.

glaudžiai susiję, todėl bendriausia nuomonė – Antrojo Petro laiško autorius naudojosi Judo laiško tekstu. Visi trys laišakai įtraukti į Naujojo Testamento kanoną⁵⁷.

Apie 70–90 m. laiško adresatams gerai žinomas Jokūbas⁵⁸ parašė laišką, kuriame teigė, kad tikėjimas negali būti vien teorinis – jis turi būti aktyvus ir tikėjimo nuostatomis žmogus turi vadovautis visais gyvenimo atvejais. Tiksliai nežinoma, kas buvo pirminė laiško auditorija, bet manoma, jog tai kažkuri už Palestinos ribų gyvenusi graikakalbių žydų bendruomenė, kuriai Jokūbas buvo autoritetas. Laiškas parašytas labai sklandžia graikų kalba, pasižymi puikiu literatūriniu stiliumi. Mokslininkai iki šiol nesutaria, kur parašytas laiškas: Jeruzalėje, Antiochijoje ar Aleksandrijoje.

Apie 96 m. Klemensas Romietis Romoje graikų kalba parašė laišką Korinto bendruomenei. Krikščionių tradicija Klemensą laiko trečiuoju Romos vyskupu. Nėra tikslų duomenų, koks Korinte įvykęs konfliktas paskatino parašyti laišką, bet tai buvo su pinigais susijęs klausimas. Įdomu pastebėti, kad Klemensas, priešingai nei Apreiškimo knygos autorius, situaciją Romoje aprašo kaip ramią ir taikią. Nors laiškas ilgą laiką buvo labai autoritetingas krikščionybės dokumentas, jo visas tekstas ilgam buvo prarastas. Tik 1883 m. Hierosolimitanus kodekse buvo atrastas visas šio laiško tekstas, kartu su Klemenso antrojo laiško, Barnabo laiško ir „Didachės“ tekstais. Laiškas neįtrauktas į Naujojo Testamento kanoną, bet yra vienas pirmųjų ir vienas žymiausių poapaštalinio laikotarpio krikščionių rašytinių šaltinių.

Iš Euzebijaus ir Jeronimo raštų žinome, kad Ignotas Antiochietis⁵⁹ (gimęs apie 50 m. Sirijoje ir nukankintas apie 98–117 m. Romoje) parašė septynis laiškus (šeši įvairioms bendruomenėms ir vienas Polikarpui). Nesigilinant į laiškų teksto problemas⁶⁰, svarbu paminėti, kad laišakai pasižymi polemika su judaistiškai nusiteikusiais krikščionimis ir doketais. Laiškuose Ignotas cituoja evangelijas pagal Matą ir Luką, Apaštalų darbus, Laišką romiečiams, Pirmąjį laišką korintiečiams, Pirmąjį laišką tesalonikiečiams, laiškus efeziečiams, kolosiečiams, deklaruodamas jų, kaip įkvėptų raštų, autoritetą.

3. Kiti žanrai. Po 70 m. krikščionių literatūroje atsiranda trys nauji žanrai:

a) sisteminis krikščionių mokymo pateikimas; b) „darbų“ žanras; c) hebrajų apokaliptinis žanras.

⁵⁷ Tuni J. O., Alegre X. *Scritti Giovannei e Lettere Cattoliche*. Brescia. 1997. P. 276–280; 294–295; 301–303.

⁵⁸ Ilgą laiką autoriumi buvo laikomas apaštalas Jokūbas, bet šios nuomonės jau atsisakyta. Tuni J. O., Alegre X. *Scritti Giovannei e Lettere Cattoliche*. Brescia. 1997. P. 258–261.

⁵⁹ Remiantis Euzebijaus raštais (*Hist. Eccl.* 3.36), Ignotas buvo nukankintas imperatoriaus Trajano valdymo laikotarpiu (98–117 m.).

⁶⁰ Mus pasiekė „vidutiniai“ ir „ilgi“ redakciniai variantai, todėl sudėtinga nustatyti originalius Ignoto tekstus. Šiuo klausimu žr., pavyzdžiui, W. R. Schoedelio komentarą apie Ignoto laikų redakcijas (*Schoedel W. R. The Anchor Bible Dictionary*. V. 3. P. 384–385).

a. Pirmajai grupei (sisteminiam krikščionių mokymo pateikimui) priskirtini keturi veikalai: „Didachė“ („Dvylikos apaštalų mokymas“), „Jėzaus Kristaus išmintis“ (*Sophia Iesou Christou*), Barnabo laiškas ir „Petro skelbimas“ (*kerygma Petri*).

„Didachė“ („Dvylikos apaštalų mokymas“). Nuo 1883 m., kai šis veikalas atrastas Konstantinopolio vienuolyno bibliotekoje ir buvo publikuotas, Didachė yra vienas kontroversiškiausių ankstyvosios krikščionybės raštų. Dėl turinio specifikos neįmanoma tiksliai nustatyti, kada jis buvo parašytas. Didžioji mokslininkų dalis jį datuoja 50–100 m. (į tiesą panašiausia yra I a. pabaiga). Veikalas buvo labai svarbus iki IV a. pabaigos ir jį įtraukdavo į svarbius krikščionybės norminius dokumentus. Po IV a. kaip nepriklausomas dokumentas jau nebenaudojamas. Veikalas susideda iš „Dviejų kelių“ dalies (sk. 1–6, kuri greičiausiai yra judaistų to paties pavadinimo veikalo krikščionių redakcija), liturgijos vadovėlio (sk. 7–10), instruktažo apie keliaujančių pranašų priėmimą (sk. 11–15) ir trumpos apokalipsės (sk. 16). Šis veikalas – tai vadovėlis, tematinis instrukcijų rinkinys, kuris greičiausiai atsirado bendruomenėms stiprėjant ir atsirandant reziduojantiems įgaliotiems bendruomenių vadovams. Veikalas parašytas graikų kalba greičiausiai Pietų Sirijoje (arba Šiaurės Palestinoje)⁶¹.

Apie 80–120 metus nežinomas autorius graikų kalba parašė vadinamąjį Barnabo laišką, kuris išties yra ne laiškas, o teologinis traktatas, kuriame svarstomas krikščionių santykis su žydais ir jų šventąja raštija. Barnabo laiškas yra puikus pavyzdys to, kas vėliau tapo vyraujančiu ankstyvosios krikščionybės ir viduramžių krikščionių autorių naudotu Senojo Testamento interpretavimo metodu. Iš alegorinių tendencijų galima spręsti, kad laiško autorius buvo glaudžiai susijęs su Aleksandrijos mokykla (nes alegoriniu metodu pasižymėjo būtent Aleksandrijos mokykla). Visas laiško tekstas mūsų nepasiekė. Jis buvo atkurtas iš kitų autorių veikaluose naudojamų šio laiško citatų⁶².

I a. antrojoje pusėje (krikščionybei atsiradus šiame regione) Egipte graikų kalba parašoma „Jėzaus Kristaus išmintis“ (*Sophia Iesou Christou*). Veikalas akivaizdžiai kilęs iš *Palaimintojo Eugnosto* veikalo, bet *Eugnosto* medžiaga „Išmintyje“ tampa dialogais su Jėzumi. Abiejų veikalų pilni tekstai buvo rasti Nag Hammadi bibliotekoje. Veikalas pasižymi nepoleminiu tonu⁶³.

Apie 100 m. nežinomas autorius Egipte graikų kalba parašo veikalą ir pasirašo Petro vardu, todėl jis pavadinamas „Petro skelbimu“ (*kerygma Petri*). Apie šį veikalą žinoma tik iš Klemenso Aleksandriečio, Origeno ir Herakleono veikaluose naudojamų

⁶¹ The Anchor Bible Dictionary. V. 2. P. 197.

⁶² Ten pat. V. 1. P. 613–614.

⁶³ The Nag Hammadi Library in English / ed. J. M. Robinson. San Francisco. 1990. P. 220–243.

citatų. Mokslininkų manymu šis veikalas atspindi tarpinį etapą tarp ankstyvosios krikščionybės misijinio skelbimo ir helenistinio pobūdžio apologetikos. Biečiau apgailestauti, kad tokio svarbaus dokumento tekstas neišliko.

Apie 100 m. Papijas, kurį Euzebijus vadina Hierapolio vyskupu, parašė penkių dalių veikalą „Viešpaties posakių (gr. *logia*) aiškinimas“. Tai buvo vienas pirmųjų Morkaus, Mato ir Luko veikalų turinį tuomečiu egzegetiniu metodu aiškinančių veikalų. Iš viso veikalo mūsų laikus pasiekė tik jo paminėjimas ir kelios citatos Irenėjaus ir Euzebijaus raštuose⁶⁴.

b. **„Darbų“ žanras.** Apie 85 m. Evangelijos pagal Luką autorius parašė antrąjį savo veikalo tomą, bet nesuteikė jam pavadinimo. Tik vėlesnė krikščionių tradicija šį veikalą pavadino Apaštalų darbais, nors beveik pusė veikalo teksto yra kalbos ir yra tik du pagrindiniai personažai – Petras ir Paulius. Mokslininkai iki šiol nesutaria, kuriam žanrui priskirti šį veikalą. Remiantis vėliau jam suteiktu pavadinimu galima būtų teigti, jog šiuo veikalu krikščionių literatūroje pradedamas naudoti helenistų ir judaistų literatūroje randamas istoriografinis žanras, buvęs labai populiarus II a. krikščionių literatūroje (Petro darbai, Jono darbai, Pauliaus darbai, Andriejaus darbai ir kt.). Tačiau tematinės ir kompozicijos sąsajos su pirmuoju Luko tomu akivaizdžiai rodo, kad šis veikalas tiek teminiu, tiek retoriniu, tiek kompoziciniu požiūriu yra pirmojo tomo (Evangelijos pagal Luką) pratęsimas⁶⁵. Apie Apaštalų darbų knygą plačiau kalbama antrajame skyriuje.

c. **Apokaliptinis žanras.** I a. pabaigoje krikščionių autoriai „sukrikščionina“ specifinį hebrajų apokaliptinį žanrą. Krikščionių apokaliptikos žanrui atstovauja du veikalai: „Apreiškimas“ ir „Petro apokalipsė“. I a. pabaigoje nežinomas autorius graikų kalba parašė „Apreiškimą“, kurį krikščionių tradicija ilgai vadino „Apreiškimu Jonui“ arba „Jono apokalipsė“. Šis veikalas įtrauktas į Naujojo Testamento kanoną ir yra unikalus, lyginant jį su kitų Naujojo Testamento raštų turiniu ir forma. „Apreiškime“ pasakojami regėjimai ir girdėjimai dalykų, kurie žmogui nematomi ir negirdimi įprastomis aplinkybėmis. Nors tradicija ilgą laiką „Apreiškimo“ autoriumi laikė apaštalą Joną, bet „Apreiškimo“ ir Evangelijos pagal Joną lingvistinės ir stiliaus lyginamosios analizės rezultatai rodo, jog „Apreiškimą“ parašė kitas autorius. Šiam veikalui, kaip ir visai apokaliptinio žanro literatūrai, būdingos ideologinės arba propagandinės tendencijos. Apokaliptinėje literatūroje paslaptys atskleidžiamos siekiant pateikti savitą laikmečio

⁶⁴ The Anchor Bible Dictionary. V. 5. P. 140.

⁶⁵ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 722–725.

aiškinimą ir įtikinti auditoriją šiame kontekste galvoti ir elgtis tam tikru būdu. Veikalo parašymo vieta nežinoma⁶⁶. Taip pat I a. pabaigoje arba II a. pradžioje nežinomas autorius greičiausiai Egipte graikų kalba parašė „Petro apokalipsę“. Visas šio veikalo tekstas neišliko. Mus pasiekė tik atskiri jo fragmentai graikų ir etiopų kalbomis. Iš tekste naudojamos įvaizdžių sistemos matyti, kad autorius susipažinęs su žydų apokaliptiniu stiliumi ir to meto mistinėmis religijomis. Buvo du „Petro apokalipsės“ variantai: vienas kurį laiką laikytas svarbiu krikščionių tekstu, antrasis – gnostikų variantas⁶⁷.

4. I a. pabaigoje nežinomi krikščionių rašytojai redaguoja du nekrikščioniškos kilmės veikalus („Dvylikos patriarchų testamentus“⁶⁸ ir „Sibilės pranašystės“), įterpdami krikščioniško turinio tekstus ir taip juos „sukrikščionindami“. I a. antrojoje pusėje pradedamas redaguoti žydiškos kilmės tarptestamentinio laikotarpio judaistinis veikalas „Dvylikos patriarchų testamentai“, kuris papildomas eschatologine „kunigo išganytojo (išgelbėtojo)“ figūra. Taip pat I a. pabaigoje – II a. pradžioje atlikta „Sibilės pranašysčių“ krikščioniška redakcija. Redaguotame pranašysčių rinkinio variante VI knygos visas turinys krikščioniškas, VII ir VIII knygos krikščioniškas turinys dominuoja. VIII knygoje yra krikščionių simboliu tapęs garsusis akrostichas „Ichthus“ (gr. *žuvis*): *Iesus Christos Theous chuios Soter* (Jėzus Kristus Dievo Sūnus Išganytojas)⁶⁹.

Remiantis I a. krikščionių literatūros raidos tyrimų rezultatais, galima daryti šias išvadas:

1. Formali krikščionių literatūros ir rašytinės krikščionių retorikos gimimo data – 50 m., t. y. 20 metų po Jėzaus iš Nazareto nužudymo, o krikščionių literatūros ir krikščionių retorikos pradininkas yra Paulius iš Tarso. Toks ilgas rašytinių šaltinių vakuumo tarpsnis visai nestebina, nes semitų kultūra nuo amžių buvo išpuoselėjusi žodinės tradicijos formavimo, išsaugojimo ir perdavimo techniką. Be to, krikščionių literatūros pradžia susieta ne su žodinės tradicijos išsaugojimo poreikiu, o su apaštalų dekreto patvirtinimu, Pauliaus iš Tarso veikla ir iš to kilusios tarpkultūrinės komunikacijos problema.
2. Pasitvirtino prielaida, kad I a. krikščionių literatūros raidos laikotarpius riboja ankstesniame poskyryje identifikuoti istoriniai-politiniai veiksniai, o raidą skatino ir lėmė tuometis istorinis-politinis kontekstas. Būtent todėl 65–100 m. laikotarpis pasižymi

⁶⁶ Tuni J. O., Alegre X. Scritti Giovannei e Lettere Cattoliche. Brescia. 1997. P. 223–224.

⁶⁷ New Testament Apocrypha: Writings Relating to the Apostles Apocalypses and Related Subjects / ed. W. Schneemelcher. Louisville. 1992. P. 620–638.

⁶⁸ Cimoso M. La Letteratura Intertestamentaria. Bologna. 1992. P. 57–64.

⁶⁹ New Testament Apocrypha: Writings Relating to the Apostles Apocalypses and Related Subjects / ed. W. Schneemelcher. Louisville. 1992. P. 652–685.

krikščionių literatūros proveržių (tiek kiekybine, tiek kokybine prasme) – krikščionybė, kaip formaliai nuo judaizmo nepriklausomas religinis sąjūdis, formavo savo identitetą, kuris rėmėsi raštu fiksuojama ankstyvąja žodine tradicija. 50–65 m. parašyta 10 kūrinių (7 laišakai ir 3 nekanoninės evangelijos). 65–100 m. – 43 kūriniai, iš kurių 10 evangelijų, 21 laiškas, 2 apokalipsės, 10 įvairaus žanro kūrinių (įskaitant Apaštalų darbų knygą ir Barnabo laišką). Iš visų 53-ių veikalų mūsų laikus pasiekė tik 29-ių veikalų visas tekstas originalo kalba. Iš šių 29-ių veikalų 27 veikalai įtraukti į Naujojo Testamento kanoną. Vertinant pagal teksto apimtį, beveik pusę Naujojo Testamento kanoną formuojančių 27-ių knygų teksto sudaro 4-ių veikalų, kurie dėl patogumo toliau bus vadinami sinoptinių evangelijų autorių veikalais, tekstas (evangelijos pagal Morkų, Matą ir Luką bei Apaštalų darbų knygą).

3. Iš I a. parašytų 13-os evangelijų akivaizdžiai išsiskiria trijų evangelijų grupė (evangelijos pagal Morkų, Matą ir Luką), kurias krikščionys visada laikė įkvėptomis. Visi trys veikalai sukomponuoti pagal esmiškai vienodą siužetinę schemą, atspindinčią kryptingą žanro plėtojimą laikui bėgant. Visų trijų veikalų didžioji teksto dalis imama iš tų pačių šaltinių, todėl turinio atžvilgiu jie labai panašūs, tačiau kiekvienas autorius turi savus specifinius tikslus, dėmesio centrus, savą retorinę strategiją, kiekvienam autoriui būdinga savita argumentavimo technika.

4. Antrasis Luko veikalo tomas Apaštalų darbų knygą I a. krikščionių literatūroje užima specifinę vietą. Nors galima įžvelgti tam tikras šios knygos sąsajas su graikų-romėnų ir semitų istoriografinė literatūra, bet tematinis sąryšis ir kompozicinė „persidengimo“ technika su pirmuoju veikalo tomu (Evangelija pagal Luką), apie kurią plačiau bus kalbama antrajame skyriuje, leidžia daryti išvadą, kad Apaštalų darbų knygą savo retorine forma ir paskirtimi pratęsia bei papildo evangeliją, todėl Apaštalų darbų knygą negali būti svarstoma kaip atskiras veikalas⁷⁰.

5. I a. krikščionių literatūroje dominuoja du retorinio pobūdžio žanrai: krikščionių specifinis evangelijos žanras ir semitų bei graikų-romėnų retorikai būdingi laišakai⁷¹. Evangelijose raštu fiksuojama semitų žodinė tradicija apie Jėzaus gyvenimą, veiklą ir mokymą. Laiškuose sprendžiamos konkrečios auditorijos problemos, siekiant auditoriją įtikinti krikščionybės tiesų teisingumu ir paskatinti veikti autoriaus norimu būdu. Tolesnių

⁷⁰ Būtent taip ilgus amžius buvo traktuojama Apaštalų darbų knygą, visuose Naujojo Testamento leidimuose ir ankstesniuose jo komentaruose šią knygą atskiriant nuo pirmojo tomo – Evangelijos pagal Luką. Prie abiejų tomų, kaip bendro veikalo, svarstymo grįžta tik po 1950 m. išleistuose Biblijos komentaruose (pavyzdžiui, prestižinis leidinys *The Jerome Biblical Commentary*. London. 1968 ir jo vėlesni pakartotiniai leidimai).

⁷¹ D. E. Aune'as evangelijas netgi traktuoja kaip ne literatūrinį žanrą ir teigia, kad visi NT laišakai neklasifikuotini pagal graikų-romėnų klasifikaciją (žr. *Aune D. E. The New Testament in its Literary Environment*. Philadelphia. 1987. P. 17–45 ir 203).

tyrimų tikslas yra įsitikinti, kokią retoriką naudoja evangelijų ir laiškų autoriai: semitų, graikų-romėnų ar trečiąją – tarpkultūrinės komunikacijos poreikius tenkinančią specifinę krikščionių retoriką. Tik pačioje I a. pabaigoje krikščionių literatūroje prasideda anksčiau parašytų krikščionių veikalų aiškinimo ir helenistinio pobūdžio spekuliatyvios teologijos plėtojimo tendencijos.

Sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos teksto ypatumai

Prieš analizuojant bet kokį tekstą labai svarbu tiksliai apsibrėžti, kas bus nagrinėjama. Labai įdomu ir svarbu tai, kad Naujojo Testamento kanono formavimasis keitė tik pačių knygų sąrašą, bet nesvarstė jų teksto standartizavimo klausimo⁷². Iki IV a., kai „kanonas“, kaip šventųjų knygų sąrašas, įsitvirtino krikščionių terminijoje, egzistavo du mūsų laikus pasiekę Naujojo Testamento kanoninių knygų sąrašai: Muratorijaus⁷³ (II a.) ir Origeno (III a.). 1546 m. Tridento Susirinkime pirmą kartą oficialiai buvo patvirtintas Katalikų Bažnyčios Šventojo Rašto kanonas, kurį sudaro 73 knygos (46 Senojo Testamento ir 27 Naujojo Testamento)⁷⁴, o oficialiu norminiu tekstu patvirtintas Biblijos vertimas į lotynų kalbą (Vulgata).

Seniausi mus pasiekę visą Naujojo Testamento raštų tekstą perduodantys rankraščiai datuojami III a. Tai reiškia, kad išeities tašku ir standartu laikomas III a. variantas ir nieko nežinoma apie teksto pokyčius dviejų amžių laikotarpiu. Nagrinėjant teksto pokyčius nuo III a. nekyla abejonių, jog pokyčių būta ir iki III a. Mūsų laikus pasiekė keletas tūkstančių rankraščių, kuriuose yra visas kanoninių knygų tekstas arba jo fragmentai, bet, nors dažniausiai to paties veikalo tekstas turinio požiūriu yra identiškas arba giminingas, nėra nė vienos „dvynių“ poros. Lyginant tekstų variantus akivaizdu, kad perrašinėtojai toli gražu ne visada apsiribojo vien techniniu darbu, kurio rezultatus kartais iškreipdavo dėl žmogaus veiksnio atsiradusios klaidos (praleistos eilutės, praleisti žodžiai ir pan.). Dažnai perrašinėtojas tapdavo ir redaktoriumi⁷⁵. Nesuprantamos vietos buvo interpretuojamos, įterpiami teologiniai terminai, komentarai ir pan. Akivaizdu ir tai, jog perrašinėtojus veikė jų pačių arba jiems vadovaujančių žmonių teologiniai požiūriai. Dėl to Naujojo Testamento raštų rankraščiai netgi grupuojami į aleksandrietiškojo ir vakarietiškojo tipo tekstus, pagal tik jiems būdingus bruožus (pavyzdžiui, vakarietiškajam tekstui būdingos teksto antisemitinio pobūdžio korektūros). Reformatų aplinkoje XVIII a.

⁷² Jamnijos proceso rabinai elgėsi kitaip. Patvirtinę judaistų kanoną, jie patvirtino standartinį kanoninių knygų tekstą ir įpareigojo sunaikinti visus rakraščius, kurie skyrėsi nuo standartinio. Dėl to beveik visi mūsų laikus pasiekę Senojo Testamento tekstai hebrajų kalba yra beveik identiški, neskaitant 1946 m. prie Negyvosios jūros atrastų rankraščių.

⁷³ Kanonas pavadintas Milano Ambrozijaus bibliotekoje jį radusio žymaus italų istoriko vienuolio Liudviko Antonijaus Muratorijaus vardu. Dokumentas pirmą kartą publikuotas Muratorijaus veikale *Antiquitates Italicae Medii Aevii*. Milanus. 1740.

⁷⁴ De Canonicis Scripturis 72:11. <http://www.bible-researcher.com/trent1.html>.

⁷⁵ Teksto kritikoje laikomasi taisyklės, kad iš dviejų to paties teksto variantų autentišku laikomas trumpesnis.

pabaigoje susiformavusi biblijos egzegezė (mokslinis Biblijos analizės kritiniais metodais kompleksas) šias problemas pastebėjo ir sprendė jau kelis šimtus metų. Katalikiškų studijų sistemoje egzegetinė Biblijos studijų prietis ir dėmesys tekstui originalo kalba taikoma tik nuo XX a. pirmosios pusės⁷⁶.

Teksto kritikos tyrimų rezultatai rodo, jog kai kurios teksto vietos yra perrašinėtojo įterptos arba performuluotos, vadinasi, jos neoriginalios, todėl nekanoniškos. Jungtinės Biblijos draugijos reguliariai perleidžia religinių autoritetų patvirtintą Naujojo Testamento raštų kritinį leidinį, kurį koreguoja pagal teksto kritikos studijų rezultatus⁷⁷. Leidinyje pateikiamas Naujojo Testamento raštų sintetinis teksto variantas, o teksto kritiniame aparate (lot. *aparatus criticus*) pateikiama visi svarbiausi konkrečios vietos rankraščių variantai ir sintetiniame tekste pasirinkto varianto patikimumo laipsnis (kiek tikėtina, kad originale buvo būtent taip). Patikimumą rodo A, B, C, D skalė, kur A reiškia didžiausią patikimumo lygį. Deja, didžioji dalis sintetiniame tekste pasirinktų teksto variantų įvertinti patikimumo koeficientu C⁷⁸.

Moksliniams tyrimams svarbu pasirinkti ne vien tinkamus mokslinius metodus, bet moksliskai įvertintą teksto variantą. Kanoninės knygos tekstas gali būti nekanoninis, todėl, nagrinėjant moksliskai nepagrįstą objektą, iškyla pavojus, kad mokslinių tyrimų rezultatai bus nepatikimi. Ypač tai svarbu sinoptinių evangelijų autorių veikalų, kurių tekstas sudaro beveik pusę Naujojo Testamento teksto, atveju. Palyginti žemas Naujojo Testamento sintetinio teksto variantų patikimumo lygmuo akivaizdžiai rodo tradicinės egzegezės naudojamų diachroninio pobūdžio metodų nepakankamą efektyvumą lygį, pagrindžiant teksto varianto pasirinkimą.

Svarbu trumpai aptarti Biblijos tekstų skirstymo į skyrius ir skaidymo į eilutes klausimą. Pirmasis teksto skaidymo į skyrius atvejis randamas Vatikano kodekse (B) ir siekia IV a. Naują skirstymo į skyrius sistemą sukūrė S. Langtonas XIII a. pradžioje, kuri nedaug skiriasi nuo šiais laikais naudojamos sistemos. Biblijos skaidymą eilutėmis pirmasis pritaikė R. Estiene'as 1551 metais. Savaime aišku, skirstymas į skyrius ir eilutes nebuvo atsitiktinis. Jis atspindi teksto skaidymą pagal tam tikrą semantiką ir sintaksę. Tačiau ši sistema neturi nieko bendro su teksto autentiškumu ar kanoniškumu. Sistemą sukurti ir panaudoti paskatino praktiniai sumetimai (patogiau naudotis tekstu)⁷⁹. Analizuojant Biblijos tekstų kompoziciją nereikia teikti didelės reikšmės teksto skaidymo į skyrius ir eilutes sistemai.

⁷⁶ Biblijos teksto kritikos srityje ypač svarbūs B. M. Metzgerio, K. Alando, A. Merko, B. Westcotto darbai. Apibendrinančio pobūdžio pažintinę teksto kritikos santrauką galima rasti kai kuriuose bendro pobūdžio įvaduose į NT studijas. Pavyzdžiui, Grant R. M. A Historical Introduction to the New Testament. London. 1963. P. 48–51.

⁷⁷ The Greek New Testament. Stuttgart. 1983.

⁷⁸ Ten pat. P. xii–xiii.

⁷⁹ Meynet R. L'analisi retorica. Brescia. 1992. P. 142.

Sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos teologiniai ypatumai

Nors abejojama dėl tikslios Muratorijaus kanono (arba fragmento) parašymo datos, bet didžioji dalis mokslininkų jį laiko II a. vidurio dokumentu, o tai, kad jis egzistavo ir IV a., leidžia teigti, jog kalbama apie ilgą laiką autoritetingu pripažintą dokumentą. Manoma, kad jis buvo ypač svarbus Romos krikščionių bendruomenei. Jame pateikiamas krikščionių įkvėptomis⁸⁰ laikomų knygų sąrašas, kuris mažai kuo skiriasi nuo Tridento kanono. Pagrindiniai skirtumai: 1) į sąrašą neįtrauktas Pirmasis Petro laiškas; Antrasis Petro laiškas; Jokūbo laiškas ir vienas iš Jono laiškų; 2) į sąrašą įtraukta Petro apokalipsė (greičiausiai turimas omenyje graikiškas knygos variantas); 3) į sąrašą įtraukta Išminties knyga (Senojo Testamento knyga). II a. pabaigoje Origenas jau kalba apie dabartinės formos 27 knygų sąrašą, bet abejoja Antrojo Petro laiško ir dviejų Jono laiškų kanoniškumu (ši liudijimą reikia priimti atsargiai, nes originalaus Origeno teksto nėra – citata mus pasiekė tik iš 150 metų vėliau rašiusio Rufino tekstų)⁸¹.

Kokiais kriterijais galėjo vadovautis ankstyvoji krikščionybė, formuodama ankstyvąjį kanoninių veikalų sąrašą? Laikotarpį nuo veikalo parašymo iki jo įtraukimo į kanoną galima pavadinti veikalo „kanonizavimo“ procesu, per jį veikalas turėjo praeiti tam tikrą cenzūrą. Geografinį knygos parašymo vietos kriterijų iškart reikia atmesti, nes, kaip konstatuota antrajame poskyryje, visi I a. krikščionių veikalai, dėl pirmajame poskyryje nurodytų veiksmų, parašyti už Palestinos (krikščionybės lopšio) ribų. Tokiu atveju lieka trys pagrindiniai kriterijai: 1) ryšys su apaštalais ir *regula fidei*; 2) svarbios ir įtakingos bendruomenės nuomonė; 3) atitiktis moralinėms ir tikėjimo normoms (pagrįsta apaštalų autoritetu)⁸².

Sąryšis su apaštalais buvo labai svarbus ir traktuotas pačia plačiausia prasme. Niekam nekylo abejonių, kad nė vienas apaštalas (išskyrus Paulių – jo apaštalo statusas yra atskiras klausimas; ir, galbūt, Joną) nieko nerašė, bet ankstyvajai krikščionybei buvo labai svarbu, ar konkretus veikalas turi bent tam tikras sąsajas su kuriuo nors apaštalu, kad šio autoritetas galėtų patvirtinti rašto svarbą krikščionybei ir jo turinio autentiškumą. Būtent dėl šio kriterijaus kurį laiką buvo abejojama Laiško žydams ir Apreiškimo knygos kanoniškumu. Sąryšis su apaštalais netiesiogiai implikuoja ir laiko kriterijų, nes paskutinis apaštalas mirė I a. pabaigoje. Tai reiškia, kad veikalai kokią nors tiesioginę sąsają su apaštalais galėjo turėti tik tame laikotarpyje.

⁸⁰ „Įkvėpimas“ yra teologinė kategorija, kuri įvertina ir pagrindžia tam tikro rašto buvimą arba nebuvimą krikščionių šventosios raštijos kanone. Dėl retorinės tyrimo specifikos šiame darbe „įkvėpimo“ kriterijus nesvarstomas, vengiant su pagrindine darbo tema nesusijusių teologinio pobūdžio diskusijų, ir vartojami terminai „kanonas“ bei „kanoniškas“.

⁸¹ Ehrman B. D. *Lost Scriptures: Books That Did not Make It Into The New Testament*. New York. 2003. P. 331–336.

⁸² Rubšys A. *Raktas į Naująjį Testamentą*. T. 1. Vilnius. 1997.

Didžioji Naujojo Testamento raštų dalis adresuojama konkrečiai krikščionių bendruomenei. Šios bendruomenės ankstyvojoje krikščionybėje buvo labai įtakingos ir turėjo didelę reikšmę saugant krikščionių tradiciją. Todėl tai, kaip veikalą priėmė bendruomenė, buvo svarbus kriterijus, patvirtinantis veikalo svarbą ir visuminį autentiškumą.

Evangelijos pagal Morkų, Matą ir Luką ir Apaštalų darbų knyga nuo ankstyvosios krikščionybės laikų buvo laikomos kanoniškomis (arba įkvėptomis) ir šių knygų egzistavimas kanone niekada niekam nekėlė abejonių.

1.3. Semitų retorinės analizės metodas sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos tyrimuose

Amžiams bėgant evangelijos buvo nuolatos studijuojamos ir komentuojamos. Iki Šviečiamojo laikotarpio dažniausiai tai buvo teologinio pobūdžio studijos, kurių rezultatai teologijos (ypač biblinės teologijos) mokslui yra svarbūs ir šiais laikais. Tačiau moksliniai Biblijos tyrimai tiesiogine prasme prasidėjo tik XIX amžiuje. Nors mokslininkai visą laiką matė, kad evangelijose gausybė probleminių dalykų, tačiau šios problemos tik nuo XIX a. tapo mokslinių studijų išeities tašku. Iki to laiko mokslininkų pastangos, neskaitant teologinės turinio analizės, buvo sutelktos į evangelijų kompozicijos sinchronizavimo klausimą. Pirmasis tokio pobūdžio darbas – Taciano *Diatessaron* (apie 175 m.). Žymiausias – K. Alando *Synopsis quattuor evangeliorum* (13th ed., Stuttgart, 1985). Šio pobūdžio leidiniuose keturiuose stulpeliuose pateikiamas evangelijų tekstai, juos tarpusavyje sinchronizuojant pagal siužetinę medžiagos komponavimo schemą⁸³.

Šviečiamojo laikotarpio tendencijos turėjo įtakos ir Biblijos studijoms. Mokslinės kritinės prieitės pradininku laikomas H. S. Reimarusas, 1772 m. (10 metų po veikalo autoriaus mirties) išleidęs G. E. Lessingo veikalą „Jėzaus ir jo mokinių siekiai“. Jame Lesingas svarsto Jėzų kaip politinį veikėją, kurio tikslas buvo išlaisvinti žydų tautą iš romėnų valdžios, bet to padaryti nepavyko. Atsaku į šį veikalą laikomas G. Pauluso veikalas – jo autorius evangelijose pasakojamus įvykius laiko istoriškai patikimais, bet abejoja Prisikėlimu. Trečiasis fundamentalus veikalas – tai 1835 metais išleistas D. F. Strausso „Jėzaus gyvenimas“. D. F. Straussas teigia, jog svarstyti Jėzaus istorijos klausimą galima ir be nuokrypių į antgamtybę, kaip tai daro dogmatikai. Nors D. F. Straussas pateikia savitą Jėzaus gyvenimo interpretaciją, bet svarbiausia, kad jis pirmasis pradeda nagrinėti evangelijų teksto raidos klausimą. XIX a. pabaigoje Tiubingeno mokykla pateikė krikščionybės atsiradimo interpretaciją, kuriai įtakos turėjo G. Hėgelio filosofija. F. Ch. Bauras paskelbė hipotezę, kad „neapipjaustymo“ idėjas skelbianči Evangelija pagal Luką – tai antitezė originaliam žydų

⁸³ Evangelijų teksto sinchronizavimo leidinys lietuvių kalba: Keturių Evangelijų sinopsė. Vilnius, 2004.

krikščionių skelbimui, todėl Evangelija pagal Matą yra originalios žydiškos evangelijos kompromisas, siekiant suderinti dvi puses. Kaip matyti, šie autoriai siekia pateikti evangelijų ideologinius vertinimus, kurių tikslas – visuotinės krikščionybės interpretacija.

Evangelijų tyrimams tiesiogine mokslinių kritinių studijų prasme pradžią davė C. H. Weisse'o ir C. G. Wilke'o darbai. Šie mokslininkai nepriklausomai vienas nuo kito 1838 m. priėjo prie analogiškų išvadų: evangelijų pagrindas yra du dokumentai – Evangelija pagal Morką ir šaltinis Q. Tai buvo vadinamosios dviejų šaltinių teorijos išeities taškas. Netrukus pasirodė H. J. Holtzmanno veikalas, jo autorius teigia, kad Evangelija pagal Morką nėra Mato ir Luko veikalų sintezė, bet yra seniausia iš visų evangelijų, todėl jos istorinė vertė didžiausia⁸⁴. Nuo tada išpopuliarėja Jėzaus gyvenimo istorijos studijos, kurių pagrindinis „istoriškai patikimas“ šaltinis – Evangelija pagal Morką. Situacija pasikeičia 1901 m., kai W. Wrede'as paskelbia, kad Evangelija pagal Morką yra teologinis traktatas, o ne istorinei realybei artimas realistinis įvykių pasakojimas. Liberalioji mokykla nustoja Evangeliją pagal Morką traktuoti kaip istorinį šaltinį ir visą dėmesį sutelkia į hipotetinio šaltinio Q medžiagą. Žymiausias šį požiūrį atspindintis pavyzdys – 1901 m. išleistas A. Harnacko veikalas „Krikščionybės esmė“, jo autorius svarsto Jėzų kaip mokytoją, kurio mokymui stinga racionalumo⁸⁵.

Vadinamoji eschatologinė mokykla pasuka kita linkme. A. Schweitzeris ir A. Loisy siūlo griežtai atriboti istorinį Jėzų nuo evangelijose skelbiamo tikėjimo Kristaus, nes skelbimo turiniu krikščionybė sukūrė skydą, neleidžiantį priartėti prie istorinio Jėzaus. A. Loisy suformulavo garsųjį teiginį: „Jėzus skelbė karalystę ..., o atsirado bažnyčia“. Šių mokslininkų nuomonei griežtai pasipriešino Katalikų Bažnyčia.

Trumpai apžvelgus evangelijų studijoms naudojamų kritinių mokslinių metodų kryptis, suprantamesnė tampa įnirtinga Katalikų Bažnyčios opozicija. Opozicija pasireiškė 1900 m. įsteigtos Popiežiškosios Biblijos komisijos veikla ir liberaliosios protestantų mokyklos studijų rezultatų deklaratyviu neigimu. Vos įsteigta Popiežiškoji Biblijos komisija pradeda leisti dokumentus, kuriuose deklaruojama, kad evangelijų autoriai yra evangelijose aprašomų įvykių liudininkai, todėl aprašai yra istoriškai tikri ir patikimi; atmetama dviejų šaltinių teorija, kuri vienu iš pagrindinių šaltinių laiko Evangeliją pagal Morką, nes Morkus nebuvo apaštalas ir t. t. Visomis išgalėmis buvo stengiamasi išsaugoti evangelijų istorinę vertę, taip siekiant neprarasti

⁸⁴ Evangelijų studijose ilgą laiką daugiausia dėmesio skirta vadinamajai „sinoptinei“ problemai ir evangelijų šaltinių klausimui. Šiame darbe minėtas klausimas plačiau nesvarstomas. Sinoptinės problemos ir jos sprendimo būdų puikią apžvalgą pateikia F. Neirynckas (*Neirynck F. Synoptic Problem // The New Jerome Biblical Commentary*, London, 1996. P. 587–595).

⁸⁵ Iš naujesnių veikalų reikia paminėti *Piper R. A. Wisdom in the Q-Tradition: The Aphoristic teaching of Jesus*. Cambridge University Press, 1989. Šiame veikle autorius iš sinoptinių evangelijų sinchronizacijos bando atkurti šaltinį Q.

objektyvaus tikėjimo pagrindo ir neleidžiant tikėjimo sugretinti su aklaish jausmais (oficialiosios Katalikų Bažnyčios antimodernistinė ir antiprotestantiška polemika).

Tačiau ne visi katalikų mokslininkai buvo taip griežtai nusistatę prieš mokslines Biblijos studijas. Pažangaus požiūrio pradininku laikomas tėvas M.-J. Lagrange'as (1855–1938), Jeruzalėje įsteigęs garsiąją Biblijos mokyklą (*Ecole Biblique*), kuri Biblijos raštų studijose taikė mokslinius metodus ir todėl patirdavo nuolatinę oficialiosios Romos spaudimą. Objektyvumo dėlei reikia pažymėti, kad tais laikais mokslininkų svarstytos problemos šių laikų evangelijų studijose yra tik antraeilės ar trečiaeilės svarbos arba visiškai nesvarbios. Pavyzdžiui, evangelijų autorių identifikavimas, evangelijų datavimas ir pan. Evangelijų tyrimų rezultatai jau akivaizdžiai rodo, jog evangelijų svarba ir žinia priklauso ne nuo šių veiksnių, o nuo tradicijos medžiagos, kurią perteikia evangelijos, ir nuo veiksnių, lėmusių evangelijų medžiagos plėtojimą ir perdavimą.

Katalikų Bažnyčios radikalus požiūrio pokytis įvyko 1943 m., popiežiui Pijui XII paskelbus encikliką apie puoselėtinas šv. Knygų studijas *Divino afflante Spiritu*⁸⁶. Šia enciklika katalikų mokslo sistemoje buvo legalizuotas ir netgi paskatintas egzegezės metodų taikymas Biblijos raštų studijose. 1964 m. Popiežiškoji Biblijos komisija paskelbė dokumentą *Sancta Mater Ecclesia*⁸⁷, kuriame teigiamai įvertino mokslinės egzegezės taikymo evangelijų studijose rezultatus. Tokią pačią poziciją patvirtino ir Vatikano II Susirinkimo konstitucija *Dei Verbum*⁸⁸.

Įveikus daugiau konfesinio (arba ideologinio), o ne mokslinio pobūdžio sunkumus, mokslininkai bendromis pastangomis stengiasi išspręsti dvi pagrindines sinoptinių evangelijų autorių veikalų problemas: 1) literatūros žanro problemą ir 2) kilmės problemą. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tai iš esmės skirtingos problemos, jų sprendimo paieškomis taikomos skirtingos metodologijos. Žanro problemą gali padėti išspręsti sinchroninė ir literatūrologinė prietis, kilmės studijoms reikalinga diachroninė ir evoliucijos prietis. Sinoptinių evangelijų autorių veikalų žanro problematika išties kontroversiška ir be galo svarbi šių veikalų hermeneutikai. Teisinga žanro samprata leidžia rasti veikalo hermeneutinius „raktus“. Be to, sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos žanras neatsiejamas nuo ankstyvosios krikščionybės santykio su to meto kultūra problematikos ir tarpkultūrinės komunikacijos problematikos. Reikia pripažinti, kad ir šios problematikos išryškinimo nuopelnai priklauso liberaliosios teologijos mokyklai. Jos atstovas K. L. Schmidtas 1923 m. sinoptines evangelijas

⁸⁶ Lietuvių kalba dokumentą galima rasti http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/divino-afflante.html.

⁸⁷ Dokumentą 1964 04 21 patvirtino tuometis popiežius Paulius VI.

⁸⁸ Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą „Dei Verbum“ patvirtinta 1965 11 18. Dokumentą lietuvių kalba galima rasti http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/dei-verbum.html.

ir netiesiogiai Apaštalo darbų knygą prilygino helenistinio pobūdžio biografijoms⁸⁹. Jo argumentai buvo trys: 1) ankstyvoji krikščionybė labai greitai prisitaikė ir įsiliejo į to meto graikų-romėnų kultūrinę terpę; 2) autorius Jėzų traktavo pagal Sokrato modelį; 3) autorius siekė pagrįsti galimybę turėti istoriškai patikimus duomenis apie Jėzų (dėl tuo laikotarpiu vyravusio perdėto dėmesio „Jėzaus gyvenimo istorijoms“).

Prieš tai minėtų mokslininkų dėmesys buvo sutelktas vien į evangelijas, ypač sinoptines evangelijas, bet visai nepelnytai nuošalyje likdavo Apaštalo darbų knyga, nors visos sinoptinių evangelijų problemos, išskyrus „Jėzaus gyvenimo istoriją“ problematiką, galioja ir šiai knygai. Be to, tik nuo XX a. vidurio vėl buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad Evangelija pagal Luką ir Apaštalo darbų knyga yra ne tik to paties autoriaus veikalai. Dar daugiau – tai vienas veikalas, sukomponuotas iš dviejų dalių, todėl neįmanoma vienos dalies nagrinėti atskirai nuo kitos.

Sprendžiant sinoptinių evangelijų ir Apaštalo darbų knygos žanro problematiką ir naujas studijų kryptis, nuo XX a. vidurio egzegetinę Biblijos raštų tyrimo metodologiją papildė Naujojo Testamento raštų retoriniai tyrimai⁹⁰. Biblijos raštų retorinių studijų svarbą patvirtina ir Popiežiškosios Biblijos komisijos 1993 m. paskelbtas dokumentas „Biblijos aiškinimas Bažnyčioje“, kuriame svarstomi ir autorizuojami nauji Biblijos raštų studijų moksliniai metodai, įvertinant jų svarbą Biblijos hermeneutikai. Dokumento poskyryje „Retorinė analizė“ skelbiama:

„Tiesą sakant, retorinė analizė kaip tokia nėra naujas metodas. Nauja yra, viena vertus, jos sisteminis taikymas Biblijos aiškinimui, kita vertus, „naujosios retorikos“ atsiradimas bei plėtojimas. *Retorika* yra menas kurti įtikinėjamuosius diskursus. Kadangi visi Biblijos tekstai iš dalies yra įtikinėjamojo pobūdžio, tam tikras retorikos išmanymas turėtų būti egzegėtų normalaus mokslinio inventoriaus dalis. Retorinė analizė taikytina kritiškai, nes mokslinė egzegezė neišvengiamai paklūsta kritinio proto reikalavimams. Pastaruoju metu daugelyje Biblijos tyrinėjimų daug dėmesio skiriama retorikai Šventajame Rašte. Galima išskirti tris skirtingas priesakas. Pirmoji remiasi klasikine graikų-lotynų retorika; antroji dėmesį telkia į semitines komponavimo procedūras; trečiąją įkvepia šiuolaikinės išvalgos, vadinamoji „naujoji retorika“. <...> Pripažindami milžinišką retorikos įtaką helenistinei kultūrai, vis daugiau egzegėtų naudojami klasikinės retorikos traktatai tam tikriems Biblijos,

⁸⁹ Taip mano ir D. E. Aune'as (*Aune D. E. Greco-Roman Biography // Greco-Roman Literature and the New Testament // SBL 21. Atlanta. 1988. P. 107–126*). Jis apžvelgia biografijų tipus ir mano, kad sinoptinėse evangelijose, kaip ir graikų-romėnų biografijose, pabrėžiamas pagrindinis personažas kaip paradigma, taip aiškinant, kas išties įvyko. R. F. Hockas (*Hock R. F. The Greek Newell // Greco-Roman Literature and the New Testament // SBL 21. Atlanta. 1988. P. 127–146*) išvelgia sinoptinių evangelijų atitiktį novelėms ir labai tiksliai pastebi, kad apie ankstyvąją krikščionybę yra per mažai duomenų, žinios labai fragmentiškos, todėl labai sunku spręsti. Ypač kai krikščionybės kilmė – žydų terpė, bet ankstyvieji krikščionys vis labiau įsiliejo į helenistinę terpę.

⁹⁰ Retorinių metodų taikymas Biblijos raštų tyrimuose sutampa su XX a. viduryje pasaulyje prasidėjusiu retorikos renesansu, kurio pradžia datuojama 1936 m. (*Koženiauskienė R. Retorika: iškalbos stilistika. Vilnius. 1999. P. 18*).

ypač Naujojo Testamento, tekstų aspektams geriau išnagrinėti. Kiti egzegetai dėmesį sutelkia į *biblinės literatūrinės tradicijos* specifinius bruožus. Ši semitų kultūroje išsisknijusi tradicija aiškiai mėgsta simetriškas kompozicijas, kuriomis nustatomi įvairių teksto elementų ryšiai. Daugialypių paralelizmo formų bei kitų semitinių komponavimo procedūrų tyrimai leidžia geriau įžiūrėti literatūrinę tekstų struktūrą ir geriau suprasti jų naujieną. „*Naujoji retorika*“ remiasi bendresniu žvalgos tašku ir nenori būti vien stiliaus figūrų, oratorinių gudrybių ir diskurso rūšių katalogas. Ji tiria, kodėl tam tikra kalbos vartoseną yra veiksminga bei pajėgi įtikinti. Ji nori būti „realistinė“, atsisakydama apsiriboti grynai formalia analize. „*Naujoji retorika*“ deramai atsižvelgia į pokalbio situaciją. Ji studijuoja stilių ir kompoziciją kaip priemones klausytojams paveikti. Siekdama to ji naudoja tokių disciplinų kaip lingvistika, semiotika, antropologija ir sociologija pastarojo meto laimėjimais. Taikoma Biblijai, „*naujoji retorika*“ siekia prasiskverbti prie apreiškimo kalbos kaip religinio įtikinėjamojo kalbėjimo šerdies ir nustatyti jos poveikį socialinėje bendravimo aplinkoje. Tokia retorinė analizė, ypač atsižvelgiant į pastarojo meto darbų pasiektas gelmes, labai vertintina, nes praturtina kritines tekstų studijas. Ji atitaiso ilgalaikio aplaidumo padarinius ir įgalina atskleisti ar geriau išskelti aikštėn pradines perspektyvas. „*Naujoji retorika*“ pagrįstai kreipia dėmesį į kalbos galią įtikinėti bei įtikinti. Biblija nėra vien tiesų reiškimas. Tai naujiena, atliekanti bendravimo tam tikrame kontekste funkciją, naujiena, lydimą argumentavimo dinamikos ir retorinės strategijos. Tačiau retorinė analizė taip pat yra ribota. Jei ji lieka grynai deskriptinė, tai jos rezultatai neretai atspindi tikrai stilistinį interesą. Būdama iš pagrindų sinchroninė, ji negali pretenduoti į nepriklausomo, kaip tokio savaime pakankamo metodo statusą. Jos taikymas bibliniams tekstams kelia ne vieną klausimą: ar šių tekstų autoriai priklausė išsilavinusiems visuomenės sluoksniams? Kiek jie laikėsi retorikos taisyklių kurdami savo tekstus? Kuri retorika tokių tekstų analizei tinkamesnė – graikų-lotynų ar semitų? Ar kartais nerizikinga tam tikriems bibliniams tekstams priskirti pernelyg įmantrią retorinę struktūrą? Šie ir kiti klausimai neturėtų būti priežastis tokios analizės atsisakyti; jie tikrai akina nesinaudoti ja neapgalvotai.⁹¹

Nors dokumentas yra normatyvinio, o ne mokslinio pobūdžio, iš pateikto teksto matyti, kad šį kartą oficialioji Katalikų Bažnyčia į naujas Biblijos studijų kryptis sureagoja gana greitai ir pažangiai. Dokumentui dar daugiau svarbos suteikia du reikšmingi momentai: 1) dokumentas išleistas jau minėtos enciklikos *Divino afflante Spiritu* penkiasdešimtmečio proga; 2) šį dokumentą viešai pristatė tuometis Tikėjimo doktrinos kongregacijos vadovas kardinolas Jozefas Ratzingeris, visada pasižymėjęs konservatyvumu. Matyti, kad dokumente ypatingas dėmesys skiriamas „naujamajai retorikai“ (didesnioji teksto dalis), tačiau šio darbo tikslas – įrodyti

⁹¹ The Interpretation of the Bible in the Church. Boston. 1994. P. 30. Dokumentą lietuvių kalba galima rasti http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/biblijos_aiskinimas.html.

semitų retorikos analizės metodo tinkamumą sinoptinių evangelijų autorių veikalų studijose, todėl šiame darbe „naujosios retorikos“⁹² klausimas nesvarstomas. Toliau trumpai aptariamas retorinės kritikos metodo taikymas Naujojo Testamento raštų studijose, o likusi antrojo skyriaus dalis bus skirta semitų retorikos analizės metodui ir jo taikymui Naujojo Testamento raštų, ypač sinoptinių evangelijų autorių veikalų, studijoms.

1968 metais Jungtinėse Amerikos Valstijose eiliniame Biblijos literatūros draugijos susirinkime J. Muilenburgas perskaitė pranešimą „Form Criticism and Beyond“, kuris stipriai paveikė tolesnes Biblijos studijas⁹³. Pranešime buvo argumentuotai sukritikuotas žanrų kritikos metodas, kaip ribotas ir neefektyvus, ir pasiūlyta nauja prieitis:

Visų pirma mano dėmesys sutelkiamas į hebrajų kompozicijos prigimtį, jos struktūros schemų, kurios panaudotos formuojant kompozicinį vienetą, atskleidimą, nesvarbu, ar poezijos, ar prozos, ir taip pademonstruojant, kaip formuluojami teiginiai ir kaip jie jungiami į visumą. Šią veiklą pavadinčiau retorika, o metodologiją – retorikos kritika.

Pats J. Muilenburgas nagrinėjo Senojo Testamento raštus (ypač Amoso knygą), tačiau jo pasiūlyta Biblijos raštų metodologija, skiriant ypatingą dėmesį raštų kompozicijos analizei, stipriai paveikė kelias mokslininkų kartas, o retorinės kritikos metodas ypač išpopuliarėjo tarp amerikiečių mokslininkų. Žymiausi iš jų: G. A. Kennedy⁹⁴, B. Whiteringtonas III⁹⁵, W. Wuellneris⁹⁶, B. L. Mackas, P. Tribble. Jie visi, išskyrus P. Tribble, retorinės kritikos metodu analizavo Naujojo Testamento raštus. Šie mokslininkai, vadovaudamiesi graikų-romėnų retorikos taisyklėmis ir jos argumentacijos principais, tyrinėjo tekstų kompozicijos schemas ir struktūras, siekdami atskleisti, kaip tai buvo naudojama įtikinimo tikslais. P. Tribble daugiau dėmesio skiria teksto struktūros ir elementų analizei, G. A. Kennedy – Naujojo Testamento tekstų įtikinimo žanro studijoms, o B. L. Mackas – klasikinės argumentacijos elementų panaudojimo studijoms. G. A. Kennedy metodas atspindi daugelio autorių veikaluose retorikos kritikos klausimais, todėl G. A. Kennedy darbai ir metodologija tapo Naujojo Testamento raštų retorinės kritikos standartu. G. A. Kennedy nuomone, tūlam skaitytojui gali pasirodyti, kad Biblijos retorikos kritikos veikaluose jis neranda atsakymų į šių laikų kitų kritinių metodų keliamus klausimus, nes taip yra todėl, kad retorikos kritikos rezultatai siekia parodyti tai, kas

⁹² Naujosios retorinės mokyklos, pasivadinusios „New Rhetoric“ vardu, programoje retorika buvo pritaikyta prie masinės komunikacijos teorijos (*Koženiauskienė R. Retorika: Iškalbos stilistika*. Vilnius. 1999. P. 18).

⁹³ Muilenberg J. Form Criticism and Beyond // *Journal of Biblical Literature*. 88. 1969. P. 1-18.

⁹⁴ New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism. The University of North Carolina Press. 1984. Ypač svarbus V skyrius „The Rhetoric of the Gospels“.

⁹⁵ Conflict and Community in Corinth: A Socio-Rhetorical Commentary on 1 and 2 Corinthians. Grand Rapids. 1995; The Gospel of Mark: A Socio-Rhetorical Commentary. Grand Rapids. 2001.

⁹⁶ Šio mokslininko svarbą atspindi Emory University (JAV) 2004 m. išleistas įvairių mokslininkų esė rinkinys „Rhetoric and hermeneutics – Willhelm Wuelner and his influence“.

išties yra tekste: ne jo šaltinius, bet (*įtikinėjimo*) galią. Be to, Biblijos raštus studijuojantis mokslininkas turi koncentruotis į įtikinėjimo paskirtį, kuri yra biblinės komunikacijos motyvas. Ar tekstu siekiama sustiprinti tikėjimą? Ar siekiama įtikinti naujovės teisingumu? Ar siekiama paskatinti veikti kalbančiojo norimu būdu? Ar norima paskatinti pasipriešinti kitaip manantiems? Atsakas į šiuos klausimus diskursui suteikia retorinį aspektą ir tai yra teisingas tolesnių studijų išeities taškas. Biblijoje naracija naudojama kaip retorinė išraiškos ir poveikio priemonė. Kitaip sakant, stulbinančių įvykių, ypač Dievo veikimo, pasakojimas siekia įtikinti auditoriją įtikėti ir veikti pagal kalbančiojo (arba Dievo) valią⁹⁷. Pagrindinis tikslas – bendruomenės identiteto formavimas. W. Wuellnerio manymu, Naujojo Testamento tekstuose atsispindi ankstyvosios krikščionybės retorika, kaip nauja įtikinimo komunikacijos forma, nes joje semitų retorika susiliejo su tuo metu dominuojančia graikų-romėnų retorika. Tiek G. A. Kennedy, tiek W. Wuellneris pabrėžia būtinybę analizuoti retorinę situaciją, nes tai specifinė situacija, kai vienas žmogus stengiasi įtikinti kitą žmogų. Jų teigimu, nepakankamas dėmesys retorinės situacijos ir konteksto analizei retorikos interpretaciją gali nuvesti neteisinga linkme ir neatskleisti Naujojo Testamento tekstų retorinės galios. Šių raštų esmė yra patys tekstai, o ne vien jų teologinis turinys⁹⁸.

Retorinės kritikos taikomo graikų-romėnų modelio ribotą tinkamumą Naujojo Testamento raštų studijoms puikiai atspindi M. L. Soardso išvados, kurias jis padarė išanalizavęs Apaštalų darbų knygoje esančias kalbas:

Literatūrinis žanras ir retorika Apaštalų darbų knygos kalbos atitinka kalbas, randamas graikų-romėnų istoriografijoje. Tačiau savo turiniu Apaštalų darbų knygos kalbos panašesnės į Septuagintos (hebrajų Biblijos vertimas į graikų kalbą – aut. past.) raštus nei į graikų-romėnų istoriografijos analogus. Savo tikslu – t. y. lyginant jas su graikų-romėnų istoriografiniu žanro panaudojimu religinės paskirties tekstuose siekiant įtikinti sekėjus tam tikrais religiniais įsitikinimais – Apaštalų darbų knygos kalbos panašesnės į fragmentuotus tekstus, kuriuos parašė helenizuotas žydas istorikas. <...> Gana nesunku pastebėti, kad tiek formos, tiek turinio pasikartojimai yra skiriamasis Apaštalų darbų knygos kalbų bruožas⁹⁹.

⁹⁷ Šiuo klausimu prieštarauja naratyvinės teologijos teorijos šalininkai, kurie naracijoje mato pagalbinę teologinę argumentaciją arba specialią neistorinės istoriografijos pateikimo formą (pavyzdžiui, *Alter R. The Art of Biblical Narrative*. New York: Basic Books. 1981; *Kurz W. S. Narrative Approaches to Luke-Acts* // *Biblica* 68. 1987. P. 195–220).

⁹⁸ *Koptak P. D. Rhetorical Criticism of the Bible: A Resource for Preaching* // *The Covenant Quarterly*. Vol. LIV. 3. 1996. P. 26–37.

⁹⁹ *Soards M. L. The Speeches in Acts: their Content, Context, Concerns*. Westminster/Louisville/Kentucky. 1994. P. 160–161.

Europoje retorikos kritika nesulaukė didelio populiarumo. Graikų-romėnų retorikos modelis dažniausiai buvo taikomas tik Pauliaus laiškų studijose¹⁰⁰. 1979 m. profesorius R. Meynet'as publikavo veikalą „Quelle est donc sette Parole? Lecture «Rhétorique» de l'Evangile de Luc (1–9 et 22–24)“ (Paryžius, 1979), kuriame profesorius semitų retorikos analizę pristato kaip veiksmingą visų Naujojo Testamento raštų retorikos analizės metodą. Semitų retorikos analizės pirmtakė – struktūrinė analizė, kuri XX a. pirmojoje pusėje buvo labai populiari tarp frankofonų mokslininkų. Nors ilgą laiką vyravo nuomonė, esą semitų retorikos analizė gali būti taikoma tik studijuojant Senojo Testamento tekstus, bet pamažu vis daugiau mokslininkų semitų retorikos analizę pradėjo taikyti ir Naujojo Testamento raštų studijose¹⁰¹. Svarbi semitų retorikos analizės hipotezė – tiek Senojo, tiek Naujojo Testamento raštų paskirtis yra retorinė, o jų autoriai tekstus komponuoja pagal specifines semitų retorikos taisykles¹⁰².

Jau akivaizdu, jog tiek mokslo bendruomenė, tiek oficialioji Katalikų Bažnyčia „atrado“ ir priėmė retorinę Naujojo Testamento raštų dimensiją. Tolesnių retorinių studijų kryptis ir dviejų retorinių metodų konfrontacijos esmė – atskleisti, kokią retoriką savo raštuose naudoja Naujojo Testamento raštų autoriai, ir pagrįsti šią teoriją. Jei pasitvirtintų hipotezė, kad visi šie raštai parašyti pagal semitų retorikos taisykles, metodas kokybiškai evoliucionuotų į Biblijos retorikos lygmenį, o kartu natūraliai iškiltų klausimas dėl tarpkultūrinės komunikacijos problematikos – helenistinės auditorijos įtikinimo semitų retorikos priemonėmis.

¹⁰⁰ Pavyzdžiui, J. N. Aletti darbai (ypač laiškų galatams ir romiečiams studijos) ir Pitta A. *Disposizione e messaggio della lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria*. Rome. 1992. Laišką galatams autorius analizuoja remdamasis graikų-romėnų retorikos taisyklėmis ir p. 44–79 pateikia trumpą šios retorikos rūšies vadovėlį.

¹⁰¹ M. Cuyers, R. di Paolo, B. Witek, G. Gjorgjewski, L. M. Valera Almendra ir kiti.

¹⁰² Meynet R. *L'analisi retorica*. Brescia. 1992. P. 13.

2. SINOPTINIŲ EVANGELIJŲ AUTORIŲ RETORIKA

Antroji darbo dalis skirta sinoptinių evangelijų autorių retorikos analizei. Skirtinguose šios dalies skyriuose analizuojama Evangelijos pagal Morkų, Evangelijos pagal Matą ir Apaštalų darbų knygos retorika, makro- ir mikrokompozicija, sąsajos tarp kompozicijos lingvistinių elementų, aptariami kiekvieno veikalo literatūriniai ypatumai, jų retorinis kontekstas. Analizė grindžiama kiekvieno analizuojamo teksto kompozicijos struktūros ir sąsajų tarp lingvistinių elementų grafiniu pavaizdavimu ir papildoma R. Meynet'o atlikto Evangelijos pagal Luką tyrimo rezultatų apžvalga.

2.1. Evangelijos pagal Morkų retorika

Kaip ir kitos sinoptinės evangelijos, Evangelija pagal Morkų parašyta tam tikrame specifiniame krikščionybės istoriniame, religiniame, kultūriniame kontekste. Šiais laikais visi pripažįsta, kad Evangelija pagal Morkų yra pati seniausia iš trijų sinoptinių evangelijų. Matas ir Lukas ją vienaip ar kitaip naudojo kaip šaltinį, todėl metodologiniu požiūriu sinoptinių evangelijų tyrimus tikslingiausia pradėti būtent nuo šios evangelijos analizės. Evangelija pagal Morkų ilgą laiką buvo nuošalyje ir užmarštyje, o nuo XVIII a. iki mūsų dienų ji laikoma fundamentaliu veikalu, atveriančiu kelią į sinoptinių evangelijų studijas.

Skyriaus atskiruose poskyriuose ištirti veikalo literatūrinės ypatybės, retorinis kontekstas, kompozicijos struktūros problematika, semitų retorinės analizės metodu ištirti Mk 1,1–13 ir Mk 15,40–16,8 tekstai, atlikta Mk 1, 16–8, 30 ir Mk 8,31–15,39 kompozicijos struktūros analizė. Remiantis tyrimų rezultatais, poskyrio pabaigoje suformuota Mk 1, 16–8, 30 ir Mk 8,31–15,39 makrokompozicijos struktūra ir padarytos išvados apie veikalo kompoziciją ir autoriaus retoriką.

Veikalo literatūrinės ypatybės

Morkus yra pirmasis krikščionių autorius, kuris žodinei tradicijai apie Jėzų pritaiko literatūrinę teologinės istorijos formą (specialiai vengiama termino „žanras“, nes tai iki šiol neatsakytas klausimas) – tuomečiai autoritetai tvirtino, kad ji tinkamiausia tradicijai apie Jėzų skelbti. Po kurio laiko Matas, Lukas ir Jonas, rašydami savo veikalus, laikėsi Morkaus pasiūlytos literatūrinės formos ir siužetinės linijos, o Morkaus veikalas buvo vienas iš pagrindinių Mato ir Luko veikalų šaltinių. Morkaus pasiūlyta forma II a. įgyja „evangelijos“

pavadinimą (pagal Mk 1, 1), todėl Morkaus, Mato, Jono veikalai pavadinami evangelijomis, bet mokslininkai iki šiol nesutaria, kaip apibūdinti šį unikalų krikščionių žanrą¹⁰³.

Iš evangelijos teksto akivaizdu, kad ją parašė žydų kilmės helenistas krikščionis. Ankstyvoji krikščionių tradicija (jau I a. pabaigoje) evangelijos autoriumi laikė kažkokį Morką, apie kurį nieko nežinome. Būtų sunku patikėti, jog krikščionių bendruomenė per tokį trumpą laiką veikalo autorystę priskyrė išsivalvotam autoriui. Tai būdinga tik apokrifiniams arba pseudoepigrafiniams veikalams, kurių autoriais fiktyviai įvardijami žymūs veikėjai, taip stengiantis veikalams suteikti solidumo¹⁰⁴.

Veikalas parašytas apie 65–70 m. kažkur už Palestinos ribų. Dauguma mokslininkų mano, kad veikalas parašytas Romoje¹⁰⁵.

Evangelija pagal Morką buvo parašyta graikų kalba ir, remiantis teksto kritikos išvadomis, mus pasiekė visas jos tekstas, ir gana geros būklės. Tai patvirtina papirusai, rankraščiai, vertimai, lekcionarai ir netiesioginiai teksto liudininkai, t. y. III amžiaus pradžios krikščionių autorių raštai (pavyzdžiui, III a. pradžios papirusas 45, kuriame yra tik evangelijos teksto fragmentai; arba IV a. datuojami Sinajaus ir Vatikano rankraščiai, juose yra visas evangelijos tekstas).

Nors veikalas parašytas bendrine graikų kalba (*koinē*), jame daug semitizmo. Tai būdinga to meto regionams, kuriuose gyveno nemažai žydų ir egzistavo dvikalbystė, kaip Sirijos Palestinoje ir Egipte. Nors Morkaus leksika skurdi (tik 1345 žodžiai, iš kurių 60 – tikriniai vardai ir 79 – *hapax legomenon*¹⁰⁶), sintaksė būdinga bendrinei kalbai, stilius labai paprastas, evangelijoje pateikiami pasakojimai tokie realistiški, jog nuo pirmų eilučių prikausto skaitytojo dėmesį, nepaisant gramatinių nesklandumų. Vidutinis to paties žodžio panaudojimo koeficientas gana aukštas: $11250:1345 = 8,36$. Dėl to žodžio reikšmė dažnai priklauso nuo jo konteksto. Pavyzdžiui, veiksmazodis „žiūrėti“ (*periblepo*) evangelijoje turi tris reikšmes: kartais reiškia „daitytis aplinkui“ (Mk 3, 5), kartais – „ieškoti, analizuoti“ (Mk 5, 32; 9, 8; 11, 11), kartais juo atkreipiamas auditorijos dėmesys (Mk 3, 34; 10, 23). Gausūs semitizmai, ypač aramizmai¹⁰⁷, natūraliai skatina užduoti priežastinius klausimus: tai požymis, kad evangelijos tekstas į graikų kalbą verstas iš semitų kalbos originalo? O gal tai tik autoriaus gimtosios kalbos įtaka? O gal tai atspindi tuometės krikščionių bendruomenės žargoną ar judaizmo paveiktą helenistinės

¹⁰³ Rubšys A. Raktas į Naująjį Testamentą. T. 1, 2. Vilnius. 1997. P. 178–179.

¹⁰⁴ Metzger B. M. New Testament Studies. Philological, Version, and Patristic // New Testament Tools and Studies. Vol. X. Leiden. 1980. P. 1–23.

¹⁰⁵ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 596.

¹⁰⁶ Šiuo terminu apibūdinamas žodžis, kuris vartojamas tik vieną kartą konkrečiaus autoriaus veikaluose, todėl sunku spręsti apie jo krikščioniškos vartosenos lingvistinius niuansus.

¹⁰⁷ Rüger H. P. Die lexikalischen Aramaismen im Markusevangelium // Markus-Philologie / ed. H. Cancik. Tübingen. 1984. P. 73–84.

krikščionių bendruomenės oficialiąją kalbą? Atsakymų į šiuos klausimus mokslininkai dar nėra pateikę¹⁰⁸.

Retorinis kontekstas

Nors apie Morkaus auditoriją nėra istoriškai pagrįstų žinių, evangelijos auditorija laikoma mišri krikščionių bendruomenė, kurios didžiąją dalį sudaro graikų kilmės krikščionys, nes veikale akivaizdžiai pastebimos autoriaus pastangos auditorijai aiškinti judaistinius papročius ir aramėjų kalbos žodžių reikšmes. Neatmetama galimybė, jog bendruomenėje buvo ir žydų krikščionių, bet jie sudarė tokią mažą dalį, kad neturėjo bendruomenei didelės įtakos. Misijinės veiklos leksikos vartojimas ir misijinių tradicijų atspindžiai (1, 21–28; 5, 1–20; 7, 24–30) leidžia kalbėti apie bendruomenę, kuri užsiėmė misijine veikla tarp pagonių¹⁰⁹.

Kompozicijos struktūros problematika

Originalus evangelijos tekstas susideda iš 16 skyrių (1, 1–16, 8) ir turi labai senos kilmės priedą (16, 9–20) (kai kurie šaltiniai liudija, jog šis priedas egzistavo jau 150-aisiais m.). Eilutės 7, 16; 9, 44.46; 11, 26; 15, 28 nepriklauso originaliam tekstui, todėl yra neautentiškos. Tai pati trumpiausia iš visų Naujojo Testamento kanono evangelijų (apie 11 250 žodžių). Beveik visą Evangelijos pagal Morkų medžiagą, išskyrus apie 50 eilučių, savo veikaluose panaudoja ir perpasakoja Matas ir Lukas¹¹⁰.

Veikale pasakojama apie Jėzaus iš Nazareto veiklą ir skelbimą (vyrauja naracija). Po trumpo teksto apie Joną Krikštytoją ir Jėzaus krikštą bei gundymą eina ilgas tematinis blokas trumpų pasakojimų apie Jėzaus veiklą Galilėjoje. Po to – tematinis blokas, pasakojantis apie Jėzaus kelionę į Jeruzalę ir veiklą Jeruzalėje, kur jis nužudomas ir prikeliamas iš mirusiųjų¹¹¹. Vėlesnės kilmės priedas pasakoja apie Jėzaus pasirodymus po Prisikėlimo. Šio priedo neautentiškumą ir vėlesnę kilmę atskleidžia skirtinga leksika ir stilius bei Morkaus teologijai nebūdingos išplėtotos trinitarinės teologijos formuluotės.

Visas veikalo pasakojimas susideda iš 95-ių trumpų pasakojimų (stebuklų pasakojimų, teofanijų, parbolių, pamokymų ir kt.). Iš pirmo žvilgsnio netgi susidaro įspūdis, kad Evangelija pagal Morkų – tai nesudėtingas, gana chaotiškas trumpų pasakojimų rinkinys. Kiekvienas pasakojimas – išbaigtas kompozicinis vienetas. Į tematinės sekvencijas pasakojimai jungiami labai supaprastintu būdu: dažniausiai tai jungtukas „ir“ + judesio veiksmažodis „įeiti, ateiti, pasiekti“ ir pan. Taip sudaromas nuolatinio kryptingo judesio įspūdis (iš Galilėjos į Jeruzalę).

¹⁰⁸ Monasterio R. A., Carmona A. R. *Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli*. Brescia. 1995. P. 91–96.

¹⁰⁹ Freed E. D. *The New Testament. A Critical Introduction*. London. 1994. P. 98.

¹¹⁰ Monasterio R. A., Carmona A. R. *Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli*. Brescia. 1995. P. 58.

¹¹¹ Naujojo Testamento raštuose dažnai vartojama forma „prikėlė“, o ne „prisikėlė“. Tai atspindi ankstyvąjį kristologijos etapą, todėl neprieštarauja krikščionių doktrinai.

Mokslininkai, nagrinėjantys evangelijos struktūrą ir kompoziciją, jau vienbalsiai sutaria, jog šis veikalas nėra atsitiktinai sudėliotų trumpų pasakojimų rinkinys. Priešingai, trumpi pasakojimai jungiami į mažesnes ir didesnes sekvencijas arba blokus ir taip formuoja struktūruotą visumą. Iki šiol mokslininkai struktūros analizėje dažniausiai vadovavosi literatūriniais, geografiniais-chronologiniais ir teologiniais kriterijais. Tačiau jie patys pripažįsta, kad topografiniu ir chronologiniu principu grįstas siužetas nepakankamas siekiant iki galo suprasti evangelijos kompozicijos struktūrą. Dar daugiau – chronologinis (topografinis) kriterijus greičiau turi tik papildomą reikšmę, nes, remiantis vien juo, kompozicijos struktūra atskleidžiama neišsamiai, prarandama dalis visumos teologinės prasmės, neatsiskleidžia retorinė galia¹¹².

Išties, jei senesnieji Biblijos komentarai su absoliučiu tikrumu teigė pateikiant evangelijos kompozicijos struktūrą, šiais laikais pažangūs komentarai jau nevengia formuluotės „galima evangelijos struktūra“¹¹³. Iki šiol vyrauja bendra nuomonė, kad veikalas susideda iš trijų dalių, ir diskutuojama tik dėl atskirų dalių ribų: 1) trumpa įžanga (Mk 1, 1–11), joje autorius Izaijo pranašystės kategorijomis įvardija Jėzų ir Joną Krikštytoją; 2) stambios apimties Galilėjos tematinis blokas, jame laipsniškai atsiskleidžia Jėzus, kaip Dievo karalystę skelbiantis Mesijas; 3) didelės apimties tematinis blokas, kuriame vyrauja pasakojimai apie Jėzaus veiklą Jeruzalėje ir Jėzus atsiskleidžia kaip Dievo Sūnus, kuris miršta ir yra prikeliamas¹¹⁴.

Nemažos dalies mokslininkų iki šiol atliktos kompozicijos analizės rezultatai ir sprendimai yra pagrįsti ir teisingi. Jie šiame darbe panaudojami toliau, formuluojant makrostruktūros hipotezę. Bet, kalbant apie veikalo visumą, kompozicijos analizės neišsprendžiamos problemos netiesiogiai patvirtina, kad Evangelija pagal Morkų nėra nei romanas, nei teologinis traktatas, nei istoriografinis veikalas. Pagrindinės kompozicijos analizės neišspręstos problemos yra trys: 1) antrosios ir trečiosios dalies takoskyra, implikuojanti ir „Mesijo paslapties“ bloko problematiką; 2) evangelijos pabaigos problematika; 3) iš esmės neatsakytas klausimas, kokių tikslų parašyta ši evangelija. Toliau trumpai aptariamos šios problemos.

Iki šiol viena labiausiai diskutuojamų Evangelijos pagal Morkų problemų yra „Mesijo paslapties“ arba „Mesijo slėpinio“ problematika, glaudžiai susijusi ir su evangelijos kompozicijos analizės problematika, o tiksliau – su tradicinės antrosios ir trečiosios dalių takoskyros klausimu. Evangelijoje leitmotyvu skamba raginimas tylėti apie tai, kas Jėzus išties yra, nes tai aiškiai galima suprasti tik stovint prie tuščio Jėzaus kapo (Mk 9, 9). Dažniausiai tai

¹¹² Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. P. 94–96.

¹¹³ Ten pat. P. 98.

¹¹⁴ Freed E. D. The New Testament. A Critical Introduction. London. 1994. P. 103; The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 597–598.

dar pats Jėzus (Mk 8, 30; 9, 9), kartais jo mokiniai (Mk 8, 32). Ši tema ypač sukoncentruota centrinėje evangelijos dalyje. Mk 8, 29 Petras mokinių vardu išpažįsta, kad Jėzų laiko Mesiju, bet Jėzus liepia apie tai niekam nesakyti. Iš karto po to, Mk 8, 31, Jėzus atskleidžia save kaip Žmogaus Sūnų, kuris kentės, bus nužudytas ir prisikels iš mirusiųjų. Mokiniai ragina Jėzų apie tai niekam nesakyti. Po transcendentinės Jėzaus persikeitimo ant Taboro kalno scenos ir pasakojimo apie apsėsto jaunuolio išgydymą antrą kartą beveik pažodžiui pakartojamas Mk 8, 31–32 pasakojimas. Nemažai mokslininkų 8, 27–30 jungia prie 8, 31–33 ir trečiosios dalies pradžia laiko 8, 27. Kiti 8, 27–30 laiko antrosios dalies pabaiga, o 8, 31–33 – trečiosios dalies pirmuoju pasakojimu. Abu pasakojimai ištis labai glaudžiai susiję tiek literatūriniais elementais, tiek raginimo tylėti elementu, bet radikaliai skiriasi esmine žinia. 8, 37–30 Jėzus aplinkinių išpažįstamas pranašu ir Mesiju, o tai yra įžanginio teksto (Mk 1, 1–13) ir antrosios dalies (Mk 1, 14–8, 30) pagrindinė tematika. 8, 31–33 Jėzus atsiskleidžia kaip Žmogaus Sūnus, o tai yra naujo skelbimo turinys ir trečiosios dalies svarbiausia tema. Jei 8, 27–30 priskiriamas trečiosios dalies pradžia, antroji dalis lieka be pabaigos. Jei šis epizodas priskiriamas antrosios dalies pabaigai, antroji dalis baigiasi primityvios kristologijos teiginiu („Pranašas ir Mesijas“), kuris nepriimtinas dogminės kritikos atstovams ir teologams. Vertinant kompozicijos požiūriu, privalu užduoti klausimą, kodėl Morkus du kartus pakartoja tą patį tekstą (Mk 8, 31–33 ir 9, 31–32), nors Naujojo Testamento autoriams būdingas minimalizmas? Dar reikia pridurti, kad „Mesijo slėpinio“ problematika nuo R. Bultmanno ir jo pasekėjų laikų iki šiol kelia karštas liberaliosios egzegezės atstovų, dogmatinės kritikos atstovų ir teologų diskusijas. Kadangi evangelijos žanro problema iki šiol neišspręsta, o šių tekstų funkcija autoriaus kompozicinėje (arba retorinėje) strategijoje nėra aiški, mokslininkai dažniausiai sutelkia dėmesį į diskusijas dėl „Mesijo slėpinio“ istoriškumo ir jo hermeneutinės svarbos evangelijoje pasakojamiems dalykams. Jau yra pateikta tiek įvairiausių problemos sprendimo variantų, kad „Mesijo slėpinys“ ir toliau lieka tikru slėpiniu. Jei istorinės-teologinės krypties tyrimai atsidūrė akligatvyje, katechetinės krypties tyrimai pasiūlė įdomų, bet nepakankamai argumentuotą sprendimą: slėpinys ir draudimas kalbėti yra populistinio, pigių efektų besivaikančio, paviršutiniško religingumo kritika. Jėzus nenori išpažinimo, kylančio iš baimės arba susižavėjimo stebuklais. Kitaip tariant, ženklų akivaizdoje reikia nutilti ir apmąstyti, o ne paviršutiniškai žavėtis.

Antroji problema – evangelijos pabaiga. Originalus evangelijos tekstas baigiasi 16, 8 labai keistu būdu: „Jos išėjo ir skubiai nubėgo nuo kapo, nes jas buvo pagavęs drebulys ir siaubas. Jos niekam nieko nesakė, nes buvo (labai) išsigandusios“ (vertimas mano – D. A.). Tekstas yra atviras, provokuojantis. Vertinant linijinio siužeto požiūriu susidaro įspūdis, jog kūrinys nebaigtas, ypač jei skaitytojas turi išankstines, kitų kanoninių evangelijų siužetinės pabaigos suformuotas nuostatas. Kita vertus, remiantis linijine temos plėtojimo dinamika,

nuostabą kelia tai, kad evangelija, kaip Geroji Naujiena, baigiasi labai ryškiu išgąsčio motyvu. Mūsų laikus pasiekę evangelijos rankraščiai pateikia penkis evangelijos pabaigos variantus¹¹⁵:

1. Evangelijos paskutinė eilutė yra 16, 8. Šį variantą pateikia du svarbūs rankraščiai: Sinajaus ir Vatikano kodeksai (IV a.).
2. Ilgosios pabaigos variantas: po 16, 1–8 pridėta 16, 9–20. Šis tekstas dabartiniuose Naujojo Testamento leidiniuose dažniausiai traktuojamas kaip priedas. Jis randamas svarbiuose V a. rankraščiuose A, D, C, daugumoje to laikotarpio rankraščių graikų kalba ir jų variantuose. Taigi kalbama apie jau V a. amžiuje gerai žinotą variantą. Ilgąją pabaigą patvirtina Irenėjaus bei Justino raštai ir Hermo „Ganytojas“, todėl ilgosios pabaigos variantas gali būti atsiradęs II a. pabaigoje.
3. Ilgasis pabaigos variantas su vadinamuoju *logion*, kuris pridedamas 16, 15 pradžioje. Šį variantą pateikia V a. rankraštis W (V a. rankraštis). Jeronimas apie jį kalba savo veikale *Adversum Pelagium* (2, 15).
4. Trumpos pabaigos variantas, kuris praplečia eilutę 16, 8 neilgu papildomu tekstu. Šis variantas randamas tik IV a. kilmės rankraštyje **k**, nors kai kurie mokslininkai mano, kad šis pabaigos variantas atsirado jau II a. pabaigoje.
5. Trumpoji pabaiga ir po jos ilgoji pabaiga (16, 9–20). Šį pabaigos variantą turi rankraščiai 0112 (VI-VII a.), 099 (VII a.), 044 (VIII-XIX a.), L (IX a.) ir kiti vėlesnės kilmės rankraščiai.

Evangelijos pabaigos problematikos sprendimo variantus galima apibendrinti trimis hipotezėmis: 1) 16, 8 yra tikroji pabaiga; 2) dėl kažkokių priežasčių autorius savo veikalo nebaigė; 3) evangelijos pabaiga pražuvo prieš ją pradedant perrašyti. Naujojo Testamento kritinio teksto leidėjai, remdamiesi žymiausių teksto kritikos tyrimų rezultatais, mano, jog seniausia ir, panašu, originali evangelijos pabaiga yra 16, 8. Pagrindinis kriterijus – tai *lectio difficilior*, kuris teksto kritikoje visada yra vienas pagrindinių autentiškumo įrodymų. Nesuprantamas tekstas visada skatina pastangas jį išaiškinti ir tai paaiškina kelių pabaigos variantų atsiradimą. Visai nestebina kai kurių Biblijos tyrėjų nuomonė, kad Morkus specialiai baigia veikalą atvira pabaiga (kaip bus matyti toliau, taip ir Lukas baigia Apaštalų darbų knygą), nes nori netiesiogiai paskatinti skaitytoją vykti į Galilėją ir autentiškoje aplinkoje išgyventi „tuščio kapo patirtį“¹¹⁶, kurios tikslas – egzistencinis apsisprendimas: „Atsiverskite ir tikėkite Evangelija!“ (Mk 1, 15).

¹¹⁵ Šios vietos šaltinių kritinis aparatas The Greek New Testament. Stuttgart. 1983.

¹¹⁶ Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. P. 108.

Nors epizodo 16, 9–20 nėra svarbiuose rankraščiuose, o visi evangelijos pabaigos variantai pateikiami ankstyvuosiuose krikščionių rankraščiuose, literatūrinės ir turinio analizės rezultatai akivaizdžiai rodo, jog juos parašė ne pats evangelijos autorius¹¹⁷. Galima paminėti kelis svarbiausius požymius. 16, 8 ir 16, 9–20 sąryšis labai silpnas. Visų papildomos pabaigos variantų tekste akivaizdi leksikos, stiliaus, personažų kaita. XVIII a. iškelta, šiais laikais nedaugelio mokslininkų palaikoma hipotezė, kad „prarastą“ evangelijos pabaigą pavyko „atrasti“ Petro evangelijoje ir Nikodemo evangelijoje, nėra įrodyta. Apibendrinant evangelijos pabaigos problematiką galima teigti, jog originali pabaiga yra 16, 8. Kiti evangelijos pabaigos variantai – tai ne autentiški tekstai, kurie parašyti (specialiai šiuo tikslu arba paimti iš kito veikalo) ne anksčiau kaip II a. antrojoje pusėje¹¹⁸.

Neišsprendus veikalo detalios struktūros ar bent jau makrostruktūros problemų, neįmanomos išsamios evangelijos retorikos, kompozicijos ar kitos sinchroninio pobūdžio studijos, pasiliekant tik prie dalinio atskirų teologinių temų plėtojimo ir argumentavimo studijų. Be to, neįmanoma galutinai atsakyti į klausimą, koku tikslu buvo parašyta evangelija.

Mk 1, 1 ir Mk 1, 2–13 semitų retorinė analizė

Poskyryje ištirtas Mk 1, 1 ir Mk 1, 2–13 Biblijos kontekstas, išspręstos gramatikos ir teksto kritikos problemos. Tekstai ištirti semitų retorinės analizės metodu.

Biblijos kontekstas, gramatikos ir teksto kritikos problemos

1 eilutė: „Pradžia evangelijos Jėzaus Kristaus“ (Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ)

Kilmininko konstrukcija apsunkina šios eilutės vertimą ir interpretaciją. Jėzaus Kristaus skelbtos Evangelijos pradžia? Evangelijos, kuri yra Jėzus Kristus, pradžia? Pradžia Evangelijos ir Jėzaus Kristaus? Originaliame tekste sintaksės ženklai nebuvo naudojami, todėl tai gali būti gramatikos arba sintaksės problema. Veikale Morkus terminą „Evangelija“ vartoja septynis kartus ir visada jį apibūdinančiame kontekste. 8, 35 „Evangelija“ yra Jėzaus ir jo žinios sinonimas. 10, 29 „Evangelija“ irgi yra Jėzaus ir jo žinios sinonimas. 13, 10 ir 14, 9 Evangelijos skelbimo objektas – Jėzus ir jo žinia. 1, 14 Evangelijos autorius yra Dievas, o ji prasideda Jėzui skelbiant Dievo karalystę. 1, 15 Evangelija yra Jėzus ir jo veikla. 1, 1 „Evangelijos“ prasmė yra

¹¹⁷ McKenzie J. L. Dictionary of the Bible. London. 1995. P. 544.

¹¹⁸ Metzger B. M. New Testament Studies. Philological, Version, and Patristic // New Testament Tools and Studies. Vol. X. Leiden. 1980. P. 127–148; Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. 1995. P. 107–109.

dvejopa: Jėzus yra Evangelijos subjektas ir objektas. Todėl 1, 1 „Evangelija“ turi istoriografinį (paminėjimo) ir skelbimo (kerigmatinį) niuansus¹¹⁹.

Biblijoje graikų kalba (LXX) daiktavardžio „Evangelija“ nėra, tačiau labai svarbus graikų kalbos dalyvis *euangelizómenos* („skelbiantis gerąją naujieną“). Šis terminas randamas Izaijo knygoje ir apibrėžia skelbėją, skelbiantį išganingą ir išlaisvinantį įsikišimą į istoriją Dievo, kuris nusprendžia parodyti savo visagalybę išrinktosios tautos, esančios Babilonijos tremtyje, labui (Iz 52, 7, 40, 9; 60, 6; 61, 1). Tai geroji naujiena, kuri pripildo džiaugsmo ir vilties. Be to, tai paradoksali ir kartu išlaisvinanti naujiena. Paradoksali, nes Dievo išgelbėjimas ateina netikėtu keliu, per pagonių karalių Kira, kuris tampa Dievo išganingo plano įrankiu. Išlaisvinanti, nes pakeičia kenčiančios tautos situaciją.

Daiktavardis *euangelion* visai nesvarbus nei Biblijoje graikų kalba (LXX), nei tarptestamentiniame judaizme, tačiau religine prasme jis naudojamas Romos imperatoriaus kulte. Vienoje 9 a. pr. Kr. marmurinėje plokštėje imperatoriaus Augusto gimimo diena pristatoma kaip „gerosios naujienos (*euangelion*) pasauliui pradžia, kurią jis atnešė“.

Krikščioniškoji tradicija, ypač ta, kuri randama Pauliaus laiškuose, gana greitai perima terminą „evangelija“. Pauliaus laiškuose daiktavardis pavartotas 60 kartų (visame Naujajame Testamente 76 kartus), o veiksmazodis – 21 kartą (visame Naujajame Testamente 28 kartus). Visais atvejais Paulius kalba apie žodinį Dievo išganymą, kurį Jis vykdo per Jėzų Kristų, skelbimą. Paulius kalba apie „Dievo Evangeliją“ (Rom 1, 1; 15, 16), apie „Kristaus evangeliją“ (Rom 15, 19; 1 Kor 9, 12; 2 Kor 2, 12; 9, 13) ir apie „savo Sūnaus evangeliją“ (Rom 1, 9). Junginyje kilmininko linksnis yra ir objektas, ir subjektas. Morkus nevartoja veiksmazodžio, o tik daiktavardį (7 kartus, iš kurių 5 kartus absoliučia forma: 1, 1.14.15; 8, 35; 10, 29; 13, 10; 14, 9)¹²⁰.

1 eilutė: „[Dievo sūnaus]“ ([υίου θεου])

Šis titulas yra ne visuose svarbiuose rankraščiuose, todėl Naujojo Testamento kritinis leidinys jį nurodo labai atsargiai – laužtiniuose skliaustuose – ir suteikia šiam teksto variantui žemą patikimumo laipsnį C. Nors terminas šioje teksto vietoje gali būti atsiradęs II a. antrojoje pusėje, labai abejotina, kad jį įrašė pats veikalo autorius¹²¹.

¹¹⁹ Zerwick M., Grosvenor M. A Grammatical Analysis of the Greek New Testament. Roma. 1993. P. 100; The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 599.

¹²⁰ Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. 1995. P. 115–117.

¹²¹ The Greek New Testament šios eilutės šaltinių kritinis aparatas.

2–3 eilutės: pranašo Izaijo citata

Kai kurie rankraščiai įžanginėje frazėje vienaskaitą „pranašo“ keičia į „pranašų“¹²² (būtų: „kaip parašyta pas Izaiją, pranašus“) dėl suprantamų priežasčių. Evangelijos pradžioje cituojamas Senojo Testamento tekstas (1,2b–3) yra kelių pranašų tekstų kompiliacija: **Mk 1, 2bc** = Iš 23, 30 + Mal 3, 1 ir **Mk 1, 3** = Iz 40, 3¹²³. Be to, Morkus Izaijo teksto (Iz 40, 3) pabaigoje „mūsų Dievo“ keičia į „jo (*Jėzaus*)“. Čia matoma Naujojo Testamento autoriams būdinga Senojo Testamento tekstų panaudojimo technika, kai tekstas interpretuojamas, išsaugant jo esmę¹²⁴. Rezultatas – Morkaus kristologiniai teiginiai apie Jėzaus dievybę. Toliau pateikiama analizė atskleis, kad autorius pradeda nuo teologinės intrigos ir provokacijos. Citatos turinys irgi skatina abejoti, ar titulas „Dievo Sūnus“ yra originalus, nes jo vartojimas šioje teksto vietoje sugriauna teologinę intriga, jai dar neužsimezgas.

Jėzaus laikais judaistų aplinkoje Izaijo knyga buvo labai mėgstama. Be privalomų Toros ir Psalmių ritinių, daugelis nedidelių sinagogų iš visų pranašų ritinių turėdavo tik pranašo Izaijo knygos ritinį. Šio pranašo knyga buvo labai svarbi ir Kumrano sektos nariams.

Mk 1, 1 ir Mk 1, 2–13 semitų retorinė analizė

Pirmoji eilutė (1, 1) yra originalus knygos pavadinimas. Tokį knygos pavadinimą pateikia daugelis Senojo Testamento raštų¹²⁵:

¹ Pradžia	evangelijos	<i>Jėzaus</i>	Kristaus.	[Dievo Sūnaus]
^{2a} Kaip	parašyta	pas <i>Izaiją</i>	pranašą	

Iš kompozicijos akivaizdžiai matyti, kad knygos pavadinimą formuojančio vienanario segmento struktūra paralelė pirmosios sekcijos pirmajam vienanariui segmentui (1, 2a): trečioje pozicijoje yra dviejų personažų tikriniai vardai, pabaigoje – tų personažų titulai. Abu segmentai, iš esmės, yra paraleliai ir pagal jų funkciją: 1, 1 įvardija ir pradeda visos knygos tekstą, 1, 2a įvardija ir įveda toliau cituojamą pranašystę. Akivaizdu, jog titulas „Dievo Sūnus“ šiame tekste perteklinis, todėl neoriginalus. Be to, šis titulas šioje vietoje yra per ankstyvas, nes griaua knygos retorinę strategiją¹²⁶.

¹²² *The Greek New Testament* šio teksto šaltinių kritinis aparatas.

¹²³ Rubšys A. Raktas į Naująjį Testamentą. T. 1, 2. Vilnius. 1997. P. 180.

¹²⁴ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 599.

¹²⁵ Lacy de J. M. A. I Libri Profetici. Brescia. 1996. P. 49.

¹²⁶ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 569.

¹ Pradžia	Evangelijos	Jėzaus	Kristaus	[Dievo Sūnaus]
² Kaip	parašyta	pas Izaiją	pranašą:	
- Štai, - kuris	siunčiu paruoš	pranašą savo –	pirma tavęs, kelia tau.	
+ ³ Balsas, : „Paruoškite : Ištiesinkite	šaukiantis kelia takus	dykumoje, Viešpačiui! Jo!“		
⁴ Pasirodė ir skelbiantis	Jonas, krikštą	krikštijantis atgailos	dykumoje nuodėmėms atleisti	
⁵ Ir traukė ir	pas jį –	visa visi	Judėjos šalis jeruzaliečiai.	
Ir buvo-krikštijami išpažindami	jo –	– nuodėmes	Jordano upėje, jų.	
⁶ Ir buvo ir diržą ir valgantis	Jonas, odinį skėrius	vilkintis apie strėnas ir lauko	kupranugario vilną savo, medų.	
	⁷ Ir skelbė	sakydamas:		
	„ ATEINA kuriam nesižeminęs	galingesnis nesu atrišti	už mane vertas raištelį	paskui mane, sandalų jo.
	⁸ Aš o jis	krikštijau krikštys	jus jus	vandeniui, Šventąja Dvasia“.
	⁹ Ir įvyko ATĖJO ir buvo	tomis Jėzus pakrikštytas	dienomis, iš Galilėjos Jordane	Nazareto Jono.
¹⁰ Ir iškart, pamatė ir Dvasią	išbrendant atsiveriantį tarsi balandį	iš vandens, dangų nusileidžiančią ant jo.		
¹¹ Ir balsas „Tu esi tavyje	pasigirdo mano Sūnus aš-gėriuosi“.	iš dangaus: mylimasis,		
+ ¹² Ir iškart Dvasia	jį nuvedė į dykumą. Ir buvo dykumoje keturiasdešimt dienų,			
. gundomas : buvo . ir angelai	šėtono, su žvėrimis tarnavo jam.			

Pirmoji sekcija sukomponuota trijų sekvencijų, kurios organizuojamos pagal paralelinį modelį **ABB'**:

Pranašystės provokacija: kas yra pranašas, o kas – Viešpats?
--

1, 2–3

Jonas Krikštytojas yra pranašas

1, 4–7

Jėzus iš Nazareto yra Dievo Sūnus

1, 9–13

Pirmoji sekvencija (1, 2–3) sukomponuota iš trijų segmentų, kurie tarpusavyje organizuojami pagal modelį **abb**. Pirmasis nesudėtingos kompozicijos vienanaris keturių dėmenų segmentas pateikia knygos pavadinimą ir įveda toliau cituojamą pranašystę. Pranašystėje kalbama apie du neišvardytus, vienu metu veikiančius personažus. Vienas jų – šauklis, kitas – Viešpats.

Antroji sekvencija susideda iš dviejų dalių, organizuojamų pagal paralelinį modelį **AB**. Pirmoji dalis (1, 4–6) sukomponuota iš keturių segmentų, kurie organizuojami pagal chiazminį modelį **abb'a'**. Išoriniai segmentai (1, 4 ir 1, 6) pasakoja, kas ir koks yra Jonas Krikštytojas, o vidiniai (1, 5ab ir 1, 5cd) atskleidžia aktyvią, palankią, visuotinę tautos reakciją į Jono Krikštytojo žinią. Antroji dalis (1, 7–8) paraleliais trinariu ir dvinariu segmentais pasakoja, ką skelbia Jonas (po jo ateinantį daug galingesnę už jį).

Trečioji sekvencija (1, 9–13) sukomponuota iš trijų padalų. Kompozicijos modelis paralelinis **ABB'**. Pirmoji dalis (1, 9) susideda iš vieno trinario segmento, kuris identifikuoja Jėzų, kaip žmogų, ir konstatuoja jo krikštą. Paralelinės antroji ir trečioji dalys (1, 10–11 ir 1, 12–13) pradedamos ta pačia formuluote „ir iškart (po to)“ (καὶ εὐθὺς). Antroji dalis (1, 10–11) sukomponuota iš dviejų trinarių segmentų, kuris krikšto kontekste pateikia du liudijimus iš dangaus, kas yra Jėzus: pasyvus liudijimas – Dvasios nusileidimas iš dangaus (1, 10) ir aktyvus liudijimas – Dievo balsas iš dangaus (1, 11). Trečioji padala susideda iš vieno vienanario chiazminės kompozicijos segmento (1, 12) ir vieno trinario (1, 13), kurie pasakoja, kodėl iškart po krikšto Jėzus pasitraukė į dykumą (Dvasios veikiamas) ir kas ten su juo atsitiko. Trinaris segmentas (1, 13bcd) sukomponuotas pagal centruotą modelį **aba**, kur išoriniai metafizinio turinio segmentai priešpriešina Jėzaus santykį su angelais ir šėtonu (šėtonas gundo 1, 13b, o angelai tarnauja 1, 13d). Centrinis segmentas (1, 13c) išveda dar papildomą paralelę su Jonu: „kupranugaris“ – „žvėrys“. Trečioji dalis pasakoja apie Jėzaus krikštą ir du įvykius po krikšto, kaip būtinus ir vienodai svarbius „krikšto“ komplekso elementus.

Paralelių antrosios ir trečiosios sekvencijų kompozicija rodo chiazminį šių padalų turinio komponavimo modelį ir retorikos strategijos kryptį iš centro į kraštus:

A
B
A
(B + B')

Centre Jėzų atpažįsta Jonas krikštytojas (principas „pranašystė – jos išsipildymas“). Kraštuose paraleliai: 1) Joną atpažįsta išoriniai liudininkai (tauta); 2) Jėzų atpažįsta išoriniai liudininkai (Dievas ir Dvasia). Centruotą modelį patvirtina ir „dykumos“ elementas¹²⁷, kuris yra rėminė konstrukcija ir išveda dar vieną Jėzaus ir Jono Krikštytojo paralelę¹²⁸. Nėra jokių požymių, leidžiančių teigti, kad Jono skelbimas buvo visuotinis, kaip jo krikštijimas. Taip pat nėra požymių, leidžiančių teigti, esą Dvasios nusileidimas ir balsas iš dangaus buvo liudytojų iš pašalies patvirtinami fenomenai. Akivaizdu, kad šioje vietoje prasideda teologinė intriga: Morkaus tikslinė auditorija žino tai, ko greičiausiai nežino pasakojimo personažas – tauta. Kaip matysime toliau, pagrindinis klausimas – ar tauta tinkamai reaguos į Jėzaus įvykį, taip paskatinant Morkaus tikslinę auditoriją lyginti savo reakciją su „tautos“ reakcija¹²⁹.

Pagrindinis visą pirmąją sekciją vienijantis elementas – dykuma. Pagal Morkaus pranašystės variantą, dykumoje turi pasigirsti Viešpaties atėjimą skelbiančiojo balsas, po to turi pasirodyti ir Viešpats. Ir tada dykumoje pasirodo du personažai: Jėzus ir Jonas Krikštytojas. Akivaizdu, jog Morkaus auditorija žino, kad stipriame Mesijo lūkesčių kontekste Palestinoje vienu metu pasirodė dvi žymios asmenybės: Jėzus iš Nazareto ir Jonas Krikštytojas¹³⁰. Morkus šioje situacijoje išvelgia biblinės pranašystės išsipildymą (tai rodo pranašystės įvedimas dalelyte „kaip“), auditorijai pasiūlo pranašystės personažų įvardijimą (Jėzus – Dievo Sūnus Viešpats, Jonas – pranašas) ir pateikia išorinių šaltinių objektyvią argumentaciją (Dievo balsas, Dvasios nusileidimas, Jono skelbimas, tautos pripažinimas). Kadangi biblinė pranašystė irgi yra išorinis liudijimas, šioje sekcijoje Morkus pasislepia už išorinių liudijimų, užmezga teologinę intrigą ir provokuoja auditorijos norą sužinoti papildomus teiginius ir jų argumentaciją (todėl evangelija neapsiriboja pirmomis trylika eilučių).

¹²⁷ „Dykumos“ elementas yra ne tik literatūrinis elementas, išvedantis paralelę tarp Izaijo pranašystės, Jono ir Jėzaus, bet ir stiprus teologinis elementas, pabrėžiantis mesijinių gundymų specifiką. Šiuo klausimu Mato ir Luko požiūriai labai artimi (*Riesenfeld H. The Gospel Tradition. Fortress Press. 1970. P. 75–93*).

¹²⁸ Išties, Jonas Krikštytojas ir jo mokiniai turėjo didelę įtaką tuometėms žydams, todėl buvo tam tikra konfrontacija.

¹²⁹ Nors šioje vietoje mokslininkai pradeda svarstyti Jėzaus mesijinės savimonės įgijimo istoriškumą ir dinamiką, bet iš tikrųjų Matas šio klausimo nesvarsto.

¹³⁰ Būtina priminti, kad tuometėje Palestinoje Mesijo lūkesčiai buvo trejopi: Mesijas – karalius, Mesijas – religinis veikėjas, Mesijas – karalius ir religinis veikėjas. Mesijo – religinio veikėjo – lūkesčius atskleidžia Kumrano bendruomenės statutas.

Mk 15, 40–16, 8 semitų retorinė analizė

=====	
⁴⁰ Ten buvo moterų,	kurios žiūrėjo iš tolo.

Tarp jų – <u>Marija Magdaliėtė</u> ,	Marija (Jokūbo jaunesniojo ir Jozės motina) ir Salomė, ⁴¹ kurios, kai (jis) buvo GALILĖJOJE, lydėjo jį ir tarnavo jam.

Taip buvo daug kitų,	atvykusių su juo į Jeruzalę.
=====	
⁴² Jau vakarui atėjus,	kadangi buvo Prisirengimas, arba šabo išvakarės,
⁴³ atvyko Juozapas iš Arimatėjos,	garbingas teismo tarybos narys, kuris irgi laukė Dievo karalystės.

Jis drąsiai nuėjo pas Pilotą	ir paprašė <i>kūno</i> Jėzaus.
⁴⁴ O Pilotas nustebo,	argi jau būtų <i>miręs</i> ?

Ir pasišaukė šimtininką	ir paklausė, ar jis seniai <i>miręs</i> .
⁴⁵ Sužinojęs (tai) iš šimtininko,	jis atidavė <i>kūną</i> Juozapui.

⁴⁶ Šis nupirko drobulę,	nuėmė jį,
įvyniojo į drobulę,	paguldė jį į <i>kapą</i> ,
ir užritino akmeniu	kuris buvo iškaltas uoloje, angą <i>kapo</i> .

⁴⁷ <u>Marija Magdaliėtė</u>	ir Marija, Jozės motina,
matė,	kur (jis) buvo <i>palaidotas</i> .
=====	
¹ Ir <u>šabui praėjus</u> , <u>Marija Magdaliėtė</u> ,	Marija, Jokūbo motina, ir Salomė
nusipirko kvepalų,	kad nuėjusios galėtų patepti jį.

² Labai anksti, <u>pirmąją savaitės dieną</u> ,	jos ateina prie <i>kapo</i> tekant saulei.

³ Jos kalbėjosi tarp savęs:	„Kas mums nuritins akmenį nuo angos <i>kapo</i> ?“
⁴ Bet, pažvelgusios iš arčiau,	pamatė, kad akmuo nuristas. O buvo jis labai didelis.

⁵ Įėjusios į <i>kapo</i> rūšį, išvydo jaunuolį,	sėdintį dešinėje baltais drabužiais ir <i>nustėro</i> .

⁶ Jis joms tarė: „ <u>Nenusigąskite!</u> “	Jėzaus ieškote Nazarėno nukryžiuotojo?
Jis prisikėlė, nebėra jo čia.	Štai vieta, kur buvo paguldė jį.

⁷ Eikite, <u>pasakykite</u>	jo mokiniams ir Petriui:
„Jis eina pirma jūsų į GALILĖJĄ.“	Tenai jį pamatysite, kaip jis yra sakęs jums“.

⁸ Ir išėjusios, nubėgo nuo <i>kapo</i> ,	nes buvo pagavęs jas <u><i>drebulys ir siaubas</i></u> .
Ir niekam nieko <u>nesakė</u> ,	nes buvo <u><i>(labai) išsigandusios</i></u> .
=====	

Tradicinis linijinio siužeto kompozicijos modelis 15, 40–16, 8 traktuoja kaip trečiosios dalies pabaigą. Bet 15, 40–16, 8 su prieš tai esančiu pasakojimu vienija tik chronologinis-topografinis siužetas ir Jėzaus personažas. Mūsų atlikta analizė atskleidžia, kad nuo 15, 40 prasideda naujas pasakojimas: pasikeičia personažai, stilius, atmosfera. Visas prieš 15, 40 esantis nukryžiavimo pasakojimas buvo labai dinamiškas ir emociškai įtemptas. Nuo 15, 40 prasideda ramus, apibendrinančio pobūdžio pasakojimas. Moterų personažų kaitos dinamika akivaizdžiai rodo, jog tolesnis tekstas, žvelgiant iš kompozicinio taško, hierarchiškai subordinuotas 15, 40–41 pasakojimui. Tik Marija Magdaliėtė dalyvauja visuose trijuose pabaigos epizoduose (15, 40a; 15, 47a; 16, 1a). Antroji Marija apibendrinančiame pasakojime (15, 40–41) apibūdinama kaip Jokūbo jaunesniojo ir Jozės motina. Jėzaus palaidojimo scenoje (15, 42–47) ji įvardijama kaip Jozės motina. Tuščio kapo scenoje (16, 1–8) ji apibūdinama kaip Jokūbo motina. Salomė minima tik pirmajame ir trečiajame epizoduose. Tai būdinga semitų kompozicijos technika, atskleidžianti subordinuotų tekstų sąsajas.

Ketvirtoji sekcija sukomponuota iš trijų sekvencijų pagal modelį **ABB'**:

Marija Magdaliėtė ir kitos moterys – gyvo ir mirusio Jėzaus liudininkės	15, 40–41
Marija Magdaliėtė ir kita Marija – Jėzaus kūno palaidojimo liudininkės	15, 42–47
Marija Magdaliėtė ir kitos moterys – liudininkės, kad kažkas atsitiko su Jėzaus kūnu	16, 1–8

Dėl ribotos darbo apimties šio gana ilgo teksto atveju bus praleista detali sekcijos semitų retorikos analizė (dėmenų lygmenyje tai buvo daroma pirmosios sekcijos atveju) ir apsiribota pateikiant aukštesnio teksto organizavimo lygmens analizę, kai schemoje vaizduojamas frazavimas ir autoriaus minties tėkmė.

Pirmoji sekvencija (15, 40–41) yra trumpas apibendrinančio pobūdžio pasakojimas, sukomponuotas iš trijų dalių pagal centruotą kompozicijos modelį **ABA'**. Kraštinės dalys (15, 40ab ir 15, 41cd) paraleliai pateikia dvi bendro pobūdžio mokinių grupes, kurios yra Jėzaus mirties liudininkės: „moterys“ ir „daug kitų“. Centrinėje dalyje (40c–41b) dėmesys sutelkiamas į tris ypatingus liudininkus. Tai Marija Magdaliėtė, kita Marija (dviejų sūnų motina) ir Salomė. Jas su kraštinėse dalyse esančiais personažais vienija tai, kad ir jos yra akivaizdžios Jėzaus mirties liudininkės. Bet šios liudininkės išsiskiria iš kitų: Galilėjoje jos sekė jį ir jam tarnavo (*Jėzui*). Taip įvedami du argumentai: 1) šios moterys yra mokinės (tas pats graikų kalbos

veiksmas žodis vartojamas, pasakojant Simono Petro ir Andriejaus pašaukimą Mk 1, 18); 2) jos jį gerai pažinojo kaip žmogų.

Antroji sekvencija (15, 41–47) yra daug ilgesnė. Ji sukomponuota iš dviejų dalių, kurių kiekviena susideda iš dviejų padalų. Pirmosios dalies pirmoji padala (15, 42–43c) konstatuoja laiką ir detalai apibūdina Juozapą iš Arimatėjos (aukštas pareigas užimantį krikščionį). Antroji padala (15, 43d–45) pasakoja apie mirusio Jėzaus kūno perėmimą. Padalos pagrindiniai dėmenys: „kūnas“ ir „miręs“. Antrosios dalies pirmoji padala (15, 46) pasakoja apie Jėzaus kūno laidojimą. Pagrindiniai dėmenys: „drobulė“ (*ikapēs*) ir „kapas“. Trumpa antrosios dalies antroji padala (15, 47) konstatuoja, kad Marija Magdaliatė ir kita Marija yra Jėzaus palaidojimo vietos liudininkės. Sekvencijos keturios padalos tarpusavyje komponuojamos pagal chiazminį modelį:

Juozapas „atvyksta“
Jėzaus kūnas perimamas iš Piloto
Jėzaus kūnas palaidojamas
Marija Magdaliatė „mato“

Trečioji sekvencija (16, 1–8), pasakojanti apie moteris prie tuščio kapo, yra tikras šedevras. Sekvencija sukomponuota iš dviejų dalių.

Pirmoji dalis (16, 1–4) sukomponuota iš trijų padalų, kurios tarpusavyje organizuojamos pagal centruotą kompozicijos modelį. Paralelinės pirmoji (16, 1) ir trečioji (16, 3–4) padalos dinamiška proza pasakoja, ką veikė Marija Magdaliatė, kita Marija ir Salomė šabui praėjus (sekmadienį): nusprendė eiti prie kapo patepti Jėzaus kūną ir konstatavo, kad akmuo nuristas nuo kapo angos. Trumpa centrinė dalis (16, 2) susideda iš vieno dvinario segmento, kuris skiriasi nuo kraštinių savo stiliumi ir žodynu. Paraleliai junginiai „labai anksti“ ir „tekant saulei“ yra rėminė konstrukcija, rodanti kompozicijas pradžia ir pabaigą. Kalbant apie tą pačią dieną (sekmadienį), kraštinės dalies frazė „šabui praėjus“ keičia formuluotę „pirmą savaitės dieną“¹³¹. Centrinė dalis yra intarpas, nes ją praleidus gaunamas gana sklandus pasakojimas. Tai signalas, kad ši dalis labai svarbi aukštesniam teksto organizavimo lygmeniui¹³². Galima kalbėti apie tekste esančius du chronologinius lygmenis: formuluotė „šabui praėjus“ yra uždara ir baigia vieną chronologinį lanką; formuluotė „pirmą savaitės dieną“ atvira ateičiai ir pradeda naują chronologinį lanką.

Ir antroji dalis (16, 5–8) sukomponuota iš trijų padalų pagal centruotą kompozicijos modelį. Paralelinės kraštinės padalos (16, 5 ir 16, 8) pasakoja, kaip moterims pavyko įgyvendinti savo tikslus. Kraštinės padalas vienija tie patys moterų personažai, „kapo“

¹³¹ Jei Morkaus tikslas būtų tiksliai fiksuoti chronologinę-topografinę įvykių seką, dėl formuluočių būtų galima ginčytis.

¹³² Tą patį toliau atskleis pirmosios Petro kalbos Apaštalo darbų knygoje analizė.

semantika ir stipraus emocinio sukrėtimo semantika („nustėro“, „drebulys ir siaubas“¹³³, „(labai) išsigandusios“). Be to, turima išbaigta siužetinė schema „įėjo“ – „išėjo“. Kaip ir pirmojoje dalyje, antrosios dalies centrinė padala (16, 6–7) yra intarpas, kuriame pateikiama jaunuolio tiesioginė kalba: jis aiškina, kas išties atsitiko – Jėzus prisikėlė, jo skelbimas išsipildė. Moterų reakcija („nenusigąskite“ – „(labai) išsigandusios“) ir veika („pasakykite“ – „(niekam nieko) nesakė“) centrinę padalą supriešina su kraštinėmis. Kaip ir pirmosios dalies atveju, skaitant tik kraštinės dalis gaunamas gana sklandus realistiškas aprašas. Esminė jo žinia – moterys kape rado ne Jėzaus kūną, o gyvą jaunuolį, persigando ir išsibėgiojo.

Pirmojoje dalyje meistriškai sulieti du to paties įvykio aiškinimo variantai. Skaitant tik kraštinės padalų dalis gaunamas realistiškas tuščio kapo pasakojimas, kuriame trūksta tik vieno elemento – nepaminėtas pats atvykimas prie kapo. Skaitant tik centrinės dalis (16, 2 ir 16, 7) gaunama teologinė tuščio kapo interpretacija, jai trūksta tik vieno elemento – informacijos apie kalbantįjį. Tuščias kapas pateikiamas kaip to paties įvykio bipolinė išraiška. Pasirengęs protas („kaip jis yra sakęs“) žino tikrąją, teologinę įvykio interpretaciją. Vien emocinis santykis su krikščionyste parodo kitą pusę, matomą ir nieko nežinantiems apie krikščionių skelbimą – kūnas kažkur dingo.

Sekciją vienija du elementai: 1) dvi liudininkės: Marija Magdaliėtė ir kita Marija (hebrajų Įstatymas nustato, jog dviejų liudininkų pakanka, kad liudijimas būtų tikras); 2) Jėzus (nužudytas pirmojoje sekvencijoje, palaidotas antrojoje, fiziškai nesantis trečiojoje). Belieka spėlioti, kodėl pagrindiniais liudininkais Morkus pasirinko moteris (ir pabrėžtinai Mariją Magdaliėtę). Gali būti, kad jis taip daro, norėdamas išryškinti emocijų santykį su intelektiniu pažinimu: 1) „tuščio kapo“ akivaizda, kaip akistata su antgamtybe, yra labai stiprus emocinis išgyvenimas, skatinantis egzistenciškai apsispręsti; 2) „tuščio kapo“ akivaizdai reikia tinkamai pasirengti. Tais laikais moterys buvo laikomos emociškai jautresnėmis už vyrus, bet mokyklos ir intelektualinis rengimas buvo palikti tik vyriškai auditorijai.

Svarbus pirmojoje ir trečiojoje sekvencijose esantis Galilėjos elementas, skaitytoją kreipiantis į išeities tašką – į evangelijos pradžią, nes skaitytojui dėl personažų reakcijos turi kilti priežastiniai klausimai: 1) Jėzus, atskleisdamas save, padarė didaktinių klaidų? ar 2) žydai krikščionys nesugebėjo peržengti išankstinių nuostatų? Jei evangelijos tikslinė auditorija nesugeba atsakyti, ji netiesiogiai raginama grįžti ir dar kartą analizuoti evangelijos teiginius ir jų argumentaciją. Sekcijos ašis yra klausimas: ką išties gali paliudyti Marija Magdaliėtė ir kita Marija? Šis klausimas išduoda Morkaus klausimą auditorijai: ką jūs galite paliudyti? Kitaip tariant, ar supratote, kas yra Jėzus?

¹³³ Graikų literatūroje junginys „drebulys ir siaubas“ (τρόμος καὶ ἔκστασις) neaptinkamas, nes kiekvienas iš junginio terminų apibūdina aukščiausio lygio emocinį sukrėtimą.

Tampa aiški evangelijos pabaigos problematika. Jei pasirenkamas pirmasis variantas – kūnas kažkur dingo, galioja „pasibaigus šabui“ variantas, jis baigia chronologinį-geografinį siužetą. Jei tuščio kapo akivaizdoje pasirenkamas antrasis variantas – jis prisikėlė, galioja „pirmos savaitės dienos“ variantas, pradedantis naują chronologinį ciklą, atvirą ateičiai (kaip bus parodyta toliau, taip savo veiklą baigia ir Lukas).

Evangelijos pagal Morkų makrokompozicijos struktūra

Poskyryje ištirtos vidinių sekcijų (Mk 1, 16–8, 30 ir Mk 8,31–15,39) kompozicijos struktūros bei atskleistas sąryšis tarp jų. Toliau ištirtas kraštinių sekcijų (Mk 1, 2–13 ir Mk 15, 40–16, 8) sąryšis su vidinėmis (Mk 1, 16–8, 30 ir Mk 8,31–15,39). Poskyrio pabaigoje suformuluota Evangelijos pagal Morkų makrokompozicijos struktūra, kuri yra chiazminė.

Mk 1, 16–8, 30 struktūros analizė

Stambios apimties antroji sekcija (1, 16–8, 30), dar vadinama Galilėjos bloku, sukomponuota iš trijų sekvencijų pagal kompozicijos modelį **AA'B**. Visos trys sekvencijos komponuojamos pagal tą pačią keturių elementų schemą: pradžioje apibendrinantis aprašas, po to scena su mokiniais, po to ilgas pasakojimų apie Jėzaus darbus ir žodžius tematinis blokas, kuriame plėtojamos atskiros teologinės temos, pateikiama sekvencijų teiginių argumentacija. Sekvencijos baigiamos tikslinės auditorijos reakcijos aprašu.

Sekvencija:	apibendrinimas	+	mokiniai	+	plėtojimas	+	reakcija
B1	1, 14–15	+	1, 16–20	+	1, 21–3, 5	+	3, 6
B2	3, 7–12	+	3, 13–19	+	3, 20–5, 43	+	6, 1–6a
B3	6,6b	+	6, 7–13	+	6, 14–8, 26	+	8, 27–30

Jėzus ir fariziejai (B1). Pirmojoje sekvencijoje (1, 14–3, 6) pagrindinis dėmesys sutelkiamas į Rašto žinovų ir fariziejų reakciją. Apibendrinamasis skelbimas (1, 14 sek.) bendrais bruožais pristato Jėzų ir apibendrina jo veiklą Galilėjoje: jis skelbia, jog Dievo karalystė prasideda. Po to seka pirmųjų mokinių pašaukimas (1, 16–20), kuris yra kaip priedas prie Jėzaus pristatymo ir kaip pirmasis prisiartinusios karalystės ženklas. Iškart po to plėtojama ir aiškinama reikšmė Jėzaus teiginio, kad Dievo karalystė prasideda Galilėjoje: pasakojimas apie įvykius Kafarnaume (1, 21–38) rodo, jog karalystė reiškia egzistavimą pranašo, kuris kalba autoritetingai, nugalė šėtoną bei kančias ir gyvena glaudžioje vienybėje su Dievu. Jėzaus veikla prasideda sinagogoje, kur jis moko ir gydo netyros dvasios apsėstus žmones. Tai išprovokuoja visuotinę nuostabą ir paskatina užduoti klausimą, kas yra šis žmogus. Apibendrinimas (1, 39)

išplečia Jėzaus stebuklingų pagydimų veiklą į visas Galilėjos sinagogas ir įveda pasakojimą apie raupsuotojo pagydimą (1, 40–45), kuris primena mirusiojo prikėlimą ir todėl tampa didžiausiu iš visų iki šio momento atliktų Jėzaus stebuklų. Jėzus reikalauja, kad pagydytasis tylėtų, niekam nepasakotų apie stebuklą, tačiau pastarasis nepaklūsta. Plačiai pasklinda garsas apie Jėzų. Po šio trumpo pristatymo Morkus pradeda svarstyti aplinkinių reakciją, pagrindinį dėmesį sutelkdamas į raštų žinovų ir fariziejų reakciją. Tai daro tematiniam bloke 2, 1–3, 5, kur jis ir toliau aprašo ženklus, kurie rodo, ką reiškia karalystės priartėjimas: visuotinį išganymą, nuodėmių atleidimą, nusidėjėlių pašaukimą. Raštų žinovai ir fariziejai demonstruoja augančią opoziciją Jėzui ir atmeta jį dėl jų dogmatinės, puritoniškos ir įstatyminės laikysenos. Galutinė jų reakcija (3, 6) atskleidžia raštų žinovų ir fariziejų norą fiziškai sunaikinti Jėzų.

Jėzus ir tauta (B2). Antrojoje sekvencijoje (3, 7–6,6a) tęsiama Jėzaus atsiskleidimo tema ir ypač pabrėžiama tautos reakcija į jį. Sekvencija pradedama apibendrinimu (3, 7–12), kuriame matomas mokinių ir tautos apsuptas Jėzus. Šiame kontekste pasakojama apie dvylikos apaštalų išrinkimą. Toliau tema plėtojama trimis etapais: 1) pirmiausia (3, 20–35) pristatoma Jėzaus artimųjų ir Jeruzalės raštų žinovų neigiama reakcija; 2) parabolės (4, 1–34) netikėjimo kontekste aiškina tikėjimo ir netikėjimo priežastį ir nurodo, kaip mokiniai turi elgtis susidūrę su netikinčiais; 3) stebuklai prie ežero (4, 35–5, 43) atskleidžia, jog Jėzus yra galingesnis už šėtoną, už skausmą (kraujoplūdis), už mirtį (sinagogos vyresniojo duktė). Be to, pristatomos įvairios reakcijos: mokinių abejonės, geraziečių atmetimas, dviejų mokinių prisijungimas. Galiausiai Nazareto gyventojų atmetimas sinagogoje, simbolizuojantis didžiosios žydų tautos dalies atmetimą (6, 1–6a).

Jėzus ir mokiniai (B3). Trečiojoje sekvencijoje (6, 6b–8, 30) autorius dėmesį sutelkia į mokinių reakciją. Prasideda trumpu apibendrinimu (6, 6b), jame Jėzus pristatomas kaip klajojantis misionierius. Tai aiškina tolesnį tekstą, kuris pasakoja apie Dvylikos siuntimą (6, 7–13). Šiame kontekste Morkus nekalba nieko nei apie Jėzų, nei apie Dvyliką, bet pristato tradiciją apie Erodą ir Jono mirtį (6, 14–29). Sekvencija baigiasi mokiniams atstovaujančio Petro išpažinimu: „Tu esi Mesijas“ (8, 30)¹³⁴.

¹³⁴ Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. 1995. P. 97–98.

Tikslinė auditorijos reakcija patvirtina sekcijos kompozicijos modelį **AA'B**.

(B1) Fariziejai: atmetimas ir noras nužudyti	1, 14–3, 6
(B2) Tauta: atmetimas	3, 7–6, 6a
(B3) Mokiniai: dalinis tikėjimo išpažinimas	6, 6b–8, 30

Mk 8, 31–15, 39 kompozicijos struktūros analizė

Jeruzalės blokas (8, 31–15,39) sukomponuotas iš dviejų stambios apimties sekvencijų pagal paralelinės kompozicijos modelį AB, kuris priešingai paralelus Galilėjos bloko struktūrai, nes modelis **AA'B** yra išplėstinis modelio **AB** variantas.

(C1) Jėzaus kaip Žmogaus Sūnaus atsiskleidimas pakeliui į Jeruzalę (neregio Bartimiejaus dalinis tikėjimo išpažinimas 10, 46–52)	8, 31–10, 52
(C2) Jėzaus kaip Dievo Sūnaus atsiskleidimas Jeruzalėje (šimtininko tikėjimo išpažinimu 15, 39)	11, 1–15, 39

Abi sekvencijos sukomponuotos pagal tokią pačią schemą, kaip ir Galilėjos bloko sekvencijos:

Sekvencija:	Ižanginis pasakojimas	+	Scena su mokiniais	+	Plėtojimas, argumentavimas	+	reakcija
C1	8, 31–33	+	8, 34–38	+	9, 1–10, 45	+	10, 46–52
C2	11, 1–11	+	11, 12–14	+	11, 15–15, 37	+	15, 38–39

Pirmojoje sekvencijoje (C1) atsiskleidžia Jėzus, kaip eschatologinis Žmogaus Sūnus. Ižanginiame pasakojime šią žinią jis atskleidžia mokiniams. Jie, Petro asmenyje, draudžia Jėzui apie tai kalbėti, dėl to sulaukia griežtos Jėzaus reakcijos. Scena su mokiniais pateikia trumpą Jėzaus kalbą apie tai, kas yra tikrasis jo sekimas. Temos plėtojimo dalyje trumpų pasakojimų rinkinys pateikia šios sekvencijos retorikos teologinę argumentaciją. Reakcijos dalyje pasakojama apie Jericho neregio Bartimiejaus tikėjimą. Nors Jericho neregio medžiagą perpasakoja visi trys sinoptinių evangelijų autoriai, bet ypatingos svarbos jis turi būtent Evangelijoje pagal Morkų. Tik čia pateikiamas neregio vardas Bartimiejus. Nors autorius iškart

pateikia vardo vertimą „Timiejaus sūnus“, tačiau pati forma Bartimiejus yra keistas graikų ir hebrajų kalbų hibridas. Gali būti, kad šioje vietoje Morkus norėjo pabrėžti žydų kilmės graiką mokinį. Šiaip ar taip, sekvencija baigiasi pirmuoju viešu tikėjimo Jėzumi išpažinimu ir išpažinimo priėmimu: „Dovydo Sūnau“¹³⁵, Jėzau, pasigailėk manęs“ (10, 47) – „Eik, tavo tikėjimas išgelbėjo tave“ (10, 52). Būtina priminti, kad Petras tikėjimą išpažino asmeniškai.

Antrojoje sekvencijoje (C2) atsiskleidžia Jėzus, kaip Dievo Sūnus. Įžangoje (11, 1–11) pasakojama apie Jėzaus karališką įžengimą į sostinę Jeruzalę. Scena su mokiniiais pateikia parabolę apie figmedį be vaisių. Temos plėtojimo dalyje trumpais pasakojimais aprašoma Jėzaus veikla ir mokymas. Reakcijos dalyje yra trumpas epizodas apie Romos kareivių vado (šimtininko) reakciją į Jėzaus mirtį. Antroji sekvencija baigiasi viešu pagonio tikėjimo išpažinimu: „Iš tikro šitas žmogus buvo Dievo Sūnus“ (15, 39).

Mk 1, 16–8, 30 ir Mk 8, 31–15, 39 sąsajos

Galilėjos blokas (1, 16–8, 30) ir Jeruzalės blokas (8, 31–15, 39) formuoja atitinkamai evangelijos kompozicijos antrąją ir trečiąją sekcijas, kurios yra evangelijos *corpus*. Stulbinamai panašūs antrosios sekcijos paskutinis ir trečiosios sekcijos pirmasis pasakojimai. Dėl to gana dažnai pastebima tendencija juos jungti į vieną pasakojimą. Nors antrosios sekcijos tematinė linija paskutiniame pasakojime pasiekė kulminaciją (Petro tikėjimo išpažinimas), bet Jėzus uždraudžia apie tai kalbėti. Trečiosios sekcijos pirmajame pasakojime Jėzus pradeda naują mokymo temą ir atsiskleidžia kaip Žmogaus Sūnus, kuris kentės, bus nužudytas ir prisikels. Petras bando jam uždrausti viešai apie tai kalbėti.

Toks medžiagos organizavimo būdas rodo, kad Morkus naudoja chiazminio kompozicijos modelio retorinę strategiją, kai centre vyksta pokytis. Chiazminę kompoziciją atskleidžia ir kryžminis pagrindinių personažų įtikėjimo Jėzaus žinia išdėstymas (dispoziciją papildysime evangelijos pirmojoje ir ketvirtojoje sekcijose esančiomis pagrindinių personažų reakcijomis):

[Tauta (žydai) supranta, kas yra Jonas Krikštytojas]

Tautos (žydų) visiškas Jėzaus atmetimas 3, 6+6, 1–6a

Mokinių (žydų) dalinis įtikėjimas: „Mesijas“ (= Dovydo Sūnus) 8, 29

Graikų kilmės judaisto dalinis įtikėjimas: „Dovydo Sūnus“ (= „Mesijas“) 10, 47

Pagonies visiškas įtikėjimas Jėzumi 15, 39

[Žydų mokinių nesupratimas, kas yra Jėzus]

¹³⁵ Remiantis Senojo Testamento raštais, Mesijas turėjo kilti iš Dovydo giminės.

Žydų kilmės krikščionių įtikinėjimas baigiasi tik daliniu išpažinimu, graikų ir pagonių kilmės krikščionių – visišku įtikėjimu. Lūžis įvyksta centre, kuris rodo skelbimo ir tikslinės auditorijos pokytį: nuo žydų prie graikų ir pagonių.

Mk 1, 2–13 ir Mk 15, 40–16, 8 sąsajos tarpusavyje ir su vidinėmis sekcijomis

Evangelijos paralelinės pirmoji ir ketvirtoji sekcijos turi tą pačią ašį: esminis įvykis, liudijantis, kas yra Jėzus (krikštas ir pri(si)kėlimas).

Abiejose sekcijose esminį įvykį paraleliai skelbia vyras (Jonas Krikštytojas ir anoniminis jaunuolis). Paralelę tarp Jono Krikštytojo (pirmoji sekcija) ir jaunuolio (ketvirtoji sekcija) rodo trys požymiai: 1) literatūrinis: abiem atvejais aprašinėjamas personažų apsirengimas („kupranugario vilna“ – „balti drabužiai“); 2) teiginių argumentacija: Jono skelbimas argumentuojamas Senojo Testamento pranašyste, jaunuolio – paties Jėzaus skelbimu; 3) liudininkų parodymai: Jono atveju tai, kas yra Jėzus, paliudija Dievas ir Šventoji Dvasia; jaunuolio atveju tuščią kapą liudija moterys.

Sekcijų paralelizmas yra priešingas. Tai atskleidžia anksčiau pateiktų elementų priešingas santykis ir bipolinis santykis „visiškas aiškumas – slėpinys“. Pirmojoje sekvencijoje neliko neatsakytų klausimų, viskas sustatyta į savo vietas. Ketvirtoji sekvencija pačiai auditorijai leidžia atsakyti į klausimą, kas atsitiko su Jėzaus kūnu, t. y. atsakyti sau, kas yra Jėzus. Jei pasirenkamas atsakymas „neprisikėlė“, lanku grįžtama prie evangelijos pradžioje esančios Izaijo pranašystės (reikia laukti naujo Mesijo). Jei pasirenkamas atsakymas „prisikėlė“, evangelijos pabaiga išties yra naujo egzistencinio etapo pradžia (toliau bus parodyta, kad tokią pačią atviros pabaigos techniką naudoja ir Lukas). Vaizdžiai kalbant, chiazminė kompozicijos struktūra yra kaip kalnas, turintis du šlaitus. Jie priklauso tam pačiam kalnui, bet yra skirtingi. Pokytis įvyksta viršūnėje. Ketvirtosios sekcijos krikščionių žinios naujovės ir slėpinio atmosfera glaudžiai susijusi su evangelijos centre vykstančiu pokyčiu, kur judaizmo postulatais grįstam menamam žinojimui priešpriešinamas Jėzaus skelbimu grįstas „Mesijo slėpinys“.

Evangelijos pagal Morką makrokompozicijos struktūra

Turinio analizės būdu atskleistos ir semitų retorikos analizės rezultatais patvirtintos evangelijos pirmosios ir paskutinės sekcijos ribos. Po to, pasinaudojant aktualiais kompozicijos analizės rezultatais, nustatytos evangelijos didelės apimties vidinių sekcijų ribos ir jų vidinė makrostruktūra. Dabar galima suformuluoti visos evangelijos makrostruktūros hipotezę, kaip išėities tašką tolesnėms Evangelijos pagal Morką retorikos studijoms.

Evangelija pagal Morkų sukomponuota iš keturių sekcijų pagal chiazminės kompozicijos modelį **ABB'A'**¹³⁶. Nedidelės apimties paralelinės pirmoji (1, 1–15) ir ketvirtoji (15, 40–16, 8) sekcijos įrėmina didelės apimties antrąją (1, 16–8, 30) ir trečiąją (8, 31–15, 39) sekcijas:

Pranašystės provokacija: ar įsitikinite, kas yra Jėzus?	1, 1–15
Jėzaus Mesijo ir pranašo atsiskleidimas (Petras: „Tu esi Mesijas“ 8, 29)	1, 16–8, 30
Jėzaus Dievo Sūnus atsiskleidimas (Šimtininkas: „Iš tikro šitas žmogus buvo Dievo Sūnus“ 16, 39)	8, 31–15, 39
Tuščio kapo provokacija: ar įsitikinite, kas yra Jėzus?	15, 40–16, 8

Skyriaus išvados

Evangelijos pagal Morkų įžanga (Mk 1, 2–13) yra sekcija (modelis **ABB'**), susidedanti iš trijų sekvencijų (1, 2–3 – **abb'**; 1, 4–7 – **abb'a'**; 1, 9–13 – **ABB'**). Evangelijos pagal Morkų pabaiga (Mk 15, 40 – 16, 8) yra sekcija (modelis **ABB'**), susidedanti iš trijų sekvencijų (15, 40–41 – **ABA'**; 15, 42–47 – **abb'a'**; 16, 1–8 – **aba'cdc'**). Remiantis šio darbo ir kitų mokslininkų mikrokompozicijos tyrimo rezultatais, atskleista Evangelijos pagal Morkų makrokompozicijos struktūra, kuri susideda iš keturių sekcijų, tarpusavyje komponuojamų pagal chiazminį modelį **ABB'A'**. R. Meynet'o atskleista Evangelijos pagal Luką makrokompozicijos struktūra irgi susideda iš keturių sekcijų, tarpusavyje komponuojamų pagal chiazminį modelį **ABB'A'**.

Mato bendruomenė gyvena polemikos su judaizmu ir žydais krikščionimis (kurie žydų kilmės helenistus krikščionis ir pagonių kilmės krikščionis nori įsprausti į siaurus judaizmo rėmus) kontekste. Morkaus dialektika auditorijai įkvepia pasitikėjimo – sąryšis su ištakomis (Senojo Testamento pranašystėmis) yra esmiškai svarbus, bet siauri judaizmo rėmai išties neleidžia iki galo suprasti krikščionių žinios naujovės. Žydai krikščionys ir judaistai, dėl išankstinių nuostatų, kurių nepajėgia peržengti, nepajėgūs įsitikinti krikščionybės skelbimu. Tam tinkamas tik helenistinis atviras prigimties protas.

¹³⁶ Priešingai mano A. J. R. Muthiahas (Jesus giver of Life. Composition and Interpretation of Mark 7:31-9,50. Chennai. 2005. P. 317-324), kuris, pratešdamas R. Meynet'o atliktą Mk 10 analizę (vertimas į anglų kalbą The New Introduction to the Synoptic Gospels. Miami. 2010. P. 267-284), Mk 7,31-9,50 išvelgia centruotos kompozicijos modelį (centrinė dalis – Mk 8,27-9,13). A. J. R. Muthiaho nuomonė diskutuotina, nes nepakankamai pagrįsta sąsajomis su likusiu evangelijos tekstu.

Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad Mato bendruomenės nariams trūksta motyvacijos ir vienybės. Savo veikalu Matas kreipiasi į individą, siekdamas jį paskatinti virtualiai išlaikyti tuščio kapo testą, t. y. asmeniškai išgyventi akistatą su antgamtybe, kurios metu įvyksta individo egzistencinis apsisprendimas. Veikale plėtojamos teologinės linijos apsisprendimui suteikia svarius argumentus ir pagrindžia apsisprendimo teisingumą. Asmeninis bendruomenės nario egzistencinis apsisprendimas suteikia galingą asmeninę motyvaciją ir yra tvirtos bendruomenės pagrindas.

Nors dar neįmanoma tiksliai apibrėžti Evangelijos žanro, o retorinės Evangelijos pagal Morkų studijos dar tik išibėgėja, jau esamas tyrimų lygmuo leidžia daryti išvadą, kad, ši evangelija sukomponuota pagal semitų retorikos taisykles. Todėl jos forma ir viena iš funkcijų retorinė – siekis įtikinti.

2.2. Luko veikalo (Evangelijos pagal Luką ir Apaštalų darbų knygos) retorika

Evangelija pagal Luką ir Apaštalų darbų knyga yra to paties anoniminio autoriaus dviejų tomų veikalas, peržengiantis tradicinio evangelijų siužeto chronologines ribas. R. Meynet'as semitų retorinės analizės metodu ištyrė Evangelijos pagal Luką tekstą ir įrodė, kad jis sukomponuotas, laikantis semitų retorikos taisyklių. Apaštalų darbų knygos tekstas semitų retorinės analizės metodu dar nebuvo tirtas. Todėl nebuvo aišku ar Lukas ir jį komponuoja pagal tą patį retorinį modelį ir kokios kompozicijos sąsajos tarp veikalo tomų.

Skyriuose atskiruose poskyriuose ištirsime Luko veikalo literatūrinės ypatybės, retorinį kontekstą, apibendrinsime R. Meynet'o atlikto Evangelijos pagal Luką tyrimo rezultatus, pateiksime Apaštalų darbų knygos mikrokompozicijos lygmens tekstų retorinę analizę, ypatingą dėmesį skirdami apaštalo Petro kalboms ir išryškinsime šios knygos makrokompozicijos struktūros požymius.

Veikalo literatūrinės ypatybės

Apie 80–85 m. greičiausiai Sirijos Antiochijoje nežinomas autorius, kuris darbe dėl patogumo toliau vadinamas Luku, graikų kalba parašė dviejų tomų veikalą: Evangeliją pagal Luką ir Apaštalų darbų knygą. Veikalo tekstas ir literatūriniai aspektai rodo, kad Lukas buvo išsilavinęs žmogus, talentingas rašytojas ir teologas. Jis puikiai mokėjo graikų kalbą, todėl galėjo rašyti elegantiška (klasikinei artima) „pasaulietine“ graikų kalba (pavyzdžiui, Lk 1, 1–4) ir imituoti LXX (kurios didelė dalis irgi parašyta klasikinei artima graikų kalba) stilių (pavyzdžiui, Lk 1, 5–2, 52). Nei evangelijoje, nei Apaštalų darbų knygoje nieko neužsimenama

apie veikalo autorių¹³⁷, bet iš visų evangelijų autorių tik šis veikalas turi abiejų tomų prologus, kuriuose įvardyta auditorija ir naudoti šaltiniai. Prologai, kurių kiekvienas susideda iš vienos frazės, tiek savo leksika, tiek stiliumi atitinka graikų literatūros įprastinį prologą, tačiau turiniu atitinka hebrajų literatūros prologą (Sir 1, 1–14). Prologe Lukas nekritikuoja prieš jį rašiusių autorių, kaip tai daro graikų autoriai, bet patvirtina savo pirmtakų teiginių teisingumą ir pabrėžia, jog juos nori tik pagilinti ir papildyti, kaip tai daro Siracido knygos autorius (Sir 1, 1–14). Abiejų tomų prologuose adresatu nurodomas tas pats Teofilus¹³⁸, jis panašesnis į simbolinį, nei realų adresatą¹³⁹. Turtinga graikų kalba, puikus stilius, „pasaulietinių“ veikalo citavimas¹⁴⁰ ir kitos detalės netgi paskatino užduoti klausimą, ar Lukas apskritai buvo žydas. F. Bovonas rašo: „Lukas buvo žydas? Tuo galima labai abejoti. Jo reakcija į žydų Įstatymą, kaip nepakeliamą jungą (Apd 15, 10), visiškai nepanaši į apipjaustytojo reakciją. Todėl mūsų autorius atsiduria žydų kilmės helenistų bendruomenės poribyje su pagoniais.“¹⁴¹ A. George’as teigia, kad „pagal leksiką, stilių, rašymo manierą Luko veikalai akivaizdžiai kilę helenistinėje terpėje“¹⁴², ir mano, kad Lukas, turėdamas graikų išsilavinimą ir rašydamas graikams, ypatingą dėmesį skiria originalios medžiagos apie Jėzaus aramėjišką skelbimą ir originalaus apaštalų skelbimo išaiškinimui¹⁴³. Šiame kontekste netikėti buvo R. L. Lindsey’aus tyrimų rezultatai. Jis konstatuoja: „Ilgą laiką maniau, jog ne žydų kilmės Pauliaus palydovas Lukas stengėsi komponuoti savo tekstus taip, kad jie būtų kuo suprantamesni pagonių kultūros graikams, todėl labai nustebau pastebėjęs, jog, lyginant su Morkaus tekstu, Luko tekstus visada buvo daug lengviau išversti į tarminę hebrajų kalbą.“¹⁴⁴

Evangelijos pagal Luką tekstą lyginant su paraleliais Evangelijos pagal Matą tekstais akivaizdu, kad sutrumpinimais ir kitomis stilistinėmis priemonėmis Lukas stengiasi užmaskuoti per daug akivaizdžias centruotas ir paralelines kompozicijas¹⁴⁵, o Matas lieka joms ištikimas. Lukas labai mėgsta „įrėminimo“ konstrukcijas (pavyzdžiui, evangelija prasideda ir baigiasi

¹³⁷ Apaštalų darbų knygos komentaruose dažniausiai daug vietos skiriama Luko tapatybės aptarimui ir jo, kaip Pauliaus bendražygio ir mediko, tradicijos kritikai. Šiame darbo to nedaroma dėl retorinio ir literatūrinio darbo pobūdžio.

¹³⁸ „... nusprendžiau surašyti tau, garbingasis Teofiliau...“ (Lk 1, 3) ir „Pirmoje knygoje, Teofiliau, aš pasakojau...“ (Apd 1, 1)

¹³⁹ Šis vardas yra dviejų graikų kalbos žodžių junginys: *theos* (Dievas) + *filos* (draugas). Biblijos raštuose vardo reikšmė visada labai svarbi, o šiuo atveju visai nestebintų, jei asmeninis vardas „Teofilus“ išties atstovauja graikiškalbei Luko auditorijai.

¹⁴⁰ Sunkiai išverčiamas ir interpretuojamas Lk 26, 14 posakis labai panašus į Euripides tragedijoje *Bacchae* esantį tekstą. Žr. graikiško NT teksto šaltinių kritinis aparatas.

¹⁴¹ Bovon F. *L'oeuvre de Luc, etudes d'exegese et de theologie*. Paris. 1987. P. 24.

¹⁴² George A. *Pour lire l'Evangile selon Saint Luc*. Paris. 1973. P. 6.

¹⁴³ George A. *Annoce du salut de Dieu, Lecture de L'Evangile de Luc*. Paris. 1963. P. 8.

¹⁴⁴ Lindsey R. L. *A Hebrew Translation of the Gospel of Mark*. Jerusaleme. 1969. P. 12.

¹⁴⁵ Manoma, kad graikai mažai kreipė dėmesio į rytietiškos kilmės veikalus, bet žydų rašytojai greičiausiai sugebėjo rašyti specifine forma, kuri buvo graikams priimtina. Todėl gali būti, kad šie veikalai darė mažą poveikį pagonių auditorijai, tačiau puikiai patenkino sparčiai didėjančios helenizuotos žydų bendruomenės savimonės formavimo poreikius. Tokio pobūdžio retorikos auditorija buvo žydai ir graikai, o jos tikslas – formuoti auditorijos savigarbą ir pagarbą aplinkai.

šventykloje). Abiejuose veikaluose dažni paralelizmai. Nekyla abejonių, jog abiejų tomų visumos (52 skyrių) analizė gali atskleisti dar daugiau tematinių paralelizmų, kurių iki šiol pastebėta tik dalis. Pavyzdžiui, evangelijoje pateiktos mirštančio Jėzaus maldos (prašant pasigailėti jo kankintojų – Lk 23, 34) ir Apaštalų darbų knygoje pateiktos mirštančio Stepono maldos (Apd 7, 60) paralelė.

Čia nesvarstomas pažintinio pobūdžio klausimas, kas ir kodėl amžiams bėgant abejojo dėl Luko autorystės, neanalizuojama abiejų tomų priklausymo vienam veikalui problema. Taip pat nenagrinėjamas klasikinės egzegezės jau seniausiai išspręstas abiejų tomų lingvistinės ir stiliaus vienovės klausimas. Ypač svarbu atsakyti, kodėl Lukas parašė dviejų tomų veikalą. Tai glaudžiai susieta su iki šiol neatsakytu klausimu, koks yra abiejų tomų žanras. G. W. Kumelis mano, kad Apaštalų darbų knyga, kaip ir evangelija, yra unikalus, specifinis, analogų neturintis literatūrinis žanras¹⁴⁶. Apaštalų darbų knygoje autorius naudoja gana daug klasikinės graikų literatūros žanrų (kalba, apibendrinimas ir kiti), todėl Luko veikalo žanras turi būti apibrėžtas kaip visuminis (graikų-romėnų biografija, graikų-romėnų novelė ar pan.). Apaštalų darbų knyga nuo graikų-romėnų istoriografinių ir biografinių veikalų skiriasi tuo, kad autorius sutelkia dėmesį ne į vieną personažą, jo sėkmes ir nesėkmes¹⁴⁷, bet į išganymo (išgelbėjimo) proceso raidą (Apd 1, 8). Nesėkmę patyrė bandymai priskirti Apaštalų darbų knygą apologetinės arba poleminės literatūros žanrui, kurio pagrindinis tikslas – kovoti prieš atmetančius Paulių, prieš krikščionybės neigėjus, prieš eretikus¹⁴⁸. Apologetinį ir poleminį veikalo pobūdį paneigia paties Luko prologe (Lk 1, 3–4) nurodytas veikalo tikslas, esą evangelija ir Apaštalų darbai yra skirti krikščionio savimonei ugdyti¹⁴⁹, o ne polemikai su pašaliečiu arba pašaliečių evangelizavimui¹⁴⁹.

Svarstant žanro klausimą, būtina pabrėžti du momentus: 1) literatūrinio pobūdžio sąsajos akivaizdžiai rodo, jog abu tomai sudaro vientisą veikalą; 2) veikalo tikslus prologuose, kurie neturi analogo kituose Naujojo Testamento raštuose, apibrėžė pats autorius ir taip parodė, kad jis puikiai žino, ką daro¹⁵⁰. Iš prologų aišku, kad autorius nori parašyti specifinę istoriją ir tai daro naudodamas savitas priemones. Įdomi H. Conzelmanno ir M. Hengelio nuomonė. Jie teigia, jog pirmajam Luko tomui tinkamiausias „istorinės monografijos“ apibūdinimas, kur autorius pagrindinį dėmesį sutelkia į istorinio proceso varančiąsias jėgas ir pasekmes. Savo

¹⁴⁶ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 723.

¹⁴⁷ Apaštalų darbuose personažai pasitraukia nuo scenos vos atlikę pavestą misiją ir autorius daugiau nieko nekalba. Pavyzdžiui, Petro blokas baigiasi Petro kalba Jeruzalės Susirinkime ir Lukas apie Petrą nieko nerašo, lyg tas būtų išnykęs.

¹⁴⁸ Madox R. Purpose of Luke-Acts. Studies of the New Testament and its World. Edinburg. 1982. P. 19–21.

¹⁴⁹ Ten pat. P. 181.

¹⁵⁰ Dibelius M. Studies in the Acts of the Apostle. London. 1956. P. 123.

tikslų autorius siekia, pasakodamas keletą pagrindinių epizodų siauroje naracijos schemoje¹⁵¹. Tačiau ir toks požiūrio pokytis neatsako į klausimą, kokiam žanrui priskirtinas Luko veikalas.

Retorinis kontekstas

Nors veikalo žanro klausimas iki šiol lieka neišspręstas, aišku, kad dvitomio veikalo tikslas – išganymo (išgelbėjimo) istorijos tęstinumas, išreiškiamas per pagrindinių „istorijos kryžkelių“ (Jėzaus veiklos ir krikščionių bendruomenės atsiradimo) analizę. Egzegetai Luko veikaluose išvelgia „savimonės krizę“ arba „tęstinumo krizę“, kurią vis gausėjančioje graikakalbių krikščionių bendruomenėje sukėlė nuolatinis atmetimas iš judaistų pusės. Lukas nesistengia aiškinti atmetimo priežasčių, o sutelkia dėmesį į teologinę atmetimo problematiką ir skatinimo išlikti retoriką.

Nors Lukas tiesiogiai neplėtoja polemikos, bet iš veikalo turinio akivaizdu, kad jis ir bendruomenė gyvena dvejopos polemikos – vidinės ir išorinės – kontekste. Vidinė bendruomenės polemika buvo nukreipta prieš žydų kilmės krikščionis, kurie norėjo taikyti griežtus reikalavimus pagonims, norintiems tapti krikščionimis. Šiems žydų kilmės krikščionims Luko veikale atstovauja kolektyvinis personažas „fariziejai“. Vidinę polemiką atspindi ir Luko svarstymai, kas yra tikrieji Abraomo vaikai (Lk 13, 10–17; 19, 1–10), todėl ir tikrieji Dievo pažado paveldėtojai. Lukas pabrėžia, kad visuomeninė padėtis ir etninė kilmė nėra kriterijai, nustatantys priklausymą išrinktiesiems (krikščionių bendruomenei). Atvirkščiai, išrinktųjų grupės narius autorius simboliškai vadina „aklaisiais“, „vargšais“ (Lk 14, 13.21). Grupei priskiria ir pasiturinčius atsivertusius pagonis, kurie savo turtu dalijasi su stokojančiais (Lk 6, 17–49). Galiausiai, atkurtame Izraelyje garbingiausios vietos skiriamos visuomenės atmetiems, luošiams, moterims (Lk 7, 36–50). Tokia Luko reakcijos į bendruomenės vidinio pobūdžio polemiką literatūrinė išraiška, jei priimama siaurąja prasme, galėjo sukelti grėsmę misijinei veiklai, apribodama misijų tikslinę auditoriją.

Kaip jau minėta, bendruomenės išorinė polemika visų pirma vyko dėl vietinės sinagogos lyderių veiklos, nukreiptos prieš krikščionių bendruomenę. Kaip matyti iš Apaštalų darbų knygoje esančių kalbų turinio ir jose esančios argumentacijos technikos, nesutarimus skatino Senojo Testamento tekstų krikščionių aiškinimas, kuris skyrėsi nuo judaistų aiškinimo. Tai buvo vienas sudėtingiausių klausimų, apsunkinęs krikščionių misijinę veiklą tarp judaistų.

Grįžkime prie tikslinės Luko auditorijos. Vienas pagrindinių auditorijos klausimų: kaip ne žydų kilmės krikščionis gali rasti vertybes sistemoje, jei ji kilo judaistų aplinkoje¹⁵²? Todėl

¹⁵¹ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 723.

¹⁵² Madox R. Purpose of Luke-Acts. Studies of the New Testament and its World. Edinburg. 1982. P. 32.

Lukas būtinai turi išryškinti tęstinumo sąryšį Izraelis–Jėzus ir Jėzus–krikščionių bendruomenė ir taip tuometę bendruomenę pateikti „pažado–išsipildymo“ ir „Dievo plano“ kontekste.

Abiejų tomų medžiagą Lukas komponuoja pagal chronologijos etapų „persidengimo“ siužetinę liniją, nors kiekvienas tomas, atskirai paėmus, siužeto požiūriu irgi yra išbaigtas. Evangelija prasideda praeičiai atvira liturgijos scena Jeruzalės šventykloje dar prieš Jėzaus gimimą (Lk 1, 5–25)¹⁵³. Apaštalų darbų knyga prasideda paskutinės evangelijos scenos perpasakojimu (Apd 1, 3–5). Apaštalų darbų knygoje Pauliaus tematinio bloko medžiagos pirmieji pasakojimai (Apd 12, 24–15, 1) įsiterpia tarp baigiamųjų Petro bloko pasakojimų. Nors Lukas žino apie Pauliaus nužudymą Romoje, tačiau Apaštalų darbų knygą baigia ateičiai atviro pobūdžio scena¹⁵⁴. Kitaip tariant, veikalo siužetas formaliai neturi pradžios ir pabaigos. Senojo Testamento „Izraelio“ etapas baigiasi, prasidėjus evangelijai, o Jėzaus laikotarpis prasideda, dar formaliai neprasidėjus „Jėzaus etapui“ (viešajai veiklai). „Bažnyčios etapas“ (Apaštalų darbų knygos istoriografinis siužetas) prasideda nepasibaigus „Jėzaus etapui“, arba „Jėzaus etapas“ baigiasi, jau prasidėjus „Bažnyčios etapui“. „Pauliaus etapas“ prasideda, nepasibaigus „Petro etapui“, o „Petro etapas“ baigiasi, jau prasidėjus „Pauliaus etapui“. Šis siužetas atspindi Luko išganymo istorijos tęstinumo koncepciją pagal „pažado–išsipildymo“ dinamiką. Be to, pagal hebrajų sampratą istorija yra „kelias“ arba „gyvenimo kelias“, kuriuo kryptingai turi eiti žmogus, bendruomenė, valstybė. Jei nėra teisingos, tikros įstatymų ir moralinių-religinių normų sistemos, kryptingo judesio nėra – yra tik klaidžiojimas.

Kalbant apie Luko veikalo paskirtį, turi būti užduotas klausimas: ar veikalo paskirtis, greta teologinės (aiškinti auditorijai apie teisingo kelrodžio egzistavimą ir supažindinti su jo specifika) ir pedagoginės (pamokyti, kaip galima kryptingai judėti), gali būti ir retorinė – įtikinti auditoriją nepaliaujamai judėti būtent šio kelrodžio linkme?

2.2.1. Evangelijos pagal Luką retorika

Pirmasis Luko veikalo tomas – Evangelija pagal Luką – atstovauja antrajam kanoninio evangelijos žanro raidos etapui. Morkaus pasiūlytą siužetinę schemą Lukas papildė Jėzų kilmės pasakojimais ir pasakojimais apie jo pasirodymus mokiniams po Prisikėlimo.

Lukas yra vienintelis I a. krikščionių autorius, kurio prietis prie veikalo rašymo yra mokslinė šių laikų prasme. Pirmojo tomo prologe jis nurodo ne tik adresatą ir tikslą, bet ir būdą, kaip siekia savo tikslo: „Daugelis jau yra mėginę išdėstyti raštu pasakojimą apie buvusius pas

¹⁵³ „...Zacharijas ėjo pagal skyriaus eilę Dievo tarnystės pareigas <...> burtu teko jam įžengti į Viešpaties šventovės vidų ir aukoti smilkalus. Smilkymo valandą lauke meldėsi visa tauta“ (Lk 1, 8–10). Lukas nepateikia jokių detalių, kokia tai šventė ir iš kur atsirado tauta. Susidaro įspūdis, kad pasakojimui kažko trūksta arba kad perpasakojamas neseniai girdėtas, auditorijai jau žinomas epizodas.

¹⁵⁴ „Paulius pasiliko gyventi savo išsinuomotame bute <...> Jis skelbė Dievo karalystę ir visiškai drąsiai ir netrukdomas mokė apie Viešpatį Jėzų Kristų“ (Apd 28, 30–31).

mus įvykius, kaip mums perdavė nuo pradžios savo akimis mačiusieji ir buvusieji žodžio tarnai. Taip pat ir aš, rūpestingai viską nuo pradžios ištyręs, nusprendžiau surašyti tau, garbingasis Teofiliau, sutvarkytą pasakojimą, kad įsitikintum tikrumu mokslo, kurio esi išmokytas“ (Lk 1, 1–4). Šaltinių medžiagą Lukas naudoja lanksčiai ir kūrybingai. Apie 60 proc. evangelijos sudaro Evangelijos pagal Morkų medžiaga, tačiau Lukas ją ne kopijuoja, bet interpretuoja. Pavyzdžiui, plėtodamas Jėzaus viešosios tarnystės pasakojimą (Mk 8, 27–10, 52), Lukas seka Morkaus teologines temas ir struktūrą, bet tekstą papildė savų šaltinių medžiaga. Taip jis sukuria unikalią Jėzaus ir krikščionių „kelionės“ pas Dievą dinamiką (Lk 9, 51–19, 27). Gimimo pasakojime jis paraleliai sujungia Jėzaus ir Jono Krikštytojo gimimo pasakojimų tradicijas (Lk 1, 5–2, 52) ir taip plėtoja jam svarbias kristologines temas.

Kalbant apie ne teologinę Evangelijos pagal Luką specifiką, tiek literatūrinės išraiškos priemonėmis, tiek savo turiniu iš visų kanoninių evangelijų ji yra labiausiai socialiai orientuota. Autorius daug dėmesio skiria socialiai pažeidžiamoms grupėms (tai vaikai, ligoniai, moterys, ypač našlės). Nors gyvendamas visuomenėje, kurioje apie moterų ir vyrų lygias teises nebuvo ir kalbos, Lukas, remdamasis pasakojimu apie žmonių sukūrimą¹⁵⁵, sulygina vyrus krikščionis ir moteris krikščiones. Pavyzdžiui, jei pateikiamas vyro išgydymo pasakojimas (Lk 8, 26–39), tuoj pat paraleliai pasakojamas ir moters išgydymas (Lk 8,40-56). Pateikęs apaštalų vardų sąrašą (Lk 5, 12–16), netrukus paraleliai pateikia ir moterų mokinių sąrašą (Lk 8, 1–3).

Evangelija pagal Luką yra vienintelis Naujojo Testamento raštas, kurio visas tekstas išanalizuotas semitų retorikos analizės metodu. R. Meynet'as savo tyrimo rezultatus publikavo 756 puslapių veikale, kur 240-yje lentelių pateikė „perrašyto“ teksto visų kompozicijos lygių analizę, papildęs ją atitinkamais komentarais. Akivaizdu, kad evangelijoje tiek smulkiausio kompozicinio vieneto kompozicijos struktūra, tiek visos knygos kompozicinė struktūra organizuojama pagal semitų kompozicijos taisykles, remiantis paralelinių ir centruotų kompozicijų principais. Pats R. Meynet'as pripažįsta, jog analizuodamas susidūrė su sunkumais ir kai kurie kompozicijos analizės sprendimai yra ginčytini¹⁵⁶. Labiausiai tikėtina to priežastis – kūrinio graikakalbės auditorijos specifiška. Kaip bus matyti iš toliau pateiktos teksto „Tėve mūsų“ retorinės lyginamosios analizės, Evangelijos pagal Luką tekstą lyginant su paraleliu Evangelijos pagal Matą tekstu pastebima, kad sutrumpinimais ir kitomis stilistinėmis priemonėmis Lukas stengiasi paslėpti per daug akivaizdžias centruotas ir paralelines kompozicijas, o Matas atvirkščiai – jas išsaugo. Galima teigti, jog Lukas, viena vertus, stengiasi

¹⁵⁵ „Dievas sukūrė žmogų pagal savo paveikslą, pagal savo paveikslą sukūrė jį; vyrą ir moterį; sukūrė juos“ (Pr 1, 27). Reikia atkreipti dėmesį, kad Pradžios knygoje yra du pasakojimai apie žmonių sukūrimą. Šis, pirmasis, pabrėžia vyro ir moters lygybę kūrimo procese. Antrasis (Pr 2, 4–24) – jau kitos teologinės mokyklos pasakojimas, kuris per moters kūrimą iš vyro šonkaulio pateikia kitokį požiūrį.

¹⁵⁶ Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 717–718.

išsaugoti šaltinių medžiagos ir originalaus skelbimo kompozicinę ir retorinę specifiką; kita vertus, tekstą siekia kiek įmanoma „sugraikinti“.

Evangelijos makrokompozicijos struktūra

Evangelija sukomponuota iš keturių sekcijų. Kompozicijos modelis **ABB'A'**. R. Meynet'as siūlo evangelijos prologą atskirti nuo veikalo.

Prologas	1, 1–4
-----------------	---------------

Sekcija A: Jono paruoštas Jėzaus atėjimas	1, 5–4, 13
--	------------

Sekcija B: Jėzus suburia mokinius Galilėjoje	4, 14–9, 50
---	-------------

Sekcija C: Jėzus veda mokinius į Jeruzalę	9, 51–21, 38
--	--------------

Sekcija D: Jėzaus Kristaus Velykos (<i>išėjimas</i>)	22, 1–24, 53
---	--------------

Detali R. Meynet'o parengta evangelijos struktūros schema pateikta priede Nr. 3.

Matome, kad Evangelijos pagal Luką (kaip ir Evangelijos pagal Matą) kompozicijos struktūra chiazminė.

Sekcija A: Lk 1, 5–4, 13

Tradiciniuose Biblijos komentaruose pirmieji du evangelijos skyriai jungiami į bendrą tematinį bloką, kuris vadinamas „Vaikystės evangelija“. Tematinio bloko identifikavimas remiasi tradicine nuomone, bet ne teksto vidiniais kriterijais. Pagrindinis tokio skaidymo pagrindas – šiame tekste pateikti paraleliniai apie Jėzaus ir Jono Krikštytojo gimimą, taip pat akivaizdus Jėzaus ir Jono Krikštytojo paralelizmas. Tradiciniuose komentaruose pasakojimas apie Jėzaus pasirengimą viešajai veiklai (3, 1–4, 13) traktuojamas kaip atskiras tematinis blokas, nes viešosios veiklos aprašas prasideda pasakojimu apie atvykimą į Galilėją (4, 14). Tačiau 1, 5–2, 52 ir 3, 1–4, 13 epizodus reikia jungti į bendrą kompozicijos bloką jau vien dėl to, kad: 1) ši evangelijos dalis akivaizdžiai skiriasi nuo likusios; 2) krikšto ir gundymo pasakojimai savo forma ir turiniu artimesni prieš tai buvusiems pasakojimams, o ne pasakojamiems po to; 3) sekcijos baigiamosiose sekvencijose (A7 ir A8) Lukas grįžta prie Jėzaus ir Jono Krikštytojo paralelės. Sekcijoje **A** Jėzaus skelbimas ir mokymas dar neprasidėjęs – vyksta pasirengimas (įskaitant gundymo sceną). Panaši situacija matoma ir Evangelijoje pagal Morkų, kai gundymo scena yra pirmosios sekcijos dalis, nors tradiciniai komentarai, net ir pateikdami pagrįstus argumentus, ją traktuoja kaip trumputį nepriklausomą tematinį bloką.

Sekcija A (1, 5–4, 13) sukomponuota iš aštuonių sekvencijų, kurios formuoja paralelines poras: 1–2, 3–4, 5–6, 7–8). Poros tarpusavyje organizuojamos pagal chiazminį kompozicijos modelį. Pirmąją porą, kurioje išvedama Jėzaus ir Jono Krikštytojo paralelė, galima bendrai pavadinti „Apreiškimai“. Antrąją porą, kur tęsiama šių personažų paralelė, galima pavadinti „Gimimai“. Paskutinė pora plėtoja Jėzaus ir Jono paralelės temą, pasakodama apie šių personažų pasirengimą viešajai veiklai, todėl ją galima pavadinti bendru pavadinimu „Pasirengimai“. Trečiojoje poroje Jėzaus ir Jono paralelės plėtojimo nėra. Čia paraleliai pateikiami du pasakojimai apie Jėzų šventykloje. Dėl to gali kilti abejonių R. Meynet'o pasiūlyto kompozicijos struktūros modelio pagrįstumu. Tačiau trečiosios poros personažai, literatūrinės išraiškos priemonės ir kompozicijos elementų modeliai rodo glaudžią sąsają su antrąja pora ir kraštinėmis poromis¹⁵⁷. Sekcijos A pagrindinė tema – išpranašautas Gerosios Naujienos skelbėjas¹⁵⁸.

Sekcija B: Lk 4, 14–9, 50

Sekcija B, kaip ir sekcija A, sukomponuota iš aštuonių sekvencijų, kurios tarpusavyje formuoja grupes. Kompozicijos modelis chiazminis, bet yra kiekybinis disbalansas:

B1 + B2 + B3

B4 + B5

B6 + B7

B8

Centrinės poros (B4 + B5 ir B6 + B7) paralelinės, nes tik jose pasirodo personažas „fariziejai“, kuriuos palydi Rašto žinovai. Tik šiose sekvencijų porose Jėzus atleidžia nuodėmes. Tik sekvencijose B4 ir B7 Jėzus pakviečiamas į pokylį. Tik šiose sekcijos sekvencijose fariziejai svarsto skirtumą tarp Jėzaus ir Jono Krikštytojo: pirmasis valgo ir geria (Lk 5, 33), antrasis pasninkauja (Lk 7, 33–34). Paralelinėse porose chiazminiam modeliui būdingu pokyčio principu plėtojamos svarbios kristologinės temos ir jų argumentacija. Pagrindinė tema – Jėzus, kaip Sūnus, gavęs gyvybę iš Tėvo (Dievo), gali duoti gyvybę kitiems, o gerai parengtas mokinys tampa panašus į savo mokytoją, bet vis dėlto negali jam prilygti.

Nors iš pirmo žvilgsnio atrodo priešingai, kraštinės sekvencijų grupės (B1 + B2 + B3 ir B8) yra paralelinės. Jos pradedamos panašiu būdu, Erodas paskutinėje grupėje užduoda tokį patį klausimą (9, 9), kaip Nazareto gyventojai paskutinėje (4, 22). Duonos ir vyno padauginimas (9, 12–17) panašus į pranašo Elijo atvejį (4, 25–26)¹⁵⁹ ir žuvų gausinimui (B3). Jėzus pagrasina demonams ir jie išeina (Lk 4, 33–35.41 ir 9, 37–43). Sekvencijose B1 ir B8 netiesiogiai

¹⁵⁷ Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 145–152.

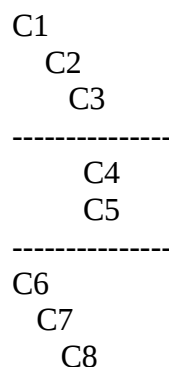
¹⁵⁸ Ten pat. P. 145–152.

¹⁵⁹ Senajame Testamente pranašas Elisas padaro identišką stebuklą.

pranašaujama Jėzaus kančia. Apibendrinant kraštinių sekvencijų paralelines sąsajas: 1) sekvencija B1 ir sekvencijos B8 pradžia svarsto Jėzaus tapatybės klausimą; 2) sekvencija B2 ir sekvencijos B8 centrinė dalis pristato Jėzaus tapatybės išpažinimą; 3) sekvencija B3 ir sekvencijos B8 pabaiga svarsto mokinių tapatybės klausimą (jie tapatinami su Jėzumi tik tiek, kiek kartoja jo veiklą). Sekcijos esminė tezė: gydyti = mokyti, o mokytojas = mokinytis, jei mokiniai tiksliai kartoja mokytojo veiksmus¹⁶⁰.

Sekcija C: Lk 9, 51–21, 38

Sekcija C sukomponuota iš aštuonių sekvencijų, kurios jungiasi į tris grupes: C1 + C2 + C3; C4 + C5; C6 + C7 + C8. Jos tarpusavyje organizuojamos pagal centruotą modelį:

Tiek grupių viduje, tiek visos sekcijos imtyje tarp sekvencijų yra sudėtingos kompleksinės kompozicijos sąsajos, kurios čia neaptariamos dėl šio darbo pobūdžio ir apimties. Apsiribojama bendro pobūdžio pastebėjimais, išryškinant pagrindines teksto organizavimo ašis.

Sekcijoje C ypač daug Jėzaus tiesioginės kalbos, todėl pagrindinis dėmesys skiriamas Jėzaus mokymui. Iš sekcijos B perimama schema „mokyti–gydyti“, bet sekcijoje C „gydyti“ pakeičia „eiti į Jeruzalę“. Taigi „gydymas“, kaip Jėzaus galios apraiška, keičiamas į sąmoningą misijos vykdymą iki galo – sąmoningasėjimas kančios ir mirties link. Jėzus, kuris gydydamas kitus gelbsti nuo blogio, šioje sekcijoje pats tampa blogio auka.

Supriešinimas „išaukštintas – pažemintas“ įvedamas nuo sekcijos pradžios, kai Jėzus uždraudžia savo mokiniams iššaukti ugnį iš dangaus ir nubausti žeminančius Jėzų (9, 51). Ši tematinė ašis plėtojama trimis kryptimis: 1) Dievo Tėvo pozicija: negali būti išaukštinimo be pažeminimo; 2) Jėzaus Sūnaus pozicija: sūniškas (o ne vergiškas) paklusnumas Tėvo valiai; 3) žmonių pozicija: mišri, pagal tikslines grupes. Opozicija „išaukštintas – pažemintas“ atspindi ir išreiškia supriešinimo „tikėjimas – įstatymas“ paradoksalumą: uoliai besilaikantys įstatymo nuostatų mano, kad yra išaukštinti Dievo akivaizdoje, bet išties yra pažeminti.

¹⁶⁰ *Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 311–333.*

Dar viena svarbi ašis išryškėja iš Jėzaus kalbų: „Jėzus yra namų šeimininkas“, o „mokinys yra Viešpaties namų valdytojas (administratorius)“¹⁶¹.

Sekcija D: Lk 22, 1–24, 53

Sekcija D nuo kitų evangelijos sekcijų skiriasi savo turiniu. Jei sekcijoje C vyravo Jėzaus mokymas ir buvo vengiama tiksliai įvardyti vietą ir laiką, sekcijoje D prasideda pasakojimas, kuriame autorius stengiasi būti tikslus, pateikdamas laiko ir vietos detales. R. Meynet'as šią sekciją pavadina „Velykos“, nes teksto pradžioje šis dėmuo pavartojamas šešis kartus (22, 1.7.8.11.13.15).

Sekcija D sukomponuota iš keturių sekvencijų, kurios tarpusavyje organizuojamos pagal chiazminės kompozicijos modelį:

D1
D2
D3
D4

Sekvencijoje D1 pasakojami ketvirtadienio įvykiai, sekvencijoje D4 – sekmadienio, centrinėse D2 ir D3 – penktadienio (tik pačioje pabaigoje trumpai paminint šeštadienį). Pagrindinės kompozicijos organizavimo ašys yra dvi: 1) priešprieša „karalius – tarnas“; jos tikslas atskleisti tikrąją Jėzaus Karaliaus specifiką: Jėzus Kristus yra nukryžiuotas Mesijas, kuriame išsipildo pranašo Izaijo pranašystė apie kenčiantį Tarną; 2) „mokiniai su Jėzumi“: mokiniai Jėzaus draugijoje pasirodo tik kraštinėse sekvencijose, o centrinėse (kur pasakojama kančia ir mirtis) jų arba nėra, arba jie stovi atokiai. Nors pirmoji ašis labai svarbi žvelgiant iš teologinio diskurso taško, norėtusi atkreipti dėmesį į antrosios ašies retoriką. Jėzaus kančios ir mirties scenose jo mokiniai, buvę su Jėzumi nuo pradžios, kartu su Petru laikosi atokiai nuo Jėzaus arba išvis nedalyvauja. Šiuo svarbiu momentu Jėzui artimiausias yra gerasis nusikaltėlis, kuriam Jėzus pažada rojų. Žydų mokinių vaidmuo šioje sekcijoje esmiškai apsiriboja liudijimo funkcija: tas pats Jėzus su jais yra prieš mirtį ir po mirties¹⁶².

Sąsajos tarp knygos sekcijų

Knygos centrinėje dalyje esančios sekcijos B paskutinė sekvencija (B8) ir sekcijos C pirmoji sekvencija (C1) nuostabiai panašios ir akivaizdžiai rodo chiazminio kompozicijos modelio lūžio tašką. Jose yra strategiškai svarbūs elementai, kurių dalis pakartojama strategiškai svarbiose kompozicijos vietose, bet dalis pasirodo tik centrinėse

¹⁶¹ Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 579–593.

¹⁶² Ten pat. P. 701–704.

sekvencijose. Todėl šios sekvencijos – tai visos evangelijos centras ir pagrindinė viso veikalo kompozicijos ašis. Dėl vietos trūkumo šiame darbe nepateikiama techninio pobūdžio kompleksinių sąsajų analizė, rodanti šių sekvencijų simetriją. Apsiribojama jų funkcijos apibendrinimu.

Centrinių sekvencijų retorika orientuojama į šias pagrindines temas: tai 1) siuntimas į misijas (išplėtojant argumentaciją, kas yra „siuntimas“ ir ką siunčia); 2) kas iš mokinių yra svarbiausias („tas, kuris tarnauja“); 3) kančia bei Prisikėlimas ir su tuo susietas duonos laužymas.

Pagal N. W. Lundo identifikuotus centruotų ir chiazminių kompozicijų dėsnius kraštinės dalys turi turėti sąsajas. Evangelijos pagal Luką atveju kraštinės evangelijos dalys (sekcijos A ir D) yra vienintelės, kur kalbama apie Velykas, Sandorą (su Dievu), o Jėzus, kuriame įgyvendinamos naujosios Velykos ir Naujoji Sandora, vadinamas Išganytoju¹⁶³, kuris yra Kristus ir Dievo Sūnus. Kraštinėse dalyse taip pat svarstomas bipolinis supriešinimas „Izraelis – (pagonių) tautos“. Sekcijoje D Jėzus tris kartus pavadinamas „žydų karaliumi“, sekcijoje A – išgelbėjimas skelbiamas visų pirma žydų tautai, bet sekcijoje D Jėzus skelbia išgelbėjimą mokiniams: „Ir, pradedant nuo Jeruzalės, jo vardu visoms tautoms bus skelbiama, kad atsiverstų ir gautų nuodėmių atleidimą“ (Lk 24, 47)¹⁶⁴.

Reikia pripažinti, kad R. Meynet'as daug dėmesio skiria kompozicijos analizei (puikiai išryškindamas kompozicijos struktūras ir jų semantinį branduolį) ir teologinei interpretacijai, bet per mažai gilinasi į retorinio konteksto ir argumentacijos dinamikos analizę. Nors veikalas pristatomas kaip naujo tipo retorinio pobūdžio komentaras, dėl minėtų priežasčių susidaro labiau retorinio pobūdžio analizės niša, kurią turės užpildyti tolesnės Luko raštų retorikos studijos.

Apibendrinant galima teigti, kad pagal semitų kompozicijos taisykles sukomponuota Evangelija pagal Luką pasižymi įtikinamumu būtent dėl semitų retorikos ir jai, o ne graikų-romėnų retorikai būdingos argumentacijos.

2.2.2. Apaštalų darbų knygos retorika

Apaštalų darbų knyga yra vienintelis Naujojo Testamento tekstas, mūsų laikus pasiekęs dviem teksto variantais – tai Aleksandrijos (egiptiečių) ir vakarietiškas variantai. Kadangi abu jie gana skirtingi, neįmanoma įrodyti, kuris nuo kurio priklauso. Beveik dešimtadaliu ilgesnį vakarietiškąjį tekstą atstovauja Bezos kodekso (D) variantas, o egiptietiškąjį – Vatikano kodekso

¹⁶³ Graikų kalbos žodis *soter* reiškia „išganytojas, išgelbėtojas“. Žodžio reikšmė priklauso nuo konteksto: politiniame kontekste – Išgelbėtojas, nuodėmės kontekste – Išganytojas. Šį terminą vartojantis Lukas išveda Jėzaus ir imperatoriaus Augusto paralelę (apie šio titulo taikymą Augustui jau buvo minėta istorinio konteksto poskyryje).

¹⁶⁴ Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 705–716.

(B) variantas. Dauguma XX a. mokslininkų būtent Vatikano kodekso variantą laiko artimesniu originaliam tekstui; jau vien todėl, kad jis trumpesnis. Vakarietiškas variantas pasižymi bandymu aiškinti sudėtingas teologines vietas, praleisti žydams palankius tekstus, senąsias religines praktikas keisti tuometinių religinių praktikų aprašais. Panašu, kad vakarietiškas variantas atsirado tuo laikotarpiu, kai Apaštalo darbu knyga dar nebuvo laikoma įkvėpta, t. y. tekstu, kurio negalima keisti. Nors ir ilgesnis, vakarietiškas variantas pertekliniais tekstaais daugiau pateikia aiškinimą nei papildo nauja informacija ar žinia.

Apaštalo darbu knygoje, kuri prologu ir minėta „persidengimo“ technika sujungiama su pirmuoju veikalo tomu, Lukas pasakoja ankstyvosios krikščionių bendruomenės istoriją, taip tęsdamas teologinės „išganymo (išgelbėjimo) istorijos“ temos plėtojimą. Nors naratyvinis veikalo pobūdis veikalą priartina prie evangelijos literatūrinės specifikos ir Senojo Testamento literatūrai būdingo modelio, mokslininkai nesutaria dėl Apaštalo darbu knygos žanro. Dažniausiai aptinkama nuomonė, jog rašydamas Apaštalo darbu knygą Lukas naudojos jo amžininkų Polibijaus, Tacito, Juozapo Flavijaus naudotu istoriografiniu modeliu, bet meistriškai jį papildė laiškais, kalbomis, apibendrinančiomis santraukomis. Ilgą laiką vyko diskusija apie Apaštalo darbu istorinę vertę¹⁶⁵. Jau mažai kam kyla abejonių dėl to, kad Lukas per paradigminių įvykių aprašus skaitytojui vaizdžiai ir gyvai pasakoja istorinę realybę, todėl ignoruoja tų įvykių chronologinę seką. E. Heanhenas mano, jog dėl šios priežasties Luką reikėtų laikyti romanistu, o ne istoriku. Šiai pozicijai prieštarauja M. Hengelis, kuris pabrėžia, kad Lukas lieka ištikimas helenistinei istoriografijos tradicijai, todėl, net ir plėtodamas atskiros įvykio pasakojimą, kuris peržengia šaltinio pateikiamą informaciją, neaukoja tiesos dėl temos plėtojimo. Šio veikalo istoriografinio pobūdžio gynėjų gretos vis retėja, o apibendrinant šiais laikais vyraujančią mokslininkų nuomonę galima teigti, kad Apaštalo darbu knygoje aprašomi įvykiai turi tam tikrą istorinį pagrindą, bet kiekvieno iš jų tikrąją istorinę vertę reikia įrodyti atskirai.

Toliau išryškinsime kalbų ir ypač apaštalo Petro kalbų ypatybes Apaštalo darbu knygoje. Semitų retorinės analizės metodu ištirsime Motiejaus išrinkimo pasakojimą, pirmąją ir paskutiniąją apaštalo Petro kalbą, nurodysime jų sąsajas tarpusavyje ir su Petro bloko centrine dalimi.

¹⁶⁵ Tiek anksčiau, tiek šiais laikais, kalbant apie ankstyvosios krikščionių bendruomenės istoriją, Apaštalo darbu knygos medžiaga priimama kaip vienas pagrindinių arba vienintelis istorinių duomenų šaltinis, lyg jau turėtume neginčijamų įrodymų apie istoriografinį šio veikalo pobūdį.

Petro kalbos Apaštalų darbų knygoje

Apaštalų darbų knygoje Lukas ypatingą dėmesį skiria personažų kalboms. Kalba, kaip istoriografijos žanro elementas, dažnai aptinkama tiek helenistinėje istoriografijoje, tiek judaistinėje literatūroje. Šios kalbos dažniausiai neturi istorinio pagrindo, nes knyga turi temą, o kalba yra vienas iš elementų, padedančių plėtoti temą. Todėl visų Apaštalų darbų knygoje esančių kalbų autorius yra Lukas, o tikroji auditorija – Luko auditorija¹⁶⁶. Apaštalų darbų knygoje esančias kalbas vienija tai, kad visos jos ne skelbia esminę krikščionybės žinią, bet ją komentuoja ir iliustruoja, kaip įgyvendinamas Dievo planas ir krikščionybė plinta pasaulyje.

Veikale Lukas daug dėmesio skiria apaštalų Petro ir Pauliaus tiesioginei kalbai. Ji užima daugiau kaip penktadalį knygos teksto (226 eilutės iš visų 1006 eilučių): Petras prabyla 14 kartų ir jo tiesioginei kalbai skiriamos 97 eilutės (arba apie 10 proc. visos knygos teksto), Paulius – 13 kartų, jo tiesioginei kalbai skiriamos 129 eilutės (arba apie 13 proc. visos knygos teksto). Nors šie skaičiai rodo nedidelę persvarą Pauliaus naudai, bet, teksto apimtį skaičiuojant sąlyginiais teksto vienetais (eilutėmis), rezultatai yra apytiksliai. Tikslėsius duomenis būtų galima gauti suskaičiavus žodžius, tačiau tokio pobūdžio analizė ir jos rezultatai mažiau svarbūs šio darbo tikslams. Vien kiekybinio įvertinimo rezultatai patvirtina Petro ir Pauliaus kalbų, kaip kompozicinio elemento, svarbą Apaštalų darbų knygoje ir tai, kad kiekybiniu šio elemento aspektu Lukas Paulių prilygina Petrui ir pabrėžia Pauliaus skelbimo reikšmę. Tai nesusiję su Pauliaus juridiniu statusu, nes naudodamas kitus elementus Lukas Paulių hierarchinėje struktūroje pozicionuoja žemiau už Petrą, nepaisant paties Pauliaus jo laiškuose deklaruojamo apaštalo statuso¹⁶⁷.

Iš visų Petro tiesioginės kalbos atvejų akivaizdžiai išsiskiria aštuoni kompoziciniai vienetai: Apd 1, 16–22 (Petro kalba pasakojime apie Motiejaus išrinkimą), Apd 2, 14–41 (Petro kalba pasakojime apie Sekmines), Apd 3, 12–26 (Petro kalba pasakojime apie luošio išgydymą), Apd 4, 8–12 (Petro kalba tautos vadovų susirinkime), Apd 5, 29–32 (Petro kalba aukščiausiąjame teisme), Apd 10, 34–43 (Petro kalba pasakojime apie Kornelijaus krikštą), Apd 11, 5–17 (Petro kalba tikinčiųjų susirinkime Jeruzalėje), Apd 15, 7–11 (Petro kalba apaštalų susirinkime Jeruzalėje).

¹⁶⁶ Stilius, žodynas, tematika ir kompozicinės jungtys akivaizdžiai išduoda šių kalbų Luko autorystę. Knygoje pateiktos Pauliaus kalbos savo teiginiais, argumentacija, stiliumi akivaizdžiai skiriasi nuo Pauliaus laiškuose pateikiamos medžiagos, todėl negali būti laikomos originalių Pauliaus kalbų konspektu arba stenograma.

¹⁶⁷ Apd 1, 15–26. Šio teksto antroji ir ketvirtoji dalis pateikia tai, ką galima pavadinti „pirmuoju bažnytinės teisės kodeksu“. Petras nurodo reikalavimus kandidatui į apaštalo tarnystę (21–22ab eilutė), autoritetą, kuris paskiria šiai tarnystei (24 eilutė), tarnystės turinį (22c eilutė). Egzegetai jau seniai pastebėjo, jog remiantis šiuo tekstu ir kitomis Apaštalų darbų knygos autoriaus nuorodomis Pauliaus apaštalo tarnystės teisėtumas yra labai abejotinas arba netgi neįmanomas, nors pats Paulius teigia priešingai. Remiantis Apd 1, 15–23 Paulius negali būti apaštalu, nes neišpildo 21–22ab eilutėje nurodytų reikalavimų kandidatui.

Mokslininkai jau seniai atkreipė dėmesį į kalbų svarbą Apaštalo knygoje ir jas studijavo pagal klasikinės graikų-romėnų retorikos taisykles. Tokio pobūdžio tyrimai mokslininkus įklampino į naujas problemas ir atskleidė, kad Lukas personažų tiesioginę kalbą komponuoja kitaip, nei reikalauja klasikinės graikų-romėnų retorikos taisyklės¹⁶⁸.

Motiejaus išrinkimo pasakojimo (Apd 1, 15–26) semitų retorinė analizė

+¹⁵Tomis dienomis atsistojęs **Petras** tarp brolių tarė,
+ir buvo minia asmenų apie jį apie šimtą dvidešimt.

¹⁶Vyrai broliai, turėjo išsipildyti Raštas, kurį išpranašavo Šventoji Dvasia lūpomis Dovydo apie **Judą**, tapusį vadu suėmusių Jėzų, ¹⁷nes priskaičiuotas buvo prie mūsų ir turėjo dalį šios **tarnystės**. ¹⁸Jis gi įsigijo sklypą iš atlygio už nedorybę ir, stačia galva puolęs žemyn, plyšo pusiau, ir išvirto visi viduriai jo. ¹⁹Ir tapo žinoma visiems gyventojams Jeruzalės, todėl buvo pavadintas tas sklypas jų kalba Hakeldamach, – tai reiškia: „Kraujo Sklypas“. ²⁰Nes parašyta Psalmių knygoje: „Tepavirsta jo sodyba dykvieta, ir niekas tenegyvena joje“, bet „Jo **pareigas** teperima kitas“. ²¹Todėl turi drauge su mumis vaikščiojusių vyrų, visą laiką, kol įėjo ir išėjo tarp mūsų VIEŠPATS Jėzus, ²²pradedant Jono krikštu ir baigiant diena, kai buvo paimtas iš mūsų, liudytoju jo prikėlimo su mumis tapti vienas iš šių.

+²³Ir jie pasiūlė du: **Juozapą**, vadinamą **Barsabu**, pravarde **Justas**, ir **Motiejų**.

²⁴Paskui meldėsi: „Tu, VIEŠPATIE, kuris visų širdis pažįsti, parodyk, katrą iš šiųdviejų pasirenki, ²⁵kad užimtų tą apaštalo **tarnystės** vietą, nuo kurios nuklydo **Judas**, pasukdamas į savo kelią“.

+²⁶Tada metė burtą,
+ir burtas krito **Motiejui**,
-ir jis buvo priskirtas prie vienuolikos apaštalų.

Pirmoji Petro kalba yra stambesnės apimties kompozicinio vieneto – pasakojimo apie Motiejaus išrinkimą apaštalu (Apd 1, 15–26) – dedamoji dalis. Pats pasakojimas apie Motiejaus išrinkimą apaštalu yra strategiškai svarbioje Apaštalo darbų knygos vietoje. Jis įterptas tarp „Luko idiliško ankstyvosios Jeruzalės krikščionių bendruomenės aprašo“¹⁶⁹ (1, 12–14) ir Sekminių stebuklo pasakojimo (2, 1–4). Vertinant knygos siužeto chronologijos aspektu, apie

¹⁶⁸ Puikus pavyzdys – Soards M. L. The Speeches in Acts: Their Content, Context and Concerns. Westminster/Louisville/Kentucky. 1994.

¹⁶⁹ Fitzmyer J. A. The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary. New York. 1998. P. 218.

Motiejaus išrinkimą pasakojama po Jėzaus įžengimo į dangų ir prieš Šventosios Dvasios atsiuntimo iš dangaus įvykį – tai momentas, kai bendruomenė likusi viena.

Kaip matyti aukščiau pateiktame grafiniame struktūros modelyje, pasakojimas apie Motiejaus išrinkimą sukomponuotas centruotai iš penkių dalių. Kompozicijos kraštuose (pirmoji dalis 15 eilutė), penktoji dalis 26 eilutė) ir centre (23 eilutė) trumpi naratyviniai tekstai. Tarp jų įsiterpia dvi tiesioginės kalbos dalys (1, 16–22 – pirmoji Petro kalba ir 1, 24–25 – mokinių malda)¹⁷⁰. Tai hebrajų kompozicijai būdingas modelis, matomas Senojo Testamento raštuose (pavyzdžiui, 1 Sam 21), kai naratyvinės dalys pasakoja įvykį, o tiesioginės kalbos dalys pateikia įvykio teologinę interpretaciją ir argumentaciją¹⁷¹. Tiesioginei kalbai skiriama daugiau vietos nei netiesioginei. Tai būdinga Biblijos tekstams, kuriuose netiesioginė kalba visada subordinuojama tiesioginei¹⁷².

Jei pirmoji, trečioji ir penktoji dalys skaitomos kartu, praleidžiant antrąją ir ketvirtąją, gaunamas trumpas įvykio aprašas, bet tampa visiškai neaišku, kodėl bendruomenei svarbus naujo apaštalo išrinkimas, kodėl apaštalų kolegija turi turėti fiksuotą narių skaičių, koks autoritetas patvirtina rinkimų rezultatus ir t. t. Į visus klausimus atsako antroji ir ketvirtoji teksto dalys, kurios yra teksto naratyvinės dalies teologinė argumentacija. Pirmosios dalies (15 eilutė) chiazminė kompozicija rodo, kad pasakojimo struktūroje ji atlieka svarbaus kompozicinio elemento, o ne vien tiesioginės kalbos įžangos funkciją. Čia identifikuojamos pagrindinės pasakojimo personažų grupės – Petras (aktyvus personažas) ir minia (daugiau pasyvus personažas) – ir aprašoma nebūdinga situacija:

- 1) šį kartą trūksta akivaizdžios kalbos priežasties¹⁷³, nes kitas Petro kalbas Apaštalų darbų knygoje išprovokuoja aplinkinių klausimai arba raginimai;
- 2) „Petras atsistojo“. Kalbančiojo pozicija būdinga graikų oratoriui, bet visiškai nebūdinga hebrajų mokytojui, kuris mokydamas sėdi (Apd 2, 14; 15, 7);

Pirmojoje, trečiojoje ir penktojoje dalyse semantinį branduolį formuoja tikriniai vardai ir skaitvardžiai. Pirmojoje – Petras (pirmasis apaštalas pagal svarbą), paskutinėje – Motiejus (paskutinis apaštalas pagal chronologiją). Centre esančioje trečiojoje dalyje dviejų personažų – kandidatų į apaštalo tarnystę – vardai. Pirmojoje – šimtas dvidešimt mokinių. Skaičius šimtas

¹⁷⁰ Pesch R. *Atti degli Apostoli*. Assisi. 1992. P. 95.

¹⁷¹ Alter R. *L'arte della narrativa biblica*. Brescia. 1990. P. 63–87.

¹⁷² Ten pat. P. 84–111.

¹⁷³ Neįmanoma atkurti istorinių kalbos aplinkybių, jei ji apskritai „istoriška“, tačiau būtina nepamiršti, kad Luko raštai nėra dokumentinės kronikos, kaip supranatama šiais laikais (Loveday A. *Fact, Fiction and the Genre of Acts* // *New Testament Studies*. 44. 1998. P. 381–399). Nemažai tyrimų rodo, kad Luko raštuose randamas tam tikras kiekis dar iki Luko raštų egzistavusios aramėjiškos medžiagos, kurią Lukas plėtoja ir pritaiko savo reikmėms (taip teigia, pavyzdžiui, Barrett C. K. *The International Critical Commentary on the Acts of Apostles*. T. 1. Edinburg. 1994; tuo abejoja Wilcox M. *The Judas-Tradition in Acts 1, 15–26* // *New Testament Studies* 19. 1973. P. 444).

dvidešimt – aliuzija į skaičių dvylika ($12 \times 10 = 120$), kuris labai svarbus (dvylikos apaštalu kolegija, dvylika Izraelio giminių¹⁷⁴). Paskutinėje (penktojoje dalyje) irgi pabrėžiamas skaičius dvylika. Nors tekstas pateikia skaitvardį „vienuolika“, tačiau „jis buvo priskirtas prie“ rodo, kad loginė suma dvylika. Centrinėje dalyje – dvejopos semantikos dėmuo „du“. Pirmą, jis turi glaudžias sąsajas su dvylikos apaštalu kolegija. Evangelijoje (Lk 6, 12–16) ir Apd 1, 13–14 apaštalu vardus autorius pateikia poromis (2×6 porų = 12 apaštalu), tačiau Apd 1, 13–14 tekstas pristato ne visą sąrašą – penktojoje poroje trūksta vieno vardo. Antra, apaštalo rinkimuose į Judo vietą buvo laikomasi pasirinkimo iš keleto kandidatų taisyklės, tačiau negalima kalbėti apie „dviejų“ kandidatų istorinį tikrumą. Autorių domina ne tai, kiek jų buvo, bet teologinė įvykio interpretacija ir pasirinkimo iš keleto kandidatų principas, todėl skaičiaus vertę lemia semantinio branduolio specifika. Rinkimų rezultatas – dvylikos apaštalu kolegija vėl iki galo suformuota. Tačiau iš kur atsirado ta būtinybė? Ką tai duoda bendruomenei? Kodėl žmonės dalyvavo rinkimuose? Atsakymus ir jų argumentaciją turi pateikti antroji ir ketvirtoji dalys.

Pagrindiniai žodžiai, formuojantys argumentacijos dalies semantinį branduolį ir jungiantys antrąją dalį su ketvirtąja, yra „Viešpats“, „Judas“ ir „tarnystės“ semantinio lauko dėmenys. Tai pasakojimą apie Motiejaus išrinkimą susieja su evangelijoje aprašyta situacija (Lk 6, 12–16), kai Jėzus asmeniškai Judą paskyrė būti apaštalu. Dabar Viešpats Jėzus asmeniškai (26 eilutė – metant burtus) paskiria vieną iš mokinių užimti „apaštalo tarnystės vietą“ (25a eilutė), bet šį kartą pasitelkia į pagalbą bendruomenę, kuri išrenka kandidatus.

Pirmoji Petro kalba pasakojime apie Motiejaus išrinkimą yra labai svarbus kompozicinis elementas. Tai rodo ir turinys, ir apimtis, ir sudėtinga kalbos kompozicija. Griežtąją prasme pasakojime pastebimas kiekybinis paralelinių pasakojimo dalių disbalansas (7 eilutės skirtos Petro kalbai ir 2 eilutės – mokinių maldai), kuris labai retas Senojo Testamento raštuose, retai pastebimas pirmajame Luko tome (Evangelijoje pagal Luką), bet dažnas Apaštalu darbų knygoje. Atrodo, kad, kaip buvo minėta aukščiau, Lukas ištikimai laikosi hebrajų kompozicijos taisyklių, tačiau ir šioje vietoje stengiasi pridengti akivaizdžias centruotas kompozicijas.

Pirmosios apaštalo Petro kalbos (Apd 1, 16–22) semitų retorinė analizė

¹⁶Vyrai broliai, turėjo išsipildyti Raštas, kurį išpranašavo Dvasia Šventoji lūpomis Dovydo, apie Judą, tapusį vadu suėmusių Jėzų, ¹⁷nes priskaičiuotas buvo prie mūsų ir turėjo dalį tarnystės šios. ¹⁸Jis gi įsigijo sklypą iš atlygio už nedorybę, ir, stačia galva puolęs žemyn, plyšo pusiau, ir išvirto visi viduriai jo. ¹⁹Ir tapo žinoma visiems gyventojams Jeruzalės, todėl buvo pavadintas tas sklypas jų kalba Hakeldamach, – tai reiškia „Kraujo sklypas“. ²⁰Nes parašyta Psalmių knygoje: „Tepavirsta jo sodyba

¹⁷⁴ Dvylika yra pakankamas narių skaičius, norint suburti vietinį sinedrioną. Grupėje yra tam tikras skaičius moterų, bet tai netrukdo Lukui plėtoti temos (*Haenchen E. The Acts of the Apostles. Oxford. 1971. P. 28*).

dykvieta, ir niekas tenegyvena joje“, bet „Jo pareigas teperima kitas“. ²¹Taigi, turi drauge su mumis vaikščiojusių vyrų, visą laiką, kol įėjo ir išėjo tarp mūsų Viešpats Jėzus, ²²pradedant Jono krikštu ir baigiant diena, kai buvo paimtas iš mūsų, liudytoju jo pri(si)kėlimo su mumis tapti vienas iš šių.¹⁷⁵

Nedidelės apimties pirmosios Petro kalbos tekstas yra tikras kietas riešutėlis egzegetams. Pagrindinės problemos, kurių nesugeba išspręsti tradicinė egzegezė, yra dvi:

1. Koks sąryšis tarp Apd 1, 16 ir Apd 1, 20, t. y. ką ištis išpranašavo „Raštas“?
2. Kokią funkciją tekste atlieka Apd 1, 18 (specifinis pasakojimas apie Judo žūtį) ir Apd 1, 19 (informacija apie sklypo specifinį pavadinimą)?

Vienas žymiausių Apaštalų darbų knygos žinovų J. Dupont'as, analizuodamas Apd 1, 16 ir Apd 1, 20 sąryšio problematiką, pasiūlo keturias hipotezes: 1) 1, 16 ir 1, 20 kalba apie skirtingas pranašystes, todėl jokios sąsajos nėra¹⁷⁶; 2) vienaskaita „Raštas“ kreipia į abidvi citatas Apd 1, 20¹⁷⁷; 3) vienaskaita „Raštas“ (1, 16) kreipia į antrąją Apd 1, 20 citatą¹⁷⁸; 4) vienaskaita „Raštas“ (1, 16) kreipia į pirmąją Apd 1, 20 citatą¹⁷⁹. Nei pats J. Dupont'as, nei kiti mokslininkai nei patvirtino, nei paneigė šias hipotezes. Problemos sprendimas ne tik palengvintų pirmosios Petro kalbos interpretaciją, bet suteiktų naujų žinių apie Luko naudojamą Senojo Testamento tekstų citavimo ir interpretavimo techniką.

Labai dažnai Biblijos komentarų autoriai Apd 1, 18 ir Apd 1, 19 jungia į vieną kompozicinį bloką¹⁸⁰, nors nesugeba įtikinamai paaiškinti, kodėl taip daro. Apd 1, 18 ir Apd 1, 19 akivaizdžiai priklauso skirtingiems kompoziciniams vienetams, o eilučių jungimas tik dėl tam tikro turinio elementų atitikmens yra menkas argumentas. Tai greičiau parodo tradicinės egzegezės nepajėgumą spręsti su teksto visuma susijusių problemų. Reikia pripažinti, kad ir klasikinės egzegezės atstovai pradėjo suprasti, kad diachroniniai metodai yra netinkami spręsti teksto kompozicijos problemas. Tai akivaizdžiai atspindi M. Wilcoxo nuomonė: „Jau buvome konstatavę, kad šis trumpas tekstas, ypač 1, 18–19, ir anksčiau buvo traktuojamas kaip intarpas į kalbos tekstą. Gal jau pats laikas keisti nusistovėjusią nuomonę ir į problemą pažvelgti visai kitaip: gal ne Lukas įterpė 18–19 eilutes į kalbos tekstą, o šis, jau anksčiau egzistavęs, tekstas yra išeities taškas ir ašis, su kuria siejama likusi teksto dalis?“¹⁸¹.

¹⁷⁵ Mano vertimas – D.A.

¹⁷⁶ Dupont J. La Destinée de Judas Prophétisée par David (Actes 1, 16–20) // Catholic Biblical Quarterly. 23. 1963. P. 42.

¹⁷⁷ Ten pat. P. 43.

¹⁷⁸ Ten pat. P. 45.

¹⁷⁹ Ten pat. P. 46.

¹⁸⁰ Pavyzdžiui, Schneider G. Gli Atti degli Apostoli. T. 1. Paideia. Brescia. 1986. P. 299–301.

¹⁸¹ Wilcox M. The Judas-Tradition in Acts 1, 15–26 // New Testament Studies 19. 1973. P. 444.

Pirmosios apaštalo Petro kalbos (Apd 1, 16–22) Biblijos konteksto analizė

Kadangi šio darbo tikslas nėra teologinė pirmosios Petro kalbos interpretacija, apsiribojama tik dviejų kalbos elementų analize platesniame Biblijos kontekste.

Pirmasis elementas – tai kraupios Judo žūties aprašo terminija. Lyginant Luko pasakojimą su Mt 27, 3–10, matyti, kad Lukas pasakoja visai kitą įvykio variantą arba įvykį interpretuoja savaip¹⁸². Kodėl Lukas pasakoja kitą Judo baigties versiją arba ją kuria pats? Pasitelkęs specifinę terminiją Lukas vertina Judą kaip maištininką prieš Dievą, o jo mirtį – kaip Dievo bausmę maištininkui (Mato pasakojamame variante Judas vertinamas kaip išdavikas). Formuluoję „stačia galva puolęs žemyn“ skaitytojui primena Išm 4, 19: „Paskui jie bus paniekinti lavonai, amžina pašaipa tarp mirusiųjų. Tikrai Dievas parblokš (πρηνεῖς) juos nebylius, išplės juos iš šaknų; jie bus visiškai sunaikinti, kentės širdgėlą, pražus jų atminimas.“ Tai vienintelis atvejis, kai Lukas daro aliuzijas į Išminties knygą, tačiau tai nereiškia, kad jis su šia knyga menkai susipažinęs¹⁸³. Antroji aliuzija į Senojo Testamento raštus – „viduriai“ (τὰ σπλάγχνα), skaitytojui primenanti 2 Sam 20, 10, kur pasakojama apie prieš Dovydą sukilusio Amasos nužudymą: „Amasa kalavijo Joabo kairėje rankoje nepastebėjo. Joabas taip smogė jam į pilvą, kad jo viduriai pasipylė ant žemės (καὶ ἐξεχύθη ἡ κοιλία αὐτοῦ), ir jis mirė. Antro smūgio jam duoti nereikėjo.“ Reikia pažymėti, kad Jėzaus (Lk 23, 44–46) ir Stepono (Apd 8, 55–60) nužudymus Lukas aprašo daug subtiliau nei Judo.

Antrasis elementas – Jeruzalė. Pranašų raštuose Jeruzalė vadinama nuodėmės ir nuosprendžio miestu. Jos didžiausia nuodėmė – nusigrėžimas nuo Dievo ir maištas prieš jį (pavyzdžiui, Iz 3, 8.16; Jer 1, 16; 2, 28). Jeruzalė netgi vadinama „kraujo miestu“ (ἡ πόλις τῶν αἱμάτων Ez 22, 2s.; 19; 24, 6)¹⁸⁴. Apd 1, 19 Lukas pateikia ne Jeruzalės pavadinimo interpretaciją, kurią graikakalbis graikiško Senojo Testamento (LXX) versijos skaitytojas jau žino, bet stengiasi išversti transliteruotą aramėjų sudurtinį pavadinimą, kurio sudėtyje yra „kraujas“ (כַּרְמֵל αἱμα)¹⁸⁵. N. Pavoncello nustatė, kad Senojo Testamento raštuose šaknis כַּרְמֵל (kraujas) aptinkama 360 kartų. 230-ties iš jų kontekstas – smurtinė mirtis, kai išliejamas kraujas ir sutepama žemė¹⁸⁶. Nors tikro arba įsivaizduojamo kraujo akivaizdoje retas žmogus lieka

¹⁸² Ne šio darbo tema gilintis į Judo baigties istoriškumą, bet Luko laikais egzistavo trys pasakojimo apie Judo mirtį versijos; jų šaltiniai iki šiol nežinomi. Luko variantas yra per daug teologinis, kad galėtų būti tikras.

¹⁸³ M. Rese mano, kad Lukas gana menkai buvo susipažinęs su Senojo Testamento raštais (*Rese M. Alttestamentliche Motive in der Christologie des Lukas*. Bonn: Rheinische-Friedrich-Willhelms-Univ. 1965. P. 215).

¹⁸⁴ *Lohse E. Σίων κτλ. / Grande Lessico del Nuovo Testamento*. T. XII.

¹⁸⁵ Nors mokslininkai iki šiol diskutuoja dėl pavadinimo „Jeruzalė“ reikšmės ir Luko interpretacija būtų labai naudinga (*Lohse*. Ten pat), tačiau autorius sutelkia dėmesį būtent į Ακελδαμάχ vertimą, taip atskleisdamas, kad tikroji jo auditorija – graikakalbiai krikščionys (*Conzelmann H. Acts of Apostles. A commentary on the Acts of Apostles*. Hermeneia. Louisville-Westminster. 1993. P. 18; *Barrett*. Ten pat. P. 99).

¹⁸⁶ *Pavoncello N. Il Sangue nella letteratura rabbinica / Atti degli Apostoli*. Roma. 1981. P. 573–582.

abejingas¹⁸⁷, tačiau neatrodo, kad „kraujus“ šiame tekste atlieka vien retorinę funkciją. Taigi graikakalbis Luko raštų skaitytojas arba klausytojas lengvai pastebi paralelę tarp „kraujo miesto“ ir „kraujo sklypo“.

Pirmosios apaštalo Petro kalbos (Apd 1, 16–22) gramatikos ir leksikos problemos

16 eilutė: „*Raštą*“ (τὴν γραφὴν)

Vienaskaita „Raštas“ apsunkina teksto interpretaciją. Vertime į lietuvių kalbą problemos bandoma išvengti vertiniu „Rašto žodžiai“. Kalbėdami apie Senojo Testamento tekstus, Naujojo Testamento autoriai dažniau vartoja daugiskaitą „raštai“ (αἱ γραφαί). Vienaskaita „Raštas“ gali reikšti visą Senąjį Testamentą (kolektyvine prasme) arba konkretų Senojo Testamento tekstą, bet šios kalbos tekste Lukas cituoja du tekstus (o ne vieną). Biblistai šiuo klausimu nėra priėję bendros nuomonės¹⁸⁸. „Dovydo“ paminėjimas gali reikšti, kad Lukas kalba tik apie Psalmių knygą, bet tai klaidingas požiūris (Lk 20, 42; 24, 44; Apd 1, 20; taip pat Apd 13, 33). Vienaskaita „Raštas“ turėtų kreipti tik į vieną citatą, bet yra dvi. Įdomų sprendimo būdą siūlo J. A. Fitzmyeris. Jis teigia, kad Lukas pradeda nuo „Raštas“ bedrine prasme, Dovydo paminėjimas leidžia skaitytojams suprasti, kad kalbama tik apie Psalmių knygą, galiausiai cituojami konkretūs Psalmių knygos tekstai. Taigi Psalmių knygos citatos pateikiamos kaip aukščiausią autoritetą turinčios rašytinės pranašystės¹⁸⁹. Teologiniame kontekste tai skamba įtikinamai, bet teksto analizės aspektu J. A. Fitzmyeris nei patvirtina, nei paneigia J. Dupont'o hipotezes.

Rankraščiuose C³ D E Ψ 33 1739^s po „Raštą“ (τὴν γραφὴν) eina įvardis „šis“ (ταυτην). Tai rodo, kad ankstyvaisiais amžiais teksto perrašinėtojai ir komentatoriai taip pat susidūrė su vienaskaitos interpretavimo problema ir pasitelkę rodomąjį įvardį bandė vienaskaitą „Raštas“ sujungti su dviem citatomis.

18 eilutė: „*isigijo sklypą iš atlygio už nedorybę*“ (ἐκτησατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας)

Veiksmažodis κτάομαι (*isigyti, pirkti*) nėra dažnas Naujojo Testamento raštuose – pavartotas tik septynis kartus. Penkiskart – Luko raštuose (Lk 18, 12; 21, 19; Apd 1, 18; 8, 20; 22, 28; dukart – Mt 10, 9 ir 1 Tes 4, 4). C. K. Baretto nuomone, šiuo veiksmažodžiu autorius

¹⁸⁷ McCarthy D. Il simbolismo del sangue / Atti degli Apostoli. Roma. 1981. P. 20.

¹⁸⁸ Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 97; Conzelmann H. Acts of Apostles. A Commentary on the Acts of Apostles. Hermeneia. Louisville-Westminster. 1993. P. 11.

¹⁸⁹ Fitzmyer J. A. The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary. New York. 1998. P. 223.

nori pabrėžti aspektą „pirkti ką nors už tam tikrą pinigų sumą“¹⁹⁰. Nors Apd 1, 18 pinigai tiesiogiai nemini, skaitytojas supranta, kad „atlygis“ turi piniginę išraišką, nes iš „atlygio“ perkamas (κτάομαι) sklypas (χωρίον). Kalbama apie materialinę vertybę, kuri tampa nuosavybe (Mt 27, 7 ἡγόρασαν ἐξ αὐτῶν τὸν Ἀγρὸν τοῦ Κεραμέως). Mato vartojamą ἄγρὸν Lukas keičia į χωρίον. Tai Luko raštų specifinis žodis: Naujajame Testamente minimas 10 kartų, iš jų 7 kartus Apaštalių darbuose (1, 18.19x2; 4, 34; 5, 3.8; 28, 7), bet nė karto nevartojamas Luko evangelijoje. Nors esminio skirtumo tarp šių žodžių prasmės nėra (abu vartojami, verčiant į graikų kalbą aramėjų kalbos לָקֶח „laukas“, kaip pavadinimo *Akeldama* dedamąją dalį), tačiau χωρίον turi specifinį niuansą „sklypas, vienkiemis“.

19 eilutė: „Jeruzalė“ (Ἱερουσαλήμ)

Helenistiniu laikotarpiu hebrajų pavadinimas „Jeruzalė“ turi dvi graikų kalbos formas: Septuagintoje aptinkama Ἱερουσαλήμ, apokrifiniuose raštuose – Ἱερουσόλυμα. Kai kurie graikakalbiai semitų autoriai, norėdami išvengti sąskambio su ἱερός vartoja vien formą Ἱερουσόλυμα¹⁹¹. Luko teologijoje Jeruzalė labai svarbi, bet autorius vartoja abi pavadinimo formas (36 kartus Ἱερουσαλήμ ir 23 kartus Ἱερουσόλυμα), todėl susiduriama su interpretacijos problema. I. de la Potterie nuomone, Ἱερουσαλήμ visada turi teologinį aspektą (pabrėžiant „šventojo miesto“ aspektą), o forma Ἱερουσόλυμα dažniausiai vartojama misijų kontekste nurodant geografinę vietovę arba neutraliame kontekste¹⁹². Tai akivaizdžiai rodo pavadinimo formų sklaidos Apaštalių darbų knygoje dinamika¹⁹³:

Apd sk.	Ἱερουσαλήμ	Ἱερουσόλυμα
1–7	11x	1x
8–19	14x	8x
20–24	10x	4x
25–28	1x	10x

Specifinės pavadinimo formos vartojimas įspėja skaitytoją, kad pirmojoje Petro kalboje „Jeruzalė“ yra ne šiaip sau geografinė vietovė, bet turi teologinę reikšmę. Svarbu paminėti, kad Senojo Testamento pranašų raštuose aptinkama nuomonė, jog Jeruzalė – tai nuodėmės ir nuosprendžio miestas, o didžiausia Jeruzalės ir jos gyventojų nuodėmė ta, kad jie nusigręžė nuo

¹⁹⁰ Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 98.

¹⁹¹ Lohse E. Σιωὺν κτλ. / Grande Lessico del Nuovo Testamento. T. XII.

¹⁹² Potterie de la I. Les deux noms de Jerusalem dans Apôtres // Biblica. 63/2. 1982. P. 153–187; 185–187.

¹⁹³ Ten pat. P.158.

Dievo ir maištavo prieš jį (Iz 3, 8. 16; Jer 1, 16; 2, 28). Pranašai Jeruzalę netgi vadina „kraujo miestu“ (Ez 22, 2 ir toliau; 19; 24, 6).

21 eilutė: sintaksės problematika

Sakinio sintaksė tokia sudėtinga, kad tekstą labai sunku išversti pažodžiui, ypač jį verčiant linijine tvarka. Sakinio dalių tvarka gana neįprasta. Pagrindinio sakinio veiksnys „vienas“ atsidūręs pabaigoje, tarinio sudėtinės formos „turi tapti“ dėmenys atskirti vienas nuo kito (vienas pradžioje, kitas pabaigoje). Ilgos laiko aplinkybės, įterptos į sakinio vidurį, pagrindinio sakinio dalis nutolina vieną nuo kitos. Sudėtinio sakinio struktūra rodo, kad kiekviena pagrindinė sakinio dalis autoriui yra tokia svarbi, kad jis stengiasi jas visas labai detalai apibūdinti. Kiekybinis vertinimas rodo tam tikrą autoriaus dėmesio paskirstymo hierarchiją: veiksnį ir tarinį aprašo beveik vienodas žodžių skaičius (atitinkamai 6 ir 9 žodžiai), laiko aplinkybėms skiriamas ypatingas dėmesys – 24 žodžiai. Gramatikos ir sintaksės aspektu neįmanoma paaiškinti 21-os eilutės keistos struktūros. Gali būti, kad susiduriama su Naujojo Testamento raštams būdingu fenomenu, kai graikų kalba išdėstoma nedidelės apimties centruota kompozicija. Šią prielaidą galima patikrinti atliekant retorinę teksto analizę.

22 eilutė: „jo pri(si)kėlimo“ (τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ)

Kaip visada atsitinka junginių su kilmininko linksniu atvejais, gana problemiška išversti ir interpretuoti junginį „jo pri(si)kėlimo“. Šiuo atveju vertimas kyla iš interpretacijos: kas yra „prikėlimo“ subjektas, o kas – objektas. Šiuolaikinė katalikų teologija vienareikšmiškai suteikia pirmenybę „jo prisikėlimo“, bet Luko raštuose autorius akivaizdžiai pabrėžia Dievo viršenybę, todėl, norint nenukrypti nuo teksto ir siekiant išlaikyti autoriaus mintį, vertime naudojama „jo prikėlimo“.

Pirmosios Petro kalbos (Apd 1, 16 – 18) semitų retorinė analizė

Kalbos tekstas (16–22) sukomponuotas iš trijų dalių. Kompozicija centruota (pagal modelį **ABA'**) ir gerai subalansuota (po tris eilutes kraštinės dalys ir vienos eilutės centrinė dalis).

Maištininkas Judas neteko PAREIGŲ	16–18
---	-------

Šventasis miestas išties yra maištininkų miestas	19
---	----

Judo PAREIGAS turi perimti tinkamas kandidatas	20–22
--	-------

¹⁶„Vyrai broliai, **turėjo** išsipildyti **Raštas**,
kurį išpranašavo Dvasia Šventoji lūpomis Dovydo
apie Judą, tapusį **vadu** suėmusių **Jėzų**,
¹⁷nes priskaičiuotas buvo prie mūsų ir turėjo dalį **tarnystės** šios.

¹⁸Jis gi išigijo **sklypą** iš atlygio už **nedorybę**,
ir, stačia galva puolęs žemyn, plyšo pusiau,
ir išvirto visi viduriai jo.

¹⁹Ir tapo žinoma visiems gyventojams Jeruzalės,
todėl buvo pavadintas tas **sklypas** jų kalba Hakeldamach, tai reiškia: „Kraujo **Sklypas**“.

²⁰Nes **parašyta** Psalmių knygoje:
„Tevirsta jo sodyba dykvieta, ir niekas tenegyvena joje“,
bet „Tegul kitas perima jo **tarnystę**.“

²¹Taigi, **turi** drauge su mumis vaikščiojusių vyrų,
visą laiką, kol įėjo ir išėjo tarp mūsų Viešpats **Jėzus**,
²²pradedant Jono krikštu ir baigiant diena, kai buvo paimtas iš mūsų,
liudytoju jo prikėlimo su mumis tapti vienas iš šių“.

Pirmoji dalis (1, 16–18)

- ¹⁶ Vyrai	broliai,	turėjo	išsipildyti	Raštas,
- kurį išpranašavo	Dvasia	Šventoji	lūpomis	Dovydo,
+ apie JUDA ,	tapusį	VADU	suėmusių	Jėzų,

: ¹⁷ nes	priskaičiuotas	buvo	prie mūsų	
: ir	turėjo	dalį	TARNYSTĖS	šios.

+ ¹⁸ JIS gi	išigijo	sklypą	iš atlygio	už NEDORYBĘ
- ir,	stačia galva	puolęs žemyn,	plyšo	pusiau,
- ir	išvirto	visi	viduriai	JO .

Pirmoji dalis (16–18) susideda iš dviejų padalų.

Pirmoje padaloje (16–17) pateikiamas ilgas sudėtinis sakiny, kuris iškilingu tonu konstatuoja, kas ir kodėl yra „Rašto“ pranašystės objektas (Judas). Padala sukomponuota iš dviejų segmentų: trinario **aa'b** (16) ir dvinario **aa'** (17). Padalos kompozicija paralelinė (**ab**). Trinario pirmasis narys (16a) pateikia kreipinį ir pagrindinio sakinio veiksnį bei tarinį; antrasis narys (16b) šalutiniu sakiniu apibūdina pagrindinio sakinio veiksnį; trečiasis narys (16c) pateikia pagrindinio sakinio objektą (Judas) su jį apibūdinančiu šalutiniu sakiniu. Pirmuosius du paralelinius narius jungia semantinė anomalija. Antrasis narys išplėstine forma aiškina pirmojo nario galutinį dėmenį „Raštas“, kurį vienas aktyvus veikėjas (Šventoji Dvasia) išsako antrojo aktyvaus veikėjo (Dovydo) lūpomis (pažodžiui *burna*). Tai leidžia suformuluoti dvi hipotezes: 1) autoriui be galo svarbu priminti skaitytojui teologinę įkvėpimo sąvoką arba 2) antrasis narys reikalingas kompozicijai kiekybiniu požiūriu subalansuoti, todėl ypatingos teologinės svarbos interpretacijai nesuteikia. Trečiojo nario pirmasis ir paskutinis dėmenys yra tikriniai vardai. Taip pabrėžiama Judo ir Jėzaus opozicija. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad trinario segmento narių

paskutiniai dėmenys paraleliai pateikia „Raštas“, „Dovydas“ ir „Jėzus“, o tai, savo ruožtu, rodo glaudų jų santykį. Padalos antrasis segmentas, kurio kompozicija papildymo paralelizmas (**ab**), priežastine jungtimi prijungiamas prie pirmojo segmento ir aiškina, kodėl būtent Judas yra „Rašto“ pranašystės objektas. Padalos segmentus sieja pareigybės semantinis laukas, jis išryškina Judo vykdytų pareigų opoziciją: „vado (*suėmusių Jėzų*)“, ką išties darė, ir „tarnystės“, ką turėjo daryti. „Tarnystės“ specifiką nurodo glaudus sąryšis su „mes“, kaip opozicija „suėmusiems Jėzų“, bet ši tema padaloje ir visoje pirmojoje dalyje daugiau neplėtojama.

Antrąją padalą (18) sudaro vienas trinaris segmentas, kurio kompozicija **abb'**. Jos turinys – trumpesnis sudėtinis sakiny, pasakojantis, kas nutiko Judui. Tonas jau ne toks iškilmingas kaip pirmosios padalos ir primena paprasčiausią įvykio pasakojimą, jei neatkreiptų dėmesio tai, kad autorius pabrėžia kraupios baigties temą. Nors Judo vardas neminimas, bet segmento pirmasis ir paskutinis dėmenys, įrėminantys segmentą, yra į Judą kreipiantys įvardžiai. Pirmasis narys (18a) nurodo sklypo įsigijimo faktą ir aplinkybes, antrasis (18b) ir trečiasis (18c) paraleliai plėtoja kraupios Judo baigties temą, kuri, kaip matėme iš konteksto ir leksikos analizės, tampa svarbiu autoriaus retorinės strategijos elementu.

Pirmoji dalis komponuojama centruotai: kraštuose du paraleliniai inversinės kompozicijos trinariniai segmentai, centre – dvinaris. Tai paaiškina, kodėl autorius šalutiniu sakiniu papildomai plėtoja „Rašto“ įkvėpimo temą (Apd 1, 16b) – reikia subalansuoti kompoziciją. Segmentus jungia du elementai: 1) Judo personažas – jis pirmajame segmente įvardijamas tikriniu vardu, į Judą kreipia trečiojo segmento vyriškosios giminės įvardžiai, o centriniame segmente jis yra tiesiogiai neivardytas veiksmazodžių subjektas; 2) Judo „funkcijos“ semantika: paraleliniai kraštiniai segmentai nurodo Judo, kaip „vado“, funkciją, ši papildomai įvertinama kaip „nedorybė“ su finansiniu atlygiu už jos vykdymą, centriniame segmente tam priešpriešinama „tarnystė“, kurią įvertina „mes“ kaip kolektyvinis „tarnystės“ vykdytojas. Apibendrinant galima teigti, jog „funkcijos“ temos dėmenų sklaida ir pirmosios dalies kompozicijos strategija rodo, kad kraštiniuose segmentuose aprašyta „funkcija“ – tai centrinio segmento „funkcijos“ (kuri yra priežastis, kodėl būtent apie Judą kalba „Raštas“ ir Petras) opozicija. Kitaip tariant, pirmosios dalies pagrindinė tema – netinkamas kandidatas, kuris susipainioja tarp „noriu“ ir „privalau“.

Antroji dalis (1, 19)

+ ¹⁹ Ir <i>tapo žinoma</i>	visiems gyventojams	JERUZALĖS,
: todėl <i>buvo pavadintas</i>	tas sklypas	
	. jų kalba	Hakeldamach, –
	. tai reiškia:	„KRAUJO SKLYPAS“.

Antroji dalis (19) yra daug trumpesnė už pirmąją ir trečiąją. Joje neilgu sudėtinio sakiniu, kuriame šalutinis sakinytis prie pagrindinio prijungiamas priežastiniu ryšiu, autorius konstatuoja du įvykius¹⁹⁴: Jeruzalės gyventojai sužino tam tikrą informaciją ir tai juos paskatina konkrečiam sklypui suteikti specifinį pavadinimą. Dalis sukomponuota iš dviejų segmentų: vienanario (19a) ir trinario (19bcd). Dalies kompozicija paralelinė **ab**, trinario segmento kompozicija paralelinė **abb'**. Vienanario segmento ir trinario pirmojo nario dėmenų dispozicija identiška: pirmasis dėmuo – sudurtinis tarinys, toliau – objektas. Segmentus jungia personažas „Jeruzalės gyventojai“, tai informacijos gavėjas (19a) ir informacijos naudotojas (19b). Svarbu atkreipti dėmesį, kaip meistriškai autorius naudoja sudurtinį tarinį ir stengiasi skaitytojo dėmesį atitraukti nuo, autoriaus nuomone, nereikšmingų detalių: kas perdavė informaciją, kada, kodėl ir t. t. Dėmenų sklaida leidžia teigti, jog dalyje autoriui svarbiausi du momentai: 1) gautos informacijos išprovokuotas veikimas ir 2) glaudus sąryšis tarp „Jeruzalės“ ir „Kraujo sklypas“, nes tai yra pradinis ir baigiamasis dalies dėmenys, kurie įrėmina dalį.

Tai ištis keistas, jokios svarbios informacijos neperteikiantis ir aiškos retorinės strategijos neturintis tekstas. Esminis jo turinys – graikakalbei auditorijai išaiškintas sklypo pavadinimas ir jo kilmė. Sunku patikėti tuo, kad autorius gaišo laiką, puikiai sukomponuodamas graikų–aramėjų žodyną, todėl galima formuluoti prielaidą, jog tikroji antrosios dalies funkcija atsiskleis tik analizuojant pirmosios Petro kalbos visuminę kompoziciją.

Trečioji dalis (1, 20–22)

Trečioji dalis (20–22) sukomponuota iš dviejų padalų. Kompozicija paralelinė **ab**:

:: ²⁰ Nes parašyta	Psalmių	knygoje:
+ „Tepavirsta	jo sodyba	dykvieta,
+ ir niekas	tenegyvena	joje“,
- bet „Jo PAREIGAS	teperima	kitas “.

=====

²¹Taigi, turi
drauge su mumis vaikščiojusių vyrų,

visą laiką,		ir išėjo tarp <u>mūsų</u>
kol įėjo		<u>Viešpats Jėzus</u> ,

²²pradedant Jono krikštu ir baigiant diena,
kai buvo paimtas iš mūsų,

LIUDYTOJU jo prikėlimo su mumis
tapti vienas iš šių.

¹⁹⁴ γινωστών ἐγένετο yra Luko mėgstama formuluotė (Barrett C.K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 228), kuri šioje vietoje naudojama tam, kad konstatuoti įvykį, o ne iškilmingu tonu pradėti teiginį.

Pirmoji padala (21) sudaryta iš dviejų segmentų. Pirmasis (20a) yra vienanaris, jame pateikiama įžanginė frazė. Antrasis (20bcd) yra trinaris, kuriame cituojami du Psalmių knygos tekstai (Ps 69, 26 = 20bc; Ps 109, 8 = 20d), tarpusavyje sujungti *kai adversativum* (supriešinimo jungtimi). Kompozicija **aa'b**. Pirmieji du nariai (20bc) pateikia pirmąją citatą. Trečiasis (20d) – antrąją. Citatas vienija du elementai: tas pats beasmenis personažas, tekste įvardytas asmeniniu įvardžiu „jis“, todėl gali susidaryti išpūdis, kad naudojamas papildymo paralelizmo modelis. Antrasis elementas – personažo „jis“ turimi dalykai: materialinė nuosavybė (sodyba), kuri turi pražūti, ir nematerialus elementas (pareigos), turintis išliekamąją vertę. Tai patvirtina, jog išties naudojamas supriešinimo paralelizmo modelis. Atkreiptinas dėmesys į paraleliai pateikiamų veiksmazodžių („tenegyvena“ ir „teperima“) nuosaką. Tokiu būdu autorius pabrėžia ne tik supriešinimo paralelizmą tarp citatų, bet ir veiksmų besąlyginį vykdymą.

Antroji padala (21–22) yra sudėtingos kompozicijos. Tai rodo, kad autorius jai skiria ypatingą dėmesį. Padalos gramatinės problemos jau aptartos anksčiau. Čia apsiribojama padalos tarpinės retorinės analizės komentaru, nes pradinė yra labai techninė, išžėsta ir skaitytojui, neįsigilinusiam į retorinės analizės metodą, gali būti visai nenaudinga. Padalą sudaro penki segmentai. Kompozicija centruota, modelis **abcb'a'**. Kompozicijos kraštuose du dvinariai segmentai (21ab ir 22bc) pateikia pagrindinį sakinį su išbaigta mintimi, nurodančia būtinybę į pareigas išrinkti vieną iš apibrėžto kandidatų būrio. Padalos centre (21c–22a) du šalutiniai laiko aplinkybės sakiniai, sukomponuoti iš trijų segmentų centruotu būdu (**aba'**): trumputis vienanaris („Viešpats Jėzus“) centre ir išplėstine forma papildymo paralelizmo būdu plėtojamos laiko aplinkybės kraštuose. Kompozicijos analizė atskleidžia, jog laiko aplinkybės atlieka dvejopą funkciją: 1) kandidatui, apie kurį kalba kompozicijos kraštiniai segmentai, nustato patirties trukmės kriterijų; 2) apibrėžia „Viešpaties Jėzaus“ viešosios tarnystės trukmę (atkreiptinas dėmesys į tai, kaip nariuose 21d ir 22b paraleliai išdėstomi dėmenys). Padalos segmentus jungia du personažai: „Viešpats Jėzus“ ir „mes“, kaip artimiausia pirmojo personažo aplinka.

Trečiąją dalį vienija du elementai: 1) pareigybės semantika („pareigos“ ir „liudytojas“), taigi Petro tezė apie naujo apaštalo išrinkimą (21–22) įgyja biblinę argumentaciją (antroji citata 20d) ir 2) pareigas perimantis kitas asmuo (abiejų padalų galutiniuose dėmenyse žymimas įvardžiais „kitas“, „(vienas iš) šių“ ir taip įreminantis trečiąją dalį). Tai rodo, kad pagrindinė trečiosios dalies tema – tinkamas, laiko išbandytas kandidatas, pajėgus „privalau“ paversti „noriu“ (idealus motyvuotos elgsenos atvejis).

Dalių tarpusavio sąsajos

Pirmoji Petro kalba sukomponuota centruotai, pagal modelį **ABA'** (žr. priedą Nr. 11). Kraštinės dalys turi supriešinimo paralelizmo sąryšį, pokytis, kaip visada tokio pobūdžio centruotose kompozicijose, vyksta centrinėje dalyje.

Pagrindiniai kraštinės dalis jungiantys elementai yra: 1) vardo „Jėzus“ vartojimo priešprieša; 2) priešprieša tarp personažų (Judo ir naujo kandidato į jo vietą); 3) priešprieša tarp pareigybės sampratų (to, ką Judas darė, ir to, ką jis turėjo daryti ir toliau darys jau naujas kandidatas); 4) biblinių pranašysčių išsipildymo būtinybė („turėjo“ ir „turi“), jos tampa svarbia Petro kalbos tezių argumentacija. „Sklypo“ semantinis laukas („sodyba“) pirmąją dalį sujungia tik su trečiosios dalies pirmąja citata, su kuria supriešinta antroji, suteikianti argumentaciją naujai Petro tezei. Svarbu atkreipti dėmesį į tikrinių vardų dispoziciją paraleliniuose tekstuose. Pirmojoje dalyje jų gausu, o trečiojoje – tik vienas. Tai rodo, kad pirmąją citatą išreikšta pranašystė jau turi įvardytą objektą ir jau išsipildė. Antrosios citatos pranašystė dar neišsipildžiusi, todėl dar beasmenė. Lukas yra tikras vardų ir titulų vartojimo virtuozas¹⁹⁵. Pirmojoje dalyje Jėzus yra paprasčiausiai „Jėzus“, nes yra smurtautojų objektas. Taip pabrėžiamas Jėzaus žmogiškosios prigimties trapumas. Tačiau antrojoje dalyje, prikėlimo kontekste, Jėzus tampa „Viešpačiu Jėzumi“, pabrėžiant jo dieviškumą.

Gali stebinti tai, jog vienintelis visas tris dalis jungiantis elementas yra „sklypas“ ir jo semantinis laukas. Jei centrinę dalį pašaliname iš teksto, skaitytojas, net ir labai įdėmiai analizuodamas tekstą su jo artimesniu kontekstu, nepajus, kad kažko trūksta. Labai svarbu atkreipti dėmesį į turinio ir tono pokyčius dalyse. Kraštinėse dalyse apstu teologinio turinio, kuris suteikia joms iškilmingą toną. Centrinė, kurioje pagrindinis veikėjas – Jeruzalės gyventojai, nuo kraštinių skiriasi teologinio turinio trūkumu ir tono pokyčiu. Tai rodo autoriaus neslepiamą panieką teologiškai neraštingiems Jeruzalės gyventojams ir, kaip parodė tolesnio konteksto analizė, netiesiogiai išreikštą perspėjimą – tokie žmonės gali tik maištauti prieš Dievą ir yra nepajėgūs suimto Jėzaus sutapatinti su Viešpačiu Jėzumi.

Pirmosios Petro kalbos (Apd 1, 16–22) sąsajos su „Petro bloko“ centrine dalimi ir pabaiga

Be viso „Petro bloko“ retorinės analizės neįmanoma tiksliai pasakyti, kuris tekstas yra centrinė bloko dalis, bet hebrajų retorikoje galiojanti teksto kiekybinio balanso taisyklė leidžia daryti prielaidą, kad centrinės dalies reikia ieškoti 6-ame, 7-ame skyriuje arba 8-ojo skyriaus pradžioje.

¹⁹⁵ O'Toole R. F. L'Unità della Teologia di Luca: Un' analisi del vangelo di Luca e degli Atti. Torino. 1994. P. 29–52.

Būtent šioje bloko dalyje ypač stipri Jeruzalės vadovų ir gyventojų grėsmės krikščionių bendruomenei atmosfera. Ypač išsiskiria ilgas pasakojimas apie Stepono nužudymą (Apd 6, 8–8, 4). Šiame darbe apsiribojama nurodant reikšmingiausias tematines ir semantines sąsajas. Išskirtinį krikščionį Steponą („pilnas malonės ir galios, darė žmonėse didžių ženklų ir stebuklų“ Apd 6, 8) nužudo įniršę Jeruzalės vadovai ir gyventojai. Nužudymo būdas taip pat sieja abu tekstus. Kaip matyti, Judo mirtis prilyginama Senojo Testamento raštuose nustatyta mirties bausmei, kuria baudžiama už maištą prieš Dievą. Steponas taip pat nužudomas Įstatymo nustatyto būdu, kaip netikrus dievus pradėjęs garbinti niekdarys (Įst 13, 7–11). Kaip būdinga centruotoms kompozicijoms, pokytis įvyksta centrinėje dalyje. Jeruzalės gyventojų, kaip maištininkų prieš Dievą, tema plėtojama iki Stepono pasakojimo, po šio pasakojimo užleidžia vietą krikščionybės plitimo tarp pagonių temai, kol kulminacijos tašką pasiekia „Petro bloko“ pabaigoje, kai Jeruzalės Susirinkime Petro raginimu sudaromos juridinės sąlygos pagonims įsijungti į krikščionių bendruomenę.

Tarp pirmosios ir paskutinės Petro kalbos taip pat esama glaudžių tematinių ir semantinių sąsajų. Abiejose plėtojama „papildymo tema“: pirmojoje kalboje Petras ragina papildyti apaštalią kolegiją, atkuriant simbolinę dvylikos visuminę imtį, paskutinėje ragina sudaryti sąlygas krikščionių bendruomenės plėtrai, taip išplečiant išrinktosios tautos imtį. Paskutinėje kalboje, kaip ir pirmojoje, naudojama „pareigų“, „išrinkimo“ bei „liudijimo“ semantika (Apd 15, 7) ir maištavimo prieš Dievą semantika (Apd 15, 10). Tiek pirmoji, tiek paskutinė kalba sakoma paties Petro iniciatyva. Tiek pirmosios, tiek paskutinės kalbos atveju auditorija paklūsta Petro raginimui.

Ši, kad ir preliminarai, stambios imties kompozicijos vieneto retorinė analizė rodo, jog smulkios kompozicijos vieneto imties kontekste reikšmės neturinti pastaba apie Jeruzalės gyventojus (Apd 1, 19) išties yra svarbi „Petro bloko“ kompozicijos jungtis. Interpretacijos lygmeniu netgi galima kalbėti jau ne apie dvi, o apie tris pirmosios Petro kalbos pranašystes. Viena išsipildžiusi (Judo mirtis) ir dvi atviros: pirmoji artimesnei atečiai (Motiejaus išrinkimas), antroji (tradicinis Jeruzalės maištavimas prieš Dievą) – tolesnei.

Apd 1, 15–26 ir Apd 1, 16–22 semitų retorikos analizės išvados

Atlikus pasakojimo apie Motiejaus išrinkimą (kaip aukštesnio lygio kompozicijos vieneto) ir pirmosios Petro kalbos (žemesnio lygio kompozicijos elemento) retorinę analizę, galima daryti šias išvadas:

1. Abu nagrinėti tekstai, nors ir parašyti graikų kalba, komponuojami laikantis hebrajų kompozicijos taisyklių, išskyrus balansavimo taisyklę, nes taip Lukas stengiasi pridengti akivaizdžias semitų kompozicijai būdingas paralelines ir centruotas kompozicijas.

Pasitvirtino hipotezė, kad ir antrąjį veikalo tomą Lukas komponuoja pagal semitų retorikos taisykles.

2. Sinchroninio pobūdžio semitų retorikos analizė padėjo išspręsti tas problemas, kurių neįveikė diachroninio pobūdžio klasikinės egzegezės metodai. Buvo paaiškinta Apd 1, 22 sudėtingos sintaksės priežastis. Patvirtinta ketvirtoji J. Dupont'o hipotezė, kad „Raštas“ (Apd 1, 16) siejamas tik su pirmąja Psalmių knygos citata (Apd 1, 20bc). Visiškai paneigta hipotezė, kad Apd 1, 18 ir Apd 1, 19 formuoja kompozicinį vienetą. Taip pat įrodyta, kad Apd 1, 19 nėra nesklandus autoriaus minties šuolis arba sunkiai paaiškinamas teksto intarpas. Pirmosios Petro kalbos centrinėje dalyje pateikta pastaba apie Jeruzalę ir jos gyventojus vaidina svarbų vaidmenį stambesnės imties kompozicijos vieneto lygmenyje ir įgyja Senojo Testamento tekstais netiesiogiai grindžiamos pranašystės reikšmę.
3. Esminė kalbos žinia: visos Dievo pranašystės išsipildys, nepriklausomai nuo žmogaus valios. Bandantis tam sukliudyti ar pasipriešinti yra maištininkas prieš Dievą ir jo laukia Judo likimas (nesvarbu, ar tai bus mokinys, ar Jeruzalės gyventojas). Nepamirštant elemento „krūvinas“, turimas garantuotas retorinis poveikis.

Paskutinės Petro kalbos (Apd 15, 7c–11) semitų retorinė analizė

⁷Įsiliepsnojus ilgam ginčui, Petras atsistojo ir kreipėsi į juos: „Vyrai broliai, jūs žinote, jog nuo senų dienų išsirinko tarp jūsų Dievas, kad iš mano lūpų išgirstų pagonys mokslą Evangelijos ir įtikėtų. ⁸Ir širdžių paslaptis žinantis Dievas paliudijo jiems, duodamas Šventąją Dvasią, kaip ir mums. ⁹Ir jis nepadarė skirtumo tarp mūsų ir jų, tikėjimu apvalydamas širdis jų. ¹⁰Taigi, kodėl gundote Dievą, kraudami jungą ant sprando mokinių, kurio nei tėvai mūsų, nei mes patys negalėjome panešti? ¹¹Juk malone Viešpaties Jėzaus tikime būsią išgelbėti tokiu pačiu būdu, kaip ir jie.“¹⁹⁶

Paskutinė didžioji Petro kalba Apaštalų knygoje, po kurios Petras be pėdsakų pradingsta iš Apaštalų darbų knygos, sakoma labai svarbiame siužetiniame kontekste – Jeruzalės Sinodo metu, kai apaštalai paskelbia apaštalų dekretą, kuriuo patvirtinamos išimtys pagonims, norintiems tapti krikščionimis. Pagrindinė išimtis – apipjaustymo pareigos atšaukimas.

Kalbos tekstas įvedamas trumpa įžangine fraze (15,7ab), kuri ir šioje kalboje, kaip ir pirmojoje (Apd 1, 15), pristato Petrą kaip graikų oratorių („Petras atsistojo“), besikreipiantį į besiginčijančią auditoriją. Kaip ir pirmosios kalbos atveju, Petras pradeda kalbėti savo iniciatyva.

Tekste yra keletas rimtų literatūrinio pobūdžio problemų, kurias būtina aptarti prieš pradedant semitų retorikos analizę.

¹⁹⁶ Mano vertimas – D. A.

Apd 15, 7c–11 gramatikos ir leksikos problemos

7 eilutė: „nuo senų dienų išsirinko tarp jūsų“ (ἀφ’ ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο)

Būtent šis teksto variantas, kurį pateikia rankraščiai **N** ir B, vertinamas kaip originalus, o kitų rankraščių variantai – perrašinėtojų klaidos¹⁹⁷, bet gramatinės problemos tekste apsunkina teksto supratimą. Aoristas („išsirinko“) paprastai nurodo konkretų laiko momentą, bet čia palydimas aptakios formuluotės „nuo senų dienų“. C. K. Baretas konstatuoja, kad šioje vietoje imperfektas būtų suprantamesnis¹⁹⁸. Susidaro išpūdis, kad Lukas pasakojimą apie Kornelijaus atsivertimą (Apd 10) nori padaryti klasikiniu prototipu¹⁹⁹. Veiksmažodis „išsirinkti“ neturi objekto ir naudojama graikų kalbai nebūdinga konstrukcija „išsirinko tarp (jūsų)“, kuri aptinkama hebrajų Biblijos vertime į graikų kalbą (LXX 1 Sam 16, 10, 1 Kar 8, 16.44; 11, 32 1 Kr 6, 5.34), kaip šia konstrukcija verčiamas hebrajų „išrinkti tarp“ (*bhr b*)²⁰⁰. Šiame tekste gana akivaizdu, kad Lukas stengiasi pabrėžti ypatingą Petro svarbą misijose tarp pagonių, bet tai daro labai subtiliai, neva pabrėždamas būtent pagonis, o ne Petrą. Objekto nebuvimas verčia objektu laikyti tekste netoli esantį *ta etne* (pagonių tautos – pagonys), bet dėmenų dispozicija frazėje ir keistoka idėja „Dievas išsirinko neišrinktasias tautas“ skatina abejoti šiuo sprendimo variantu²⁰¹. Ko gero, teisingiausia G. Schneiderio nuomonė, jog šioje vietoje veiksmažodis „išsirinkti“ vartojamas be objekto „Dievas pasirinko (išsirinko), t. y. nusprendė, kad pagonys klausytų“. Šiuo atveju pabrėžiamas Dievo sprendimas²⁰².

10 eilutė: „Taigi, kodėl gundote Dievą, kraudami jungą“ (νυν οὖν τί πειράζετε τον θεον ἐπιθεῖναι ζυγον)

Petro išvados pradedamos klausimu „Kodėl gundote?“, kurį neįprastai įveda „nun ουν“. G. Schneideris siūlo taip suformuluotą klausimą traktuoti kaip kaltinamąjį: „Ar tik nesiruošiate gundyti Dievo (susigrumti su Dievu)?“²⁰³ C. K. Baretas mano, jog tokios formuluotės tikslas – *reductio ab absurdum*: absurdiška tikėtis, kad pagonys pajėgs susidoroti su sunkenybe, kuri sunkiai pakeliama patiems žydams²⁰⁴. Vėl matyti Luko genialumas, diplomatiškai ir subtiliai plėtojant argumentaciją. Į pirmą planą iškyla raginimas keisti situaciją.

¹⁹⁷ Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 714.

¹⁹⁸ Ten pat. P. 713.

¹⁹⁹ Conzelmann H. Acts of Apostles. A commentary on the Acts of Apostles. Louisville-Westminster. 1993. P. 116.

²⁰⁰ Fitzmyer J. A. The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary. New York. 1998. P. 546.

²⁰¹ Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 714.

²⁰² Schneider G. Gli Atti degli Apostoli. T. 1. Paideia. Brescia. 1986. P. 237.

²⁰³ Ten pat. P. 237.

²⁰⁴ Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 717.

Šiame kontekste grėsmingas kaltinimas Dievo gundymu virsta argumentacija (kodėl taip reikia daryti). Bet, nepakeitus situacijos, teologinė argumentacija gali virsti grėsmingu kaltinimu, kurį nesunku perkvalifikuoti į dar sunkesnį kaltinimą maištavimu prieš Dievo valią.

11 eilutė: „bet“ (ἀλλὰ)

Priešpriešinis jungtukas „bet“ (ἀλλὰ) rodo labai stiprią opoziciją tam, kas buvo pasakyta anksčiau, arba nurodo, kad į tai nereikia kreipti dėmesio. Luko stiliui būdinga frazę pradėti šia dalelyte, taip supriešinant du tekstus (pavyzdžiui, Lk 5, 38; 6, 27; 7, 25.26; 11, 42; 12, 7; 22, 36; 24, 22). C. K. Baretas siūlo šią vietą interpretuoti kaip „ne, išties, mes negalime to daryti, nes...“²⁰⁵. C. K. Baretto pasiūlymas aiškiai atskleidžia supriešinimo idėją, išreikštą priešpriešinimo jungtuku „bet“, tačiau šios interpretacijos neįmanoma panaudoti vertime. Nors priešpriešinimo jungtuku „bet“ prasideda nauja frazė, vis dėlto dažnai vertimuose šis niuansas neatsispindi, todėl stipri opozicija išnyksta.

11 eilutė: „tikime būsią išgelbėti“ (πιστεύομεν σωθῆναι)

Šią konstrukciją galima versti trejopai: 1) „mes tikime, kad būsime išgelbėti“, 2) „mes tikime, kad buvome išgelbėti“, 3) „mes tikime esą išgelbėti“. Tai gali būti praeitis, dabartis arba ateitis. Bet kuriuo atveju išgelbėjimas vyksta per tikėjimą²⁰⁶. Kontekstas rodo, kad teisingiausias yra trečiasis variantas²⁰⁷.

11 eilutė: „kaip ir jie“ (κακεῖνοι)

C. K. Baretto nuomone, sudėtinga nustatyti, ką išties nurodo pačioje teksto pabaigoje esantis įvardis „jie“²⁰⁸. Pagal žodžių dispoziciją sakinyje artimesnis yra „tėvai“ (15, 10c). Tokiu atveju Petro kalboje nuskambėtų Pauliaus teologinis teiginys (Rom 4), tačiau kompozicija rodo, kad „jie“ kreipia į tekste labiau nutolusį „mokiniai“ (10b).

Apd 15, 7c–11 kompozicijos struktūra

Kalbos tekstas (15, 7c–11) sukomponuotas iš trijų dalių. Nors iš bendros turinio analizės gali atrodyti kitaip, bet atskirų dalių kompozicijos analizė atskleidžia, jog kalbos tekstas organizuojamas pagal priešingą paralelinį modelį AA'B, kur AA' supriešinama su B:

²⁰⁵ Ten pat. P. 719.

²⁰⁶ Bruce F. F. The New International Commentary on the New Testament. The Book of the Acts. Michigan. 1988. P. 337.

²⁰⁷ Schneider. P. 227; Bruce. P. 337. Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 720 nurodo variantus, o išvadą palieka daryti pačiam skaitytojui.

²⁰⁸ Barrett C. K. The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994. P. 720.

Pirmoji dalis (15, 7c–e)

Pirmoji dalis (15, 7c–e) sukomponuota iš dviejų segmentų. Pirmasis segmentas (15, 7cd) yra paralelinės kompozicijos dvinaris, kurį vienija tas pats personažas (žydai), kurį nurodo įvardis „jūs“. Antrasis segmentas (15, 7e) yra centruotos kompozicijos vienanaris (modelis **abcd a' b' c'**). Segmento centre antro sakinio veiksnys „pagonys“, kurį paraleliai gaubia du tariniai („išgirstų“ ir „itikėtų“).

- Vyrų broliai, **jūs žinote**,
+ jog nuo senų dienų išsirinko tarp **jūsų** Dievas,

: kad iš **mano** lūpų *išgirstų*
pagonys
mokslą Evangelijos ir *itikėtų*.

Dalyje pristatomi du pasyvūs personažai (apskritai žydai ir išskirtinis Petras) ir du aktyvūs (Dievas ir pagonys). Tikrasis veikėjas Dievas, veiksmas – skelbti, tikslas – auditorijos itikinimas, tikslinė auditorija – pagonys. Dalies rėminę konstrukciją, kuri žymi dalies pradžią ir pabaigą, formuoja du tos pačios šaknies veiksmažodžiai „žinote (suprantate)“ (*epistaste*) ir „itikėtų“ (*pisteusai*).

Antroji dalis (15, 8–9)

Antroji dalis (15, 8–9) sukomponuota iš dviejų segmentų. Kompozicija identiška pirmosios dalies kompozicijai. Pirmasis segmentas (15, 7cd) – paralelinės kompozicijos dvinaris. Pirmasis dvinaris segmentas (15, 8) pateikia pagrindinį sakinį su aplinkybe ir šalutinių sakinių. Antrasis segmentas (15, 9) – centruotos kompozicijos vienanaris (modelis **abcd a' b' c'**), kur centre esanti „tikėjimą“ gaubia lygiaverčiai personažai (žydai ir pagonys).

+ ⁸Ir *širdžių* (paslaptis) žinantis Dievas paliudijo **jiems**,
- duodamas Šventąją Dvasią, kaip ir **mums**.

⁹Ir jis nepadarė-skirtumo tarp-**mūsų** ir **jų**,
apvalydamas *širdis* *tikėjimu*
jų.

Dalies rėminę konstrukciją, kuri žymi dalies pradžią ir pabaigą, formuoja du dėmens „širdis“ atvejai. Dalies semantinį branduolį formuoja du dėmenys: „širdis“ (pagal biblinę antropologiją ji yra žmogaus intelektualinės veiklos centras) ir „tikėjimas“.

Trečioji dalis (15, 10–11)

Didžiausios apimties trečioji dalis (15, 10–11) sudaryta iš dviejų segmentų. Pirmasis (15, 10) yra paralelinės kompozicijos trinaris (modelis **aa'b**), kuriame vyrauja žydų neigiamas veikimas (gundymas Dievo atžvilgiu ir jungo užkrovimas pagonių mokinių atveju). Antrasis (15, 11) – paralelinės kompozicijos dvinaris, jame vyrauja teigiamas semantinis laukas („malonė“ ir „tikėjimas išgelbėjimu“). Visi penki nariai tarpusavyje organizuojami centruotai. Centre atsiduria pirmojo sakinio šalutinis sakiny, apibūdinantis, kas yra „jungas“.

+ ¹⁰ Taigi,	kodėl	<u>gundote</u>	<u>Dievą,</u>
- kraudami	JUNGA	ant sprando	mokinių,
= kurio nei tėvai mūsų, nei mes patys negalėjome panešti?			
: ¹¹ Juk	MALONE	<u>Viešpaties</u>	Jėzaus
:: <u>tikime</u>	būsią-išgelbėti	tokiu-pačiu-būdu,	kaip-ir- jie.

Pokytis įvyksta centriniame segmente, kuris suskamba kaip ilgai nešiotos nuoskaudos proveržis. Radikalių pokyčių būtinybe siekiantis įtikinti kalbėtojas argumentuoja labai ūmiai. Pokyčio poreikio priežastis: išgelbėjimas jau ateina ne per „jungą“, o per „malonę“. Savo šalininkus („mes“) Petras jungia su pagonimis ir rezervuoja jiems Dievo malonę ir išgelbėjimą. Manantys kitaip lieka kitoje kompozicijos pusėje („jūs“), kaip tie, kuriuos ištiks Dievo bausmė, nes „jungas“, apie kurį kalba tekstas, išties nėra fizinis engimas, bet užkirtimas kelio Dievo valios įgyvendinimui. Šią argumentaciją išreiškia priešingos semantinio branduolio dėmenų poros „jungas – malonė“, „gundote – tikime“, „jūs – mes“.

Paskutinės Petro kalbos (Apd 15,7c–11) retorika

^{7c}Vyrai broliai, jūs žinote, jog nuo senų dienų išsirinko tarp jūsų **Dievas**, kad iš mano lūpų išgirstų pagonys MOKSLĄ *Evangelijos* ir **tikėtų**.

⁸Ir ŠIRDŽIŲ (paslaptis) žinantis **Dievas** paliudijo jiems, duodamas *Šventąją Dvasią*, kaip ir mums. ⁹Ir jis nepadarė skirtumo tarp mūsų ir jų, **tikėjimu** apvalydamas ŠIRDIS jų.

¹⁰Taigi, kodėl gundote **Dievą**, kraudami jungą ant sprando mokinių, **kurio nei tėvai mūsų, nei mes patys negalėjome panešti?**

¹¹Juk *malone* Viešpaties Jėzaus **tikime** būsią išgelbėti tokiu pačiu būdu, kaip ir jie.

Kalboje priešingo paralelizmo principu supriešinami du dalykai.

Dviejų personažų veiksmus: **AA'** – Dievo veikimą (tiesioginį ir veikimą per kalbėtoją bei jo bendražygius) ir pagonių atsivertimui kliudančius susirinkimo dalyvius (**B**). Dievo plano ir veikimo tikslas – pagonių atsivertimas į krikščionybę. Intelektinio pažinimo semantika („mokslas“, „širdis“ x2) konstatuoja pagonių protų tinkamumą („širdžių (paslapčių) žinojimas“) ir atvirumą krikščionių retorikai („Evangelijos mokslui“).

Kalboje krikščionių tikėjimo sampratai, kuriai būdingas blaivus požiūris į intelektinį pažinimą, priešpriešinamas tipiškas judaistų požiūris – išgelbėjimas per religinius darbus („jungas“, „sunkus nešimas“)²⁰⁹. Šiuo atveju perdėtas Įstatymo nuostatų laikymasis yra kliūtis Dievo plano įgyvendinimui ir taip Apaštalų darbų knygoje, paskutinėje Petro kalboje, po kurios jis daugiau nebeminimas, iš Petro lūpų suskamba Pauliaus Laiške romiečiams paskelbta tezė – išgelbėjimas (išganymas) tikėjimu ir Dievo malone, o ne (religiniais) darbais.

Paskutinės Petro kalbos retorinė galia – tai ne tik skelbiama naujovė: Petro lūpomis Lukas apipjaustymą vadina „jungu“, judaistui tai yra Dievo dovana ir išskirtinis ženklas (Abraomas). Stulbina stiprios tezės silpna argumentacija. Šioje kalboje nėra įprastinio argumentavimo Senojo Testamento tekstais ir nėra grasinimo sankcija arba bausmė už nevykdymą. Stebina ir personažų bekompromisė teigiama reakcija į menkai argumentuotą Petro kalbą: dekretas ir lengvatos patvirtinamos. Teologinę argumentaciją tokiais atvejais suteikia kontekstas ir paraleliniai tekstai, todėl dėl argumentacijos paieškų toliau bus atlikta paralelinių pirmosios ir paskutinės Petro kalbų analizė.

Apd 1, 16–22 ir Apd 15, 7c–11 sąsajos ir retorika

Pirmoji ir paskutinė Petro kalba paralelinės juridiniu pobūdžiu ir viena kitą papildo argumentacija. Kaip matyti, paskutinėje Petro kalboje trūksta tezei adekvačios argumentacijos ir sankcijos už nevykdymą (trukdymą vykdyti Dievo valią). Pirmojoje Petro kalboje užuominos apie grėsmę krikščionybei iš Jeruzalės gyventojų pusės (kreipiančios ir į Apd 15 pasakojamus įvykius) semantinis branduolys sutelkia dėmesį į bausmę maištininkui prieš Dievą ir maištininko pakeitimą tinkamu kandidatu. Taigi pirmoji Petro kalba suteikia teisinę argumentaciją paskutinės kalbos teisinio pobūdžio tezėms. Teologinę argumentaciją plėtoja kitos Petro kalbos, bet dėl ribotos darbo apimties jų nenagrinėjome.

Pagal fragmentuotą Apaštalų darbų knygos chronologinį-geografinį siužetą po Apd 15, kuriuo baigiasi Petro blokas, prasideda sėkmingos Pauliaus misijinės veiklos ir spartaus krikščionybės plitimo pasakojimo blokas, kurio sėkmei prielaidas sudarė apaštalų dekretas

²⁰⁹ Nors pasakojimų apie Abraomą bloke didelę reikšmę turi tikėjimo tema, bet tai vienetinis atvejis, kai Senajame Testamente pabrėžiama tikėjimo, o ne religinių darbų svarba. Tuomečiame judaizme žmogaus religingumo laipsnį rodė religinių darbų gausa (pasninkas, išmalda ir kt.).

(Apd 15). Kitaip tariant, sėkmingai Pauliaus veiklai sąlygas sudarė būtent Petras. Įdomu tai, kad pirmoji ir paskutinė Petro kalbos skelbia ir teisiškai argumentuoja tezę, kurią gerą dvidešimtmetį prieš Apaštalų darbų knygos parašymą Paulius paskelbė ir išplėtojo Laiške romiečiams – išgelbėjimas (išganymas) tikėjimu ir Dievo malone, o ne teisumo (Įstatymo) darbais. Galima teigti, jog Petras išties tam tikru lygmeniu palaikė Paulių. Laiške galatams pats Paulius, pagrįsdamas savo asmens ir savo teiginių svarbą, auditorijai komentuoja dinamiką jo santykių su Petru bei kitais Jeruzalėje reziduojančiais apaštalais ir diskusijas su jais apie lengvatas pagonims:

„Vėliau, po trejų metų, (*po atsivertimo* – D. A.) nukeliavau į Jeruzalę susipažinti su Kefu ir pasilikau pas jį penkiolika dienų. Kitų apaštalų man neteko pamatyti, tik tai Viešpaties brolių Jokūbą.“ (Gal 1, 18–19)

„Paskui, po keturiolikos metų, vėl nuvykau į Jeruzalę <...> ir jiems išdėsčiau Evangeliją, kurią skelbiu pagonims <...> Jie nevertė apsipjaustyti nė mano palydovo Tito, kuris buvo graikas.“ (Gal 2, 1–3)

„Atvirkščiai, jie įsitikino, jog man patikėta skelbti Evangeliją pagonims kaip Petrui žydams, nes tas pats, kuris paskyrė Petrą apipjaustytųjų apaštalų, paskyrė mane pagonių apaštalų.“ (Gal 2, 7–8)

„Pripažindami man suteiktą malonę, Jokūbas, Kefas ir Jonas, laikomi šulais, padavė man ir Barnabui dešines draugystės ženklą, kad mes eitume pas pagonis, o jie – pas žydus.“ (Gal 2, 9)

„Kai Kefas atvyko į Antiochiją, aš jam pasipriešinau į akis, nes jis buvo nusižengęs. Mat prieš atvykstant kai kuriems nuo Jokūbo, jis valgydavo su pagonimis; bet kai tie atvyko, jis atsitraukė ir ėmė jų vengti, bijodamas apipjaustytųjų. Kartu su juo veidmainiavo ir kiti žydai <...>“ (Gal 2, 11–13)

Iš Pauliaus teiginių (Gal + Rom) matyti, kad paskutinėje Petro kalboje kalbantysis yra Paulius, o ne Petras. Tačiau be pirmosios Petro kalbos šis su Įstatymu susijęs skelbimas neturi teisinės argumentacijos, nes Pauliaus laiškuose ji kitokia. Taigi Jamnijos proceso ir besiformuojančios krikščionių autonominės tapatybės kontekste Lukas retrospektyviai pabrėžia pagonių kilmės tarp krikščionių populiaraus Pauliaus svarbą ir jo skelbtą mokslą grindžia apaštalų autoritetu, nors pačiam Pauliui ir nepripažįsta apaštalo statuso²¹⁰. Tai labai svarbu, tuometė situacija, kurią sustiprino Jamnijos proceso kontekstas, galėjo sudaryti vaizdą, kad I a. egzistavo ne viena, o dvi kerigmos (oficialus krikščionių skelbimas): į pagonių kilmės krikščionis orientuota Pauliaus kerigma ir judaistinio pobūdžio Jeruzalės krikščionių kerigma²¹¹. Lukas tęstinumo ir vienovės problematiką išaiškina, naudodamasis sukeitimo technika – Petro

²¹⁰ Pesch R. Atti degli Apostoli. Assisi. 1992. P. 35–39.

²¹¹ Dodd Ch. H. Predicazione apostolica e il suo sviluppo. // Studi Biblici 21. Brescia. 1978. P. 15.

lūpose suskamba Pauliaus laiškų tezės, o Apaštalų darbų knygoje esančiose Pauliaus kalbose pasigirsta Petro tezės (Apd 13, 16–41).

Iš anksčiau pateiktos medžiagos ir jos analizės ryškėja ir įdomūs Petro, kaip išmintingo vadovo, kuris diplomatinėmis priemonėmis siekia kompromiso tarp dviejų kraštutinių stovyklų, bruožai, nepriimtini tiesmukam, ūmiu būdu pasižyminčiam Pauliui, bet tai jau ne šio darbo tema.

Skyriaus išvados

R. Meynet'as visai pagrįstai daro prielaidą, kad, jei Evangelija pagal Luką yra taip puikiai sukomponuota pagal hebrajų kompozicijos ir retorikos kanonus, tai pagal tuos pačius kanonus turėtų būti sukomponuotas ir antrasis veikalo tomas²¹². Apaštalų darbų knygoje pradžioje pateikiamas Motiejaus išrinkimo pasakojimas (Apd 1, 15–26) yra autonominis vienetas, kurio kompozicijos modelis centruotas – **ABCB'A'**. Šiame pasakojime dalis **B** (Apd 1, 16–22) pateikia pirmąją Petro kalbą. Jos kompozicijos modelis centruotas – **ABA'**. Paskutinė Petro kalba (Apd 15, 7–11) susideda iš trijų dalių, tarpusavyje komponuojamų pagal paralelinį modelį **AA'B**. Pirmosios Petro kalbos (Apd 1, 16–22) paralelinės sąsajos su paskutiniąja (Apd 15, 7–11) leidžia *a priori* daryti išvadas apie Apaštalų darbų knygos makrokompozicijos struktūrą:

- šios dvi kalbos riboja Petro bloką (Apd 1-15);
- Petro kalbos yra svarbios Petro bloko (Apd 1-15) teksto organizavimo ašys (kaip penkios didžiosios Jėzaus kalbos Evangelijoje pagal Matą);
- du tematiniai blokai (Apd 1-15 – Petro blokas; Apd 16-28 – Pauliaus blokas), iš kurių susideda knygos tekstas, rodo, kad knygos makrokompozicijos struktūra yra chiazminė²¹³, kaip ir Luko veikalo pirmojo tomo.

Greta retorinės teksto formos, autoriaus retorinį tikslą atskleidžia ir evangelijos prologas:

„Daugelis jau yra mėginę išdėstyti raštu pasakojimą apie buvusius pas mus įvykius, kaip mums perdavė nuo pradžios savo akimis mačiusieji ir buvusieji žodžio tarnai. Taip pat ir aš, rūpestingai viską nuo pradžios ištyręs, nusprendžiau surašyti tau, garbingasis Teofilau, sutvarkytą pasakojimą, kad įsitikintum (ἐπιγνῶς) tikrumu dalykų (λόγων), kurių esi išmokytas (κατηχήθης).“ (Lk 1, 1–4)

²¹² Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 741.

²¹³ J. C. Fentonas pirmasis iškėlė Apaštalų darbų knygos chiazminės struktūros hipotezę, nors jo nuomonė rėmėsi ne semitų retorine analize ar jai panašia metodologija, o pasakojimų apie Petro ir Pauliaus stebuklus paralelinės dispozicijos analize (The Order of the Miracles Performed by Peter and Paul in Acts // ET. 77. 1965-66. P. 381-383).

Iš prologo matyti, kad Teofilus jau praėjęs du etapus. *Kerigmos* skelbimas jį įtikino tapti krikščioniu (egzistencinis identiteto pokytis)²¹⁴. *Katechezės* etapas Teofilų supažindino su *didachės* turiniu (elgsenos taisyklių rinkiniu)²¹⁵. Lukas nori parengti Teofilų trečiajam etapui – Teofilus turi tapti sąmoningu bendruomenės nariu. Šiuo klausimu labai svarbi sangražinė veiksmožodžio „įsitikinti teisingumu“ forma. Šis veiksmožodis, kuris etimologiškai kyla iš veiksmožodžio *gnoseo* („žinoti“), reiškia žinių įgijimą tiek protinių pastangų būdu, tiek dieviškuoju apšvietimu (arba malone). Būtinės ir asmeninės Teofiliaus pastangos. Lukas imasi neįmanomos misijos. Jis nori žmogų paveikti iš vidaus, kad jam padedant Teofilus pats rastų atsakymus ir būtinybę ne tik veikti atitinkamu būdu, bet atitinkamą veikimą paverstų savo gyvenimo būdu²¹⁶. Lukas nori įtikinti Teofilų pradėti krikščioniškai mąstyti. Luko siekis – bendruomenė, susidedanti iš mąstančių, o ne vien vykdančių narių (sąmoningumo elementas matomas pirmosios ir paskutinės Petro kalbų analizėje). Būtina pridurti, kad autorius ne tik pateikia tezes ir jų argumentaciją, bet auditorijai pasiūlo ir teisingos reakcijos modelį.

2.3. Evangelijos pagal Matą retorika

Amžiams bėgant iš visų sinoptinių evangelijų Evangelija pagal Matą buvo teologiniais ir istoriniais kritiniais metodais labiausiai studijuota evangelija. Kaip ir kitos sinoptinės evangelijos, Evangelija pagal Matą parašyta tam tikrame specifiniame krikščionybės istoriniame, religiniame, kultūriniame, geografiniame kontekste. Šis kontekstas gerai išstudijuotas ir tyrimų rezultatai pateikiami gausiuose specializuotuose Biblijos komentaruose, bendro ir specializuoto pobūdžio įvaduose į Naująjį Testamentą, todėl šiuo klausimu šiame darbe pateikiama tik trumpa sintezė, būtina nagrinėjant evangelijos retorinį kontekstą, kuriam nebuvo skirta pakankamai dėmesio.

Iš sinoptinių evangelijų savo apimtimi didžiausia Evangelija pagal Matą dar labai mažai studijuota retoriniais metodais, todėl atskiruose šio skyriaus poskyriuose ištirsime evangelijos literatūrinę specifiką, retorinį kontekstą, kompozicijos struktūros problematiką, įvertinsime W. Werenio pasiūlytą makrokompozicijos struktūrą ir semitų retorinės analizės metodu ištirsime Kalno pamokslo (Mt 5, 1–7, 29) tekstą. Skyriaus pabaigoje pateiksime „Tėve mūsų“ maldos Mato ir Luko variantų lyginamąją analizę.

²¹⁴ Kaip matėme, egzistencinio atsako į kerigmą retoriką plėtoja Evangelija pagal Morkų.

²¹⁵ Radikalaus pokyčio juridinę retoriką plėtoja Evangelija pagal Matą.

²¹⁶ Tuo remiasi teologinė „kelio“ tema. „Kelias“ – tai būdas, kaip krikščionis nugyvena savo gyvenimą (O'Toole R. F. L'Unità della Teologia di Luca: Un' analisi del vangelo di Luca e degli Atti. Torino. 1994. P. 65–71).

Veikalo literatūrinės ypatybės

Krikščionių tradicija, siekianti Papijo laikus ir atsispindinti Euzebijaus raštuose, evangelijos autorystę priskiria apaštalui Matui. Kadangi ši hipotezė neturi įrodymų, mokslininkai sutaria, jog šio veikalo autorius – žydų kilmės krikščionis, kurio tapatybė nenustatyta. Vienas svarbiausių požymių, verčiančių abejoti tuo, kad evangelijos autorius buvo apaštalas, yra tai, jog Matas, norėdamas legalizuoti savo veikalą ir suteikti jam svarbos, remiasi Petro autoritetu. Kiek vėliau parašytas kitas, teologinėmis temomis ir kryptimis Evangelijai pagal Matą labai artimas veikalas, kurio autorius siekia Petrui priskirti savo veikalo autorystę, todėl veikalas pavadinamas Petro evangelija. Akivaizdu, kad Petro autorystė arba pritarimas tuometei krikščionybei buvo svarbus kriterijus, evangelijos rašytinei tradicijai suteikęs legalumą ir patvirtinimą. Apibendrinant būtina pasakyti, jog evangelijos autorystės klausimas lieka iki galo neišspręstas.

Dauguma mokslininkų evangelijos parašymo vieta laiko Antiochiją²¹⁷. Iki to laiko vyravo nuomonė, paremta tiesioginiais Jeronimo liudijimais, taip pat netiesioginiais Irenėjaus ir Euzebijaus liudijimais, kad evangelijos kilmės vieta – Palestina. Ši hipotezė buvo pagrįsta tik dedukcinio pobūdžio išvadomis iš hipotetinių prielaidų apie Evangelijos pagal Matą originalą aramėjų arba hebrajų kalba. Šiais laikais hipotezė atmesta kaip nepagrįsta²¹⁸. Atskiri mokslininkai arba negausios mokslininkų grupės spėjo, jog veikalas parašytas Aleksandrijoje, Tire, Cezarėjoje, bet ir šios hipotezės neįrodytos, todėl yra nesvarstytinos²¹⁹. Apibendrinant galime teigti, kad evangelijos kilmės tiksli vieta lieka nenustatyta. Ji parašyta už Palestinos ribų, greičiausiai Antiochijoje.

Evangelijos parašymo data iki šiol yra vienas iš neišspręstų klausimų, jis susijęs su evangelijos autorystės problematika. Jei būtų įrodyta, kad evangelijos autorius – apaštalas Matas, tada veikalo parašymo data galėtų būti apytiksliai 60 metai²²⁰, bet, vystydamas polemiką su judaizmu, autorius kalba apie specifinius judaizmo juridinius klausimus po 70 m. Mt 22, 7 yra aliuzija į Jeruzalės sugriovimą. Evangelijos tekstas buvo žinomas Ignotui Antiochiečiui (I a. pabaiga – II a. pradžia) ir Pirmojo Petro laiško autoriui (I a. pabaiga), kuris naudojo evangelijos tekstą²²¹. Svarbu atkreipti dėmesį į šių dviejų Petro aplinkoje kilusių raštų glaudų

²¹⁷ Pripažindami pagrįsta B. H. Streeterio hipotezę, kurią jis išsakė *The Four Gospels. A Study of Origins*. London. 1924. P. 500–527.

²¹⁸ *The Anchor Bible Dictionary*. P. 315.

²¹⁹ Pavyzdžiui, Aleksandrijos versiją palaiko *Tilborg S. The Jewish leaders in Matthew*. Leiden. 1972. P. 171–172; apie evangelijos kilmę iš Tiro spėja *Goulder M. D. Midrash and Lecture in Matthew*. London. 1974. P. 149–150.

²²⁰ Apaštalo Mato autorystės ir evangelijos parašymo 60 metais versiją palaiko *France R. T. Matthew, Evangelist and Teacher*. Exeter. 1989. P. 50–80 ir *Gundry R. H. Matthew. A Commentary on His Literary and Theological Art*. Grand Rapids. 1983. P. 609–622.

²²¹ Laiško tekste yra paraleliniai tekstai su Evangelija pagal Matą. Pavyzdžiui, 1 Pt 2.7 = Mt 21.42; 1 Pt 3.8 = Mt 5, 29.44.

ryšį. Remdamiesi šiais ir kitais argumentais, daugelis mokslininkų mano, jog Evangelija pagal Matą parašyta apie 80 m.

Evangelija pagal Matą, kaip ir Evangelija pagal Luką, parašyta svarbiu istoriniu momentu, kai krikščionybės kontekste susidūrė dvi kultūros: helenistinė kultūra ir semitų kultūra. Vertinant literatūrinį požiūrį, tai ypač akivaizdu Evangelijoje pagal Matą. Nors iš visų sinoptinių evangelijų savo stiliumi, tematika ir pobūdžiu ji artimiausia judaistiniam diskursui, bet parašyta sklandžia graikų kalba, kuri gerokai pranoksta Morkaus, tačiau nėra tokia turtinga kaip Luko. Būtent sklandi graikų kalba ir stilius skatina atmesti hipotezę, kad šis veikalas yra tik originalo – parašyto aramėjų arba hebrajų kalba – vertimas į graikų kalbą. Evangelija susideda iš 18 300 žodžių. Mato žodyną sudaro 1690 žodžių, iš kurių 112 visame Naujajame Testamente vartoja tik jis. Vidutinis žodžio panaudojimo koeficientas atrodo gana aukštas ($18300:1690 = 10,8$) ir viršijantis skurdžią Morkaus graikų kalbą, bet Matas parašė 1,25 karto ilgesnį veikalą už Morkaus, turėdamas 1,25 karto turtingesnę žodyną²²². Kadangi gramatinis klausimas nėra probleminis, jis šiame darbe plačiau nesvarstomas. Evangelijos tekstas mūsų laikus pasiekė labai geros būklės. Nors rankraščiai pateikia atskirų vietų varijuojančius tekstinius variantus, tačiau tai visada su konkrečiais atvejais susiję nuokrypiai, neturintys tokios įtakos kaip evangelijų pagal Morką ir Luką atvejais.

Žvelgiant iš literatūrinės analizės taško problemiškesni klausimai – evangelijos žanras ir kompozicijos struktūra, apie kurią bus kalbama atskirai. Iki šiol nėra atsakymo, koks šios evangelijos, kaip ir kitų sinoptinių evangelijų, žanras.

Retorinis kontekstas

Pagrindinis Evangelijos pagal Matą retorinis kontekstas yra polemika su judaizmu ir Antiochijos krikščionių bendruomenė.

Antiochija – trečias pagal dydį Romos imperijos miestas (po Romos ir Aleksandrijos), Sirijos provincijos sostinė. Miestas buvo kosmopolitiškas, bet daugiautę miesto bendruomenę vienijo graikų kalba ir helenistinė kultūra. Stipriai helenizuota žydų bendruomenė Antiochijoje pasižymėjo didele įtakinga. Manoma, kad Antiochijos krikščionių bendruomenė buvo mišrios sudėties. Svarbią (ir greičiausiai gausiausią) dalį sudarė žydai krikščionys, tačiau buvo ir žydų kilmės graikų krikščionių bei pagoniškos kilmės krikščionių. Krikščionių bendruomenę Antiochijoje įsteigė dėl persekiojimų iš Jeruzalės pasitraukę helenizuoti žydų kilmės krikščionys. Būtent Antiochijoje įvyko tais laikais beprecedentis įvykis: į krikščionių bendruomenę priimti neapipjaustyti pagonys. Todėl Paulius, dėl jo liberalaus požiūrio atskirais krikščionių mokslo klausimais, ypač dėl apipjaustymo, tapo vienu didžiausių Antiochijos

²²² Grant R. M. A Historical Introduction to the New Testament. London. 1963. P. 128.

bendruomenės autoritetų. Nuo to laiko atsirado du tuometės krikščionybės centrai: Jeruzalė – jos krikščionių bendruomenė pasižymėjo konservatyvumu ir kruopščiu judaizmo įstatymų laikymusi; ir Antiochija – kur judaizmo įstatymai interpretuoti labai liberaliai. Įtampą tarp Antiochijos ir Jeruzalės išskleidė apaštalių dekretas, įteisinęs tam tikras judaizmo įstatymų laikymosi išimtis²²³. Po kurio laiko Antiochijos bendruomenė ir Petrą pripažino autoritetu²²⁴. Tai patvirtina Evangelijos pagal Matą atsiradimas ir jos pripažinimas dėl akivaizdaus sąryšio su Petru.

Evangelija pagal Matą savo turiniu ir specifika atstovauja ne žydų kilmės krikščionių pasauliui ir atspindi šios aplinkos galutinį ryšių nutraukimą su judaizmu²²⁵. Santykis su judaizmu labai svarbus, nes apie 80 m. Jamnijos proceso rabinai prakeikė krikščionis ir krikščionybė atsidūrė už judaizmo ribų. Pagrįstai manoma, kad tuo metu susidarė paradoksali situacija, kai tam tikra dalis žydų ir ne žydų kilmės krikščionių (tikinčiųjų ir bendruomenių lyderių) save ir toliau laikė judaistais. Tai paaiškina, kodėl autorius įrodinėja, jog būtent krikščionių bendruomenė yra „tikrasis Izraelis“, o Mt 23 pateikia aštrią polemiką, nukreiptą prieš rabinus (greičiausiai Jamnijos proceso dalyvius). Evangelija pagal Matą yra žydų krikščionių veiklas savo pobūdžiu ir kilme, bet jo tikslas – įtikinti auditoriją pagonių kilmės krikščionių svarba krikščionybėje ir tuo, kad krikščionybė pranoksta su ja konkuruojantį judaizmą²²⁶. Tokiu atveju pagrindiniai bendri klausimai, į kuriuos atsakymus pateikia evangelijos autorius, yra šie: kas yra tikroji Dievo tauta? kas teisingai aiškina Raštus? kas geriau išmano Įstatymą? Tokio pobūdžio polemika atspindi būtent Jamnijos proceso konteksto problematiką, o ne Jėzaus laikų problematiką, nes tai laikotarpis, kai krikščionių bendruomenė atsiskiria nuo judaizmo. Judaistų prieš krikščionis ir kitus eretikus nukreipta polemika, išreikšta judaistų liturgijoje privalomu *birkat haminim* tekstu, gavo aštrų atkirtį Mato veikale. Šiame etape krikščionių bendruomenė dar tik formuoja savo autonomišką identitetą, nes evangelijos polemika vis dar vyksta neišeinant už judaizmo rėmų, t. y. krikščionių bendruomenė save dar suvokia kaip atskirtą nuo sinagogos, bet ne galutinai atskirtą nuo judaizmo²²⁷.

Iš evangelijoje svarstomų klausimų matyti, kad išorinė polemika su judaizmu jau buvo persikėlusi ir į bendruomenės vidų, sukėlus rimtų vidinių problemų dėl krikščioniškos elgsenos ir krikščioniškų principų atitikimo, silpno tikėjimo, „melagingų pranašų“ atsiradimo, kurie siekė

²²³ Žr. šio darbo pirmosios dalies pirmąjį poskyrį.

²²⁴ Nemažai autorių svarsto klausimą, kaip keitėsi Petro santykiai su Antiochijos bendruomene, bet savo teiginius daugiausia argumentuoja Apaštalių darbų knygos tektais. Kadangi šios knygos istoriografiniai duomenys yra abejotinos istorinės vertės, šis klausimas darbe plačiau nesvarstomas.

²²⁵ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 631; *Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli*. Brescia. 1995. P. 234–235.

²²⁶ *Stanton G. N. The Origin and Purpose of of Matthew's Gospel: Matthean Scholarship from 1945 to 1980 // ANRW II/25 3. P. 1890–1950.*

²²⁷ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 631–632.

iškreipti krikščionių mokslą ir tikinčiuosius atitraukti nuo bendruomenės (pavyzdžiui, Mt 7, 15–23; 18, 6.10.12–14).

Kompozicijos struktūros problematika

Kompozicijos struktūros tyrimai turi atsakyti į du pagrindinius klausimus: 1. Kokiu principu Matas išdėsto visą veikalo medžiagą? ir 2. Kokios yra struktūrinių dalių sąsajos? Nors daugelis mokslininkų pripažįstama, jog Matas savo veiklą komponuoja labai kruopščiai, bet kartu pripažįstama, kad kompozicijos struktūrą nustatyti labai sunku²²⁸.

Autorius daugiausia naudojo dviejų šaltinių medžiagą: Evangeliją pagal Morką ir hipotetiniu šaltiniu Q. Evangelijos pagal Morką struktūrinė schema ir medžiaga yra Evangelijos pagal Matą išeities taškas ir struktūriniai „griaučiai“, kuriuos jis papildo penkiomis didžiosiomis Jėzaus kalbomis (greičiausiai paimtomis iš šaltinio Q). Nors Matas naudoja Morkaus medžiagą, bet ne nurašo ją pažodžiui, o perpasakoja, pritaikydamas jo veikalo teologiniams ir retoriniams tikslams. Nagrinėdami evangelijos kompozicijos struktūrą mokslininkai atkreipė dėmesį į Mato veikalo stilistines ypatybes, kurios apsunkina tolesnes literatūrines linijinio pobūdžio evangelijos kompozicijos ir struktūros studijas. Pagrindinės kompozicijos stilistinės ypatybės yra keturios:

- 1) intarpai;
- 2) paralelizmai ir chiazminės struktūros;
- 3) pasikartojimai;
- 4) centruotos kompozicijos struktūros²²⁹.

Visos keturios ypatybės yra būdingi tik semitų retorikai ir kompozicijai. Todėl galima *a priori* teigti, kad Evangelijoje pagal Matą medžiaga organizuojama ne pagal linijinį chronologinį-geografinį siužetą, o remiantis semitų kompozicijos ir retorikos specifiniais reikalavimais.

Nuo seniausių laikų Evangelijos pagal Matą struktūros pagrindu buvo laikomas būtent linijinis geografinis siužetas, bet nuo XX a. pradžios šis požiūris sukritikuotas ir jo atsisakyta. Nors veikale naratyvinio pobūdžio medžiaga organizuojama ir plėtojama pagal geografinį kriterijų (Jėzaus kelionės kryptis) ir jis tam tikru lygiu dera su teologinių temų plėtojimo dinamika (skirtumas tarp skelbimo Galilėjoje ir Jeruzalėje), bet gausūs šių laikų mokslininkų

²²⁸ Bauer D. R. The Structure of Matthew's Gospel. Sheffield. 1989. P. 21–56; Stanton G. N. The Origin and Purpose of of Matthew's Gospel: Matthean Scholarship from 1945 to 1980 // ANRW II/25 3. P. 1903–1906; Monasterio R. A., Carmona A. R. Vangelli Sinottici e Atti degli Apostoli. Brescia. 1995. P. 191.

²²⁹ Monasterio R. A., Carmona A. R. Ten pat. P. 169–170.

darbai akivaizdžiai įrodo, kad geografinis kriterijus yra nepakankamas siekiant atskleisti visą teologijos vystymo spektrą ir veikalo įtikinimo galią²³⁰.

Verta dėmesio diskusija apie evangelijos struktūros analizę pagal „penkių kalbų“ kriterijų. Evangelijos pagal Matą išskirtinis požymis – penkios didelės apimties Jėzaus kalbos. Dar 1918 m. žurnale *Expositors* (Nr. 15) išspausdintame straipsnyje *The Five Books of Matthew Against the Jews* B. W. Baconas iškėlė hipotezę, kad Evangelija pagal Matą sudaryta iš penkių dalių, taip imituojanč Senojo Testamento Penkiaknygę. Kiekviena dalis sukomponuota iš naratyvinės medžiagos, taip įrodant didžius Dievo darbus, ir didelės apimties teisinio pobūdžio kalbos. B. W. Baconas Matą laiko į krikščionybę atsivertusiu rabinu²³¹, kuris kovoja su jo bendruomenėje vyraujančiu aplaidžiu požiūriu į Įstatymą ir Jėzų pristato kaip naująjį Mozę, kuris savo bendruomenei skelbia naują Įstatymą. Hipotezę B. W. Baconas vėliau papildomai išplėtojo ir paskelbė 1930 m. publikuotame veikle *Studies in Matthew* (New York, 1930). B. W. Bacono pasiūlytas kriterijus buvo gana greitai priimtas kaip pagrįstas ir leidžiantis geriau suprasti evangelijos struktūrą, nei geografinis kriterijus. Be to, hipotezė pateikia ir suteikia daugiau aiškumo, kaip traktuoti evangelijos pobūdį. Šiuo atveju Evangelija pagal Matą traktuotina kaip didaktinis veikalas, kuriame Jėzus pristatomas kaip mokytojas. Dabartinės tradiciniais diachroniniais metodais dirbančių mokslininkų diskusijos daugiausia vyksta dėl kalbų skaičiaus (penkios ar šešios) ir jų dispozicijos modelio (centruotas, chiazminis ar linijinis) ir jo įtakos visos evangelijos kompozicijai²³². „Penkių kalbų“ hipotezė, pateikusi veikalo medžiagos penkių organizavimo ašių schemą, geriau atskleidė evangelijos kompozicinę struktūrą ir evangelijos struktūros studijas išjudino iš sąstingio taško. Vis dėlto ji turi ir silpnąją pusę – beveik nekreipia dėmesio į naratyvinio pobūdžio medžiagą ir nesvarsto jos organizavimo principų.

Evangelijos makrokompozicijos struktūra

W. Werenas 2006 m. publikuotame straipsnyje²³³ pateikė naują Evangelijos pagal Matą makrostruktūros hipotezę. Teksto struktūrą autorius analizavo remdamasis ne vien tradicinės egzegezės kritiniais metodais, bet ir atsižvelgdamas į semitų kompozicijos ir retorikos

²³⁰ Weren W. The Macrostructure of Matthew's Gospel: A New Proposal // *Biblica* 87 (2006). P. 171–180.

²³¹ The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993. P. 631.

²³² Pavyzdžiui, Ellis P. F. Matthew. His Mind and His Message. Collegeville. 1974. P. 13; Fenton J. E. Inclusio and Chiasmus in Matthew // *Studia Evangelica* I. Texte und Untersuchungen. 73. Berlin. 1959. P. 174–179. Green H. B. The Structure of St. Matthew Gospel // *Studia Evangelica* I. Texte und Untersuchungen. 102. Berlin. 1968. P. 47–59.

²³³ Weren W. The Macrostructure of Matthew's Gospel: A New Proposal // *Biblica* 87 (2006). P. 171–200.

principus²³⁴. W. Werenas pastebi, kad makrostruktūros analizė negali būti atliekama diachroniniu principu. Veiksmingesnė ir teisingesnė yra sinchroninio principo priėmimas.

Iš priedo Nr. 4 pateiktos W. Werenos suformuotos Evangelijos pagal Matą makrostruktūros schemos matyti, jog veiklas susideda iš septynių sekcijų. Kompozicija centruota, pagal modelį **ABCDC'B'A'**. Veikalo *corpus* (4, 18–25, 46) gaubia keturios sekcijos, tarpusavyje komponuojamos pagal paralelizmo principą. Paralelinės pirmoji (1, 1–4, 11) ir septintoji (26, 17–28, 20) dalys išveda paralelę tarp Jėzaus misijos ir jo mokinių misijos. Trumpos paralelinės antroji (4, 12–17) ir šeštoji (26, 1–16) dalys riboja Jėzaus viešąją veiklą ir evangelijos medžiagos *corpus*. Evangelijos *corpus* (4, 18–25, 46), pasakojantis apie Jėzaus viešąją veiklą ir jo misiją, sudarytas iš trijų sekcijų, išdėstytų pagal centruotą modelį. Evangelijos centre, kaip visos viešosios Jėzaus veiklos centre, yra trumpa ketvirtoji (16, 13–28) sekcija, kurioje pasakojama apie Petro tikėjimo išpažinimą ir Jėzaus atsiskleidimą. Taip suformuluojama pagrindinė evangelijos tezė: Dievo Sūnus Jėzus yra kenčiantis Mesijas²³⁵. Centrinę dalį gaubia paralelinės trečioji ir penktoji sekcijos, kur trečiojoje (4, 18–16, 12) pasakojama apie Jėzaus kelionę iš Jeruzalės ir veiklą už Jeruzalės ribų, o penktojoje (17, 1–25, 46)²³⁶ – apie Jėzaus kelionę į Jeruzalę ir veiklą joje. Kaip matyti iš schemos, didelės apimties trečioji ir penktoji sekcijos sukomponuotos centruotai, bet plačiau nekommentuosime, nes tai daugiau susiję su pagrindinės teologinės tezės ir argumentacijos dinamikos, kurią pateikia šios dalys, analize.

W. Werenas apibendrina, kad ankstesnės Evangelijos pagal Matą struktūros studijas į akligatvį atvedė per didelės dėmesys chronologinio-geografinio siužeto tariamiems „trūkinėjimams“. Jo pasiūlytas evangelijos struktūros makromodelis ir atlikta turinio analizė akivaizdžiai rodo, kad Morkus labai kruopščiai, netgi skrupulingai plėtoja geografinį siužetą, bet dėl semitų kompozicijos specifikos jis tai daro fragmentais, kas yra nesuprantama žvelgiant iš linijinio siužeto plėtojimo taško. Evangelijos medžiaga organizuojama apie penkias ašis (priedo Nr. 6 schemeje pažymėtas tamsesniais stačiakampiais), kurios lemia sklandų siužeto plėtojimą.

Vertinant chronologinio-geografinio siužeto požiūriu kritikos gali sulaukti W. Werenos pasiūlytas šeštosios dalies (pasakojimų apie Jėzaus kančią, mirtį, prisikėlimą ir mokinių misiją)

²³⁴ Be kitų autorių, savo darbe W. Werenas vadovaujasi H. J. B. Combrinko rekomendacijomis dėl semitų kompozicijos ir retorikos technikų naudojimo evangelijos struktūros analizėje ir jo nustatyta evangelijos centruotos kompozicijos hipoteze (*Combrink H. J. B. The Macrostructure of Gospel of Matthew // Neotestamentica*. 16. 1982. P. 6–10).

²³⁵ Kaip jau matėme, paraleliniai tekstai ir ta pati tezė formuoja ir Evangelijos pagal Morkų centrą.

²³⁶ W. Werenas atskleidžia šios dalies centruotą kompozicijos modelį, kur centrą Mt 21, 1–17 paraleliai gaubia Mt 17–20 ir Mt 21, 18–25, 46. Tokį modelį galima pagrįsti ir R. Meynet'o tyrimo rezultatais, kuris Mt 19–20 identifikuoja kaip autonominę kompozicijos vienetą (*The New Introduction to the Synoptic Gospels*. Miami. 2010. P. 306–317).

atskyrimas nuo prieš tai esančio teksto, bet, kaip jau matėme, ir Evangelijoje pagal Morką Jėzaus laidojimo ir tuščio kapo scena formuoja savarankišką retorinę sekciją.

Kaip ir Apaštalo darbų knygoje, Evangelijoje pagal Matą didelę reikšmę turi kalbos. Jos užima daugiau kaip trečdalį veikalo apimties ir įkomponuotos strategiškai svarbiose evangelijos vietose (gaubia pagrindines teksto organizavimo ašis).

Mt 5, 1–7, 29 struktūra

Kalno pamokslas (5, 1–7, 29) yra pirmoji iš penkių didžiųjų Jėzaus kalbų. Kaip matyti iš evangelijos makrostruktūros schemos, šis tekstas yra strategiškai svarbioje vietoje – evangelijos *corpus* pradžioje – evangelijos trečiosios sekcijos (4, 18–16, 12) pirmosios dalies (4, 18–11, 1) centre (žr. priedą Nr. 6). Tai fundamentalus, nuo seniausių laikų vienas iš dažniausiai cituojamų Evangelijos pagal Matą tekstų. Mokslininkai iki šiol diskutuoja, kuriam retoriniam modeliui jį būtų galima priskirti. G. Bornkamm mano, kad tai analogų neturintis atvejis. H. D. Betzas jį prilygina graikų-romėnų epitomei. G. A. Kennedy Kalno pamokslą laiko svarstomosios retorikos tekstu. Žvelgiant iš biblinės teologijos taško, Kalno pamokslą galima priskirti eschatologiniams, etiniams arba teisiniams tekstams, kur įstatymas pristatomas kaip veikimo norma (judaistiniu principu). Pagrindinė Kalno pamokslo tema – Dievo karalystė ir teisingumas (teisumas)²³⁷.

Kalno pamoksle autorius, remdamasis tradicine judaizmo pozicija, sistemiškai aptaria visas pagrindines etikos ir religijos sritis. Reikia pažymėti, kad tai nėra traktatas, kuriame tema išnagrinėjama išsamiai. Matas kazuistiniu metodu komentuoja tik atskirus svarbius atvejus. Kalno pamokslas buvo kritikuojamas už tai, kad per aukštai iškelia reikalavimų kartelę, todėl reikalavimai lieka beveik neišpildomi (pagal Bismarko principą – „jūs negalite valdyti tik kalbomis“). Atidžiau panagrinėjus tekstą galima teigti priešingai – Kalno pamoksle nustatyti aukšti moraliniai standartai yra įmanomi, tačiau sunkiai pasiekiami, todėl tekste pateikiami ne „teoriniai“, bet ambicingi tikslai, kuriuos paprastai gali pasiekti tik stipriai motyvuoti žmonės.

Iš Kalno pamokslo kompozicijos schemos matyti, kad tekstas sudarytas iš penkių dalių, pagal centruotos kompozicijos modelį **ABCB'A'**.

²³⁷ The New Jerome Biblical Commentary. P. 639-647.

Palaiminimai Dievo karalystės paveldėtojams	5, 3–16
Teisinė reforma (ką reikia daryti)	5, 17–48
Religinė reforma (ką reikia daryti)	6, 1–18
Išmalda	6, 1–4
Malda	6, 5–15
Pasninkas	6, 16–18
Socialinė reforma (ką reikia daryti)	6, 19–20
Kas yra tikrieji Dievo karalystės paveldėtojai	6, 21–27

Paralelinės pirmoji (5, 3–16) ir penktoji dalys (6, 21–27) piešia psichologinį tikrojo Dievo karalystės paveldėtojo paveikslą ir stipriai motyvuoja juo tapti. Antroji, trečioji ir ketvirtoji dalys pateikia kazuistinius reikalavimus, ką reikia daryti, norint tapti Dievo karalystės paveldėtoju. Paralelinės antroji (5, 17–48) ir ketvirtoji (6, 19–20) dalys dėsto teisinės ir socialinės reformos bendruomenėje būtinybę bei kryptis. Centrinė trečioji (6, 1–18) pateikia svarbiausią iš reformų – religinę, kaip būtiną sąlygą kelyje į Dievo karalystę. Trečioji dalis sukomponuota iš trijų padalų, pagal centruotos kompozicijos modelį **ABA'**. Paralelinės pirmoji (6, 1–4) ir trečioji (6, 16–18) padalos kalba apie religinius darbus (išmalda ir pasninką), kaip svarbius, bet ne pačius svarbiausius. Išmalda ir pasninkas²³⁸ yra socialinio pobūdžio religiniai darbai, daugiau orientuoti į tikinčiojo aplinką. Kompozicijos centrinė dalis (6, 5–15), pati ilgiausia savo imtimi, pateikia pagrindinį religinės reformos elementą ir pagrindinį reikalavimą kandidatui į Dievo karalystės paveldėtojus – pamokymus, kaip reikia melstis (6, 5–6, 8) ir pavyzdinį maldos „Tėve mūsų“ (6, 8–15) tekstą. Tokio pobūdžio malda yra ir veiksmas, ir būseną, kuri veikia žmogaus vidų ir skatina užmegzti asmeninį kontaktą su Dievu.

Kalno pamokslo retorinė strategijos kryptis – iš kraštų į centrą. Motyvuotas kandidatas į Dievo karalystės paveldėtojus išgirsta pagrindinį reikalavimą – keistis viduje ir keisti asmeninį santykį su Dievu. Tačiau to nepakanka, nes krikščionybė yra bendruomeninė, o ne asmeninė religija, todėl asmeninis pokytis turi pasireikšti bendruomeniniuose santykiuose (teisingumas ir socialinė vienybė), bet to neįmanoma padaryti be bendruomenę formuojančių individų asmeninio pokyčio²³⁹. Svarbiausias Kalno pamokslo retorikos akcentas – kompozicijos centre esančios maldos „Tėve mūsų“ retorika.

²³⁸ Tikrasis pasninkas yra nuo kažko susilaikymas tam, kad galėtum tuo dalyku pasidalyti su stokojančiuoju.

²³⁹ Panašaus požiūrio laikėsi romėnai ir Ciceronas, kuris teisingumo ir socialinės vienybės neįsivaizdavo be pamaldumo (žr. šio darbo pirmojo skyriaus pirmąjį poskyrį).

Mt 6, 9–15 semitų retorinė analizė

Malda „Tėve mūsų“ (Mt 6, 9–15) yra pats žinomiausias Naujojo Testamento tekstas, kurį mintinai žino ir dažnai recituoja kiekvienas krikščionis. Nors Naujojo Testamento raštuose yra du šios maldos variantai (antrąjį pateikia Evangelija pagal Luką), kasdienei religinei praktikai nuo seniausių laikų buvo pasirinktas Mato variantas. Katalikų Bažnyčios katekizmas teisingai pastebi, kad maldos tekstas susideda iš septynių prašymų ir juos sugrupuoja į dvi grupes, pagal įvardžių sklaidos principą, o tekstą suskaido į dvi dalis²⁴⁰:

Tėve mūsų, kuris esi danguje!

+ Teesie šventas	TAVO vardas,
+ teateinie	TAVO karalystė,
+ teesie	TAVO valia kaip danguje, taip ir žemėje.

- Kasdienės	MŪSŲ duonos duok MUMS šiandien
- ir atleisk MUMS	MŪSŲ kaltes, kaip ir MES atleidžiame savo kaltininkams.
- Ir neleisk	MŪSŲ gundyti,
- bet gelbėk	MUS nuo pikto.

Pirmosios dalies prašymai skiriasi nuo antrosios dalies prašymų tuo, kad pirmieji trys prašymai turi vienaskaitos įvardį „tu“, o paskutiniai keturi prašymai – daugiskaitos įvardį „mes“. Tokiu būdu gautas morfologiniais argumentais pagrįstas struktūros variantas. Problema – tokia struktūra neatskleidžia retorinės teksto galios (aišku, kad daug prašau, bet nežinau, kodėl prašau, ir ar turiu tam teisę). Neįmanoma, kad autorius, kruopščiai komponuodamas veiklą, tokio svarbaus teksto semantinį branduolį formuoja iš paprasčiausių įvardžių.

R. Meynet'o atlikta semitų retorikos analizė, parodė visiškai kitokią kompoziciją ir kitokią teksto semantinį branduolį²⁴¹. Maldos tekstas sukomponuotas iš septynių dalių, kurios tarpusavyje organizuojamos pagal centruotos kompozicijos modelį.

Maldos teksto kompozicija, nors ir tipiškai centruota, bet savo visuma išskirtinė. Ji primena hebrajų septynšakę žvakidę (menorą), apie kurią kalba Senojo Testamento Išėjimo knyga (Iš 25). Vatikano archyve saugomas rankraštis n. 214²⁴², jame Kabalos tekstas lygiai taip interpretuoja 67-osios psalmės (dar vadinamos „septynšakio psalme“) teksto struktūrą (žr. priedus Nr. 5 ir 6). Tai išskirtinis kompozicijos modelis, kuris iš visų Senojo Testamento raštų naudojamas tik šioje psalmėje²⁴³.

²⁴⁰ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas. 1996. 2803–2806.

²⁴¹ Meynet R. La composizione del Padre Nostro // *Civiltà Cattolica*. 2004. III. P. 241-253

²⁴² *Encyclopaedia Judaica*. New York. 1971. T. 2. Col. 1368.

²⁴³ Judaistų liturgijos svarbaus elemento, stovėjusio Jeruzalės šventykloje Švenčių švenčiausioje vietoje, atmintis ir su juo susijusio specifinio kompozicijos modelio panaudojimas, komponuojant su religinę reformą susijusį tekstą, gali būti vienas iš Mato rabiniškosios praeities įrodymų.

	teesie (šventas)	VARDAS	tavo,	
	teateinie	karalystė	tavo,	
	teesie	valia	tavo	kaip danguje, taip ir žemėje
Tėve mūsų, kuris esi danguje,	duonos duok	mūsų mums	<i>kasdienės</i> <i>šiandien</i>	
	atleisk mums	mūsų	kaltes,	kaip ir mes atleidžiame savo kaltininkams,
	ir neleisk įvesti	mums į	pagundas,	
	bet gelbėk	mus nuo	PIKTO.	

Pirmuose trijuose prašymuose yra trys daiktavardžiai: „(Dievo) vardas“, „(Dievo) karalystė“ ir „(Dievo) valia“. Visi trys daiktavardžiai nurodo kažką teigiamo, todėl visi trys kyla iš to paties semantinio lauko. Trijuose paskutiniuose prašymuose irgi yra trys daiktavardžiai: „pikta (piktasis)“, „pagunda“ ir „kaltė“. Šie daiktavardžiai nurodo kažką neigiamo, todėl juos irgi vienija tas pats semantinis laukas. Ketvirtojo (centrinio) prašymo objektas – duona. „Duona“ yra pozityvus dalykas, todėl visiškai nedera su neigiamais dalykais, kurie vyrauja antrojoje dalyje, todėl atrodytų, jog „duonos“ prašymą reikėtų priskirti pirmajai teksto daliai.

Trečiasis ir penktasis prašymas skiriasi nuo likusių tuo, kad baigiasi aplinkybe, prasidedančia „kaip ...“. Tai semitų kompozicijai būdinga rėminė konstrukcija, kuri šiuo atveju žymi centrinės dalies imtį.

Pirmieji trys ir paskutiniai trys prašymai turi paralelinę segmentų dėmenų dispoziciją. Pirmuose trijuose prašymuose: veiksmažodis (tos pačios nuosakos, laiko, skaičiaus ir asmens) + įvardis + daiktavardis. Paskutiniuose trijuose: veiksmažodis + įvardis + daiktavardis. Centrinis prašymas skiriasi nuo likusių savo kompozicija: jis sukomponuotas iš dvinarinio paralelinės dėmenų dispozicijos segmento, visi kiti – vienanariai.

Kreipinys „Tėve“, kuris šiame tekste bendras visiems septyniems prašymams, tiesiogiai siejamas tik su centriniu prašymu. Likusiųjų šešių prašymų kreipinys gali būti tik „Dieve“ („Dieve – karaliau“ antrajam prašymui). Pagal tuometes tradicijas šeimos tėvas privalėjo rūpintis kasdiene duona savo šeimai²⁴⁴.

Pirmajame ir septintajame prašyme supriešinami du elementai: *šventas Dievo vardas*, kuris yra toks šventas, jog hebrajus neturi teisės jo ištarti, ir *piktasis* (velnias, šėtonas ir t. t.), kurį nugalėti gali tik Dievas.

²⁴⁴ Meynet R. Initiation à la rhétorique biblique. Quinc donc est le plus grand? Paris. 1982. P. 177–180.

Antrajame ir šeštajame prašyme matome du elementus, kurie, iš pirmo žvilgsnio, neturi nieko bendro: *karalystė* ir *pagundos*. Biblijos tekstai retai pateikia „tikslus receptus“ ir paruoštus atsakymus. Skaitytojas pats privalo galvoti ir pastebėti, koks tų dviejų elementų sąryšis, apmąstyti, padaryti išvadas ir jas pritaikyti savo gyvenime. Pagal hebrajų Išminties tradiciją tik taip žmogus gali tapti „išmintingu“, o kartu ir „teisiu“. Kalno pamokslo tekstas Dievo karalystę pristato kaip realybę, į kurią galima įeiti, tik išpildžius tam tikras sąlygas. Kitaip tariant, norint patekti į Dievo karalystę, būtina asmeninė atsakomybė ir asmeninės pastangos. Vertinant šiuo požiūriu, ir pagundos tampa realybe, į kurią galima įeiti arba neįeiti. Taigi autorius pabrėžia, kad Dievo galima prašyti pagalbos, tačiau ir pats žmogus neturi teisės likti pasyvus.

Trečiajame ir penktajame prašymuose antitetinio paralelizmo principu pateikiami dėmenys „Dievo valia“ ir „kaltės“. Norint paaiškinti šį junginį, reikalingas papildomas hermeneutinis, teologinio pobūdžio komentaras, todėl čia apsiribojama dėmenų sąsajos konstatavimu.

Didžiausia retorinė maldos teksto galia yra ne tai, kas yra maldos tekste, bet tai, ko nėra. Religinės reformos teksto centrinėje vietoje lauktume didingo, Dievą šlovinančio himno ir išskirtinio dėmesio Dievo šlovinimui bei garbinimui, bet išgirstame paprasčiausią, gana pragmatišką, be papildomo komentaro suprantamą duonos prašymą, kurio teologinę reikšmę atskleidžia jį lydintis refleksinio pobūdžio teologinis komentaras (šeši prašymai). Pats prašymas niekaip neįpareigoja prašomojo prašančiajam duoti tai, ko jis prašo. Dažniausiai viena iš prielaidų gauti tai, ko prašai, yra užsitarnauti to, į kurį kreipiesi, palankumą.

Excursus: „Tėve mūsų“ maldos varianto Evangelijoje pagal Luką (Lk 11, 2–4) lyginamoji semitų retorinė analizė

Savo forma ir retorine funkcija maldos „Tėve mūsų“ tekstas Evangelijoje pagal Luką labai skiriasi nuo Mato varianto.

Iš to paties šaltinio paimtą maldos medžiagą Lukas panaudoja, komponuodamas evangelijos sekvenciją C2 (žr. priedą Nr. 5). Ši sekvencija (Lk 11, 1–52) pagal centruotos kompozicijos modelį sukomponuota iš penkių dalių²⁴⁵:

²⁴⁵ *Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 367.*

Klausantis ir vykdamasis turi teisę prašyti	11, 1–13
Reikia rinktis Jėzų arba šėtoną	11, 14–26
Labiau palaiminti tie, kurie klauso Dievo žodžio ir jį VYKDO, nei tie, kurie jį skelbia	11, 27–28
Reikia rinktis šviesą arba tamsą	11, 29–36
Vien skelbiantis, bet nevykdamasis, yra pasmerktas	11, 37–52

Priešingas kraštinių pirmosios (11, 1–13) ir penktosios (11, 37–52) dalių paralelizmas rodo retorinės strategijos dinamiką iš centro į kraštus. Centrinėje dalyje (11, 27–52) formuluojamas motyvuojantis palaiminimas Dievo žodžio klausytojams ir jo vykdytojams (bendruomenės nariams), kurie iškeliami aukščiau už Dievo žodžio skelbėjus. Vidurinės paralelinės antroji (11, 14–26) ir ketvirtoji (11, 29–36) dalys, svarstančios priešingas poras „Jėzus (tikrasis mokslas) ir šėtonas (klaidingas mokslas)“ bei „šviesa (išmintis) ir tamsa (kvailybė)“, pateikia argumentaciją, kuri mokslą („žodį“) reikia rinktis. Kraštinės priešingo paralelizmo dalys vaizdžiai supriešina visuomenės dėmesio centre besipuikuojančius fariziejus ir Rašto aiškintojus, kurie, formaliai kitiems skelbdami teisingos elgsenos principus, patys jų nesilaiko, ir Jėzaus mokinius, kurie yra Dievo ypatingo palaiminimo objektas dėl jų ištvermės klausant ir vykdam Dievo žodžius.

Maldos „Tėve mūsų“ tekstas įkomponuotas į pirmosios dalies struktūrą. Ši dalis sudaryta iš keturių padalų, kur pirmoji dalis (11, 1–4), kurią paraleliai papildė trečioji dalis (11, 9–10), pateikia maldos tekstą. Šios dvi dalys kartu skelbimo lygmeniu plėtoja prašymo galios temą, kurią pavyzdžiais iš gyvenimo iliustruoja paralelinės antroji (11, 5–8) ir ketvirtoji (11, 11–13) dalys²⁴⁶.

²Ir jis tarė jiems: „Kai melsitės, sakykite:

Tėve,	Teesie-šventas	tavo	vardas.
	Teateinie	tavo	karalystė.
	³ Mūsų duonos kasdienės duok mums kasdien,		
	⁴ ir atleisk mums nes ir mes atleidžiame Ir neleisk mūsų	mūsų kiekvienam, į	kaltes, kuris mums kaltas. pagundas.

²⁴⁶ Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1994. P. 368–369.

Lyginant su Mato variantu, Luko variantas išlaiko centruotą maldos kompozicijos struktūrą, kur prašymo adresatui „Tėve“ subordinuotas tik centrinis (duonos) prašymas (žr. priedą Nr. 12).

Jei Matas labai kruopščiai išlaikė subalansuotą centruotos kompozicijos modelį, Lukas, jam būdingu stiliumi, įveda kraštinių dalių disbalansą (dvinaris 11, 2bc ir trinaris 11,4), taip eilinį kartą maskuodamas akivaizdžiai centruotą kompoziciją. Iš septynių Mato varianto prašymų Luko variante yra tik penki (praleisti „(Dievo) valios“ ir „(Šėtono) piktojo“ elementai). T. y. Luko variante centrinį duonos prašymą gaubia dvi priešingos paralelinės poros: „(Dievo) vardas – pagunda²⁴⁷“ ir „(Dievo) karalystė – kaltės“. Mato variante priešingos paralelinės: „(Dievo) vardas – piktasis“, „(Dievo) karalystė – pagunda“, „(Dievo) valia – kaltė“.

Akivaizdu, kad Mato variantas, dėl jo svarbios retorinės funkcijos tekste, yra išbaigtas literatūrinis vienetas, kuris teologiškai yra daug brandesnis ir darantis kitokią poveikį nei Luko variantas. Luko variantas yra tik „prašymo“ temos plėtojimo dalis, kurio prasmė ir reikšmė atskleidžiama tik šią dalį nagrinėjant kartu su Lk 11, 9–10.

Skyles išvados

Evangelija pagal Matą yra stambios apimties labai svarbus Naujojo Testamento kanono veikalas. Semitų retorinės analizės metodo taikymas šios evangelijos studijas išjudino iš sąstingio ir joms suteikė naujas kryptis bei hermeneutines perspektyvas. Jei tolesni tyrimai semitų analizės metodu patvirtins W. Wereno pasiūlytą Evangelijos pagal Matą centruotą makroskompozicijos struktūrą **ABDCB'B'A'**, tai bus vienintelis ne chiasinės struktūros sinoptinių evangelijų autorių veikalas.

Evangelijos pagal Matą autoriaus pomėgį centruotam modeliui patvirtina šiame darbe pirmą kartą atskleista Kalno pamokslo (Mt 5, 1–7, 29) struktūra, kuri susideda iš septynių dalių, tarpusavyje komponuojamų pagal centruotą modelį **ABCB'A'**. Centrinė Kalno pamokslo dalis (6, 1–18) susideda iš trijų padalų, tarpusavyje komponuojamų pagal centruotą modelį **ABA'**, kur centrinėje **B** padaloje (6, 5–15) pateikiama malda „Tėve mūsų“ (6, 9–15). R. Meynet'o tyrimo rezultatai atskleidžia, kad maldos tekstas susideda iš septynių segmentų, tarpusavyje komponuojamų pagal centruotą modelį **abcdc'b'a'**. Be to, centruotą kompozicijos modelį R. Meynet'as atskleidė ir tyrinėdamas Mt 19–20 tekstą.

Makro- ir mikrokompozicijos tyrimų rezultatai patvirtina nuomonę, kad Evangelija pagal Matą ne tik savo stiliumi ir tematika, bet ir savo forma iš visų sinoptinių evangelijų artimiausia judaistiniam diskursui.

²⁴⁷ Brown Sch. Apostasy and Perversion in the Theology of Luke. Roma. 1969. P. 146–148 teigiama, kad Luko raštuose *peirasmos* yra ne šiaip pagunda, o išbandymas. Turima omenyje likti ištikimam Bažnyčiai ar atskilti.

Fundamentalaus Kalno pamokslo (Mt 5, 1–7, 29) teksto forma retorinė. Joje aiški autoriaus retorinė strategija ir retorinio poveikio priemonės, kurios varijuoja nuo motyvacijos iki provokacijos. Kalno pamokslo retorikos argumentacija yra teisinio, visuomeninio ir religinio aspektų teologinis svarstymas.

Maldos „Tėve mūsų“ tekstas – ne tik Kalno pamokslo (Mt 5, 1–7, 29) aiškinimo raktas, bet ir kompozicijos požiūriu išbaigtas retorinis tekstas, kurio tikslas – skatinti auditoriją susimąstyti: ar supratote krikščionybės deklaruojamą kitokio pobūdžio asmeninių santykių su Dievu naują, kuri yra Jėzaus skelbtos Dievo karalystės ir krikščionių bendruomenės pagrindas? Kitaip tariant, bendruomeninio lygmens retoriką keičia asmeninio pobūdžio retorika

IŠVADOS

1. I a. krikščionių literatūros raidą galima suskirstyti į du etapus: iki pirmojo žydų ir romėnų karo (66–70 m.) ir po jo. Remiantis turimais duomenimis, pirmasis etapas gana spontaniškai prasidėjo apie 50 m., o krikščionių literatūros pradininku laikomas Paulius iš Tarso. Iki 70 m. krikščionių literatūra nėra gausi – septyni Pauliaus laišakai ir, galbūt, keli anoniminių autorių veikalai (bent jau jų užuomazgos), bet apie tai trūksta tikslių duomenų. Todėl galima teigti, kad iki pirmojo žydų ir romėnų karo buvo parašyta ne daugiau kaip 10 krikščionių autorių veikalų. Tikras krikščionių literatūros proveržis įvyko po pirmojo žydų ir romėnų karo. Jo pasekmės ir Jamnijos proceso sprendimai pakeitė judaistų pasaulį, jų savimonei ir lėmė skubų atsiribojimą nuo krikščionybės, kurią oficialioji Roma iki tol laikė judaizmo sekta. 65–100 metais buvo parašyti 43-ys krikščionių autorių veikalai (21 laiškas ir 22 įvairaus žanro kūriniai). Muratorijaus kanonas (II a.) liudija, kad tik 27-i iš 53-ųjų I a. krikščionių raštų buvo pripažinti kanoniniais, iš 27 kanoninių veikalų 19 parašyti po pirmojo žydų ir romėnų karo. Kadangi šiame darbe apsiribojama sinoptinių evangelijų autorių literatūriniu vertinimu, būtina pabrėžti kelis dalykus. Pirma, šie veikalai, kurių tekstas sudaro beveik pusę viso Naujojo Testamento raštų teksto, visada neginčytinai buvo pripažįstami kanoniniais, nors visos trys sinoptinės evangelijos didžiąja dalimi pateikia labai panašią medžiagą, dėstomą pagal beveik identišką chronologinį-geografinį siužetą. Antra, šių veikalų autoriai buvo ypač talentingi ir imlūs naujovėms. Evangelijos pagal Morkų autorius padėjo unikalaus kanoninės evangelijos žanro pagrindus. Lukas pirmasis savo poreikiams pritaikė tuomečiame helenistiniame pasaulyje gerai žinomą „darbų“ žanrą. Trečia, sinoptinių evangelijų autorių veikalų parašymo datos sutampa su Jamnijos proceso, t. y. judaizmo atsiribojimo nuo krikščionybės, pradžia ir pabaiga: Evangelija pagal Morkų parašyta 65–70 m., Mato ir Luko veikalai – 80–90 m. Trečia, Judaizmo formalus atsiribojimas nuo krikščionybės paskatino krikščionis skubiai suformuoti savo tapatybę, savimonei, institucinę sistemą ir literatūrą.

2. Iki XX a. pradžios vyravo požiūris, kad sinoptinių evangelijų autorių veikalai yra vien teologiniai traktatai ir istoriografiniai veikalai. Jų tyrimams taikyti diachroninio pobūdžio metodai padėjo išspręsti daug dalinio pobūdžio problemų, tačiau pasirodė visai netinkami visuminio pobūdžio problemoms spręsti, todėl šių veikalų tyrimai atsidūrė sąstingio taške. Pavyzdžiui, nors buvo identifikuoti sinoptinių evangelijų šaltiniai ir nustatyta, kaip ir kiek juos keičia konkretūs evangelijų autoriai, bet dėl to Evangelija pagal Luką netapo suprantamesnė. Nuo XX a. pradžios Naujojo Testamento raštų studijose imti taikyti sinchroninio pobūdžio retoriniai metodai sinoptinių evangelijų autorių veikalų tyrimus išjudino iš sąstingio. Laiške

žydams atskleidus antikinei semitų literatūrai būdingas centruotas ir paralelines kompozicijas, daugialypius paralelizmus ir chiazmines struktūras, Naujojo Testamento raštų tyrimuose pradėtas naudoti semitų retorinės analizės metodas. Juo tiriant sinoptinių evangelijų autorių veikalus, semitų kompozicijos modeliai buvo nustatyti visuose teksto organizavimo lygmenyse. Tai leidžia tvirtinti, kad šie tekstai savo forma yra retoriniai, o naratyvinio pobūdžio medžiaga yra svarbi argumentacijos dalis. Sinoptinių evangelijų autorių veikalo tyrimai semitų retorinės analizės metodu kartu atskleidė paradoksalią situaciją. Graikakalbiai semitų kilmės krikščionys autoriai graikakalbiams daugiausia ne semitų kilmės krikščionims graikų kalba parašė įtikinėjamojo pobūdžio veikalus, juos kurdami pagal semitų retorikos, o ne graikų-romėnų retorikos taisykles. Pagal semitų retorikos taisykles sukurtuose tekstuose tezės išdėstomos ir argumentacija plėtojama visai kitaip, nei tai daroma graikų-romėnų retorikoje.

3. Darbe semitų retorinės analizės metodu išanalizavus sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos tekstus, semitų retorikos modeliai buvo atskleisti tiek makro-, tiek mikrokompozicijos lygmenyse.

Evangelijos pagal Morkų įžanga (Mk 1, 2–13) yra sekcija (modelis **ABB'**), susidedanti iš trijų sekvencijų (1, 2–3 – **abb'**; 1, 4–7 – **abb'a'**; 1, 9–13 – **ABB'**). Evangelijos pagal Morkų pabaiga (Mk 15, 40 – 16, 8) yra sekcija (modelis **ABB'**), susidedanti iš trijų sekvencijų (15, 40–41 – **ABA'**; 15, 42–47 – **abb'a'**; 16, 1–8 – **aba'cdc'**). Remiantis šio darbo ir kitų mokslininkų mikrokompozicijos tyrimo rezultatais, atskleista Evangelijos pagal Morkų makrokompozicijos struktūra, kuri susideda iš keturių sekcijų, tarpusavyje komponuojamų pagal chiazminį modelį **ABB'A'**. R. Meynet'o atskleista Evangelijos pagal Luką makrokompozicijos struktūra irgi susideda iš keturių sekcijų, tarpusavyje komponuojamų pagal chiazminį modelį **ABB'A'**.

Apaštalų darbų knygoje pradžioje pateikiamas Motiejaus išrinkimo pasakojimas (Apd 1, 15–26) yra autonominis vienetas, kurio kompozicijos modelis centruotas – **ABCB'A'**. Šiame pasakojime dalis **B** (Apd 1, 16–22) pateikia pirmąją Petro kalbą. Jos kompozicijos modelis centruotas – **ABA'**. Paskutinė Petro kalba (Apd 15, 7–11) susideda iš trijų dalių, tarpusavyje komponuojamų pagal paralelinį modelį **AA'B**. Pirmosios Petro kalbos paralelinės sąsajos su paskutiniąja patvirtina prielaidą, kad vadinamajame Petro bloke (Apd 1–15) aštuonios didžiosios Petro kalbos yra svarbios teksto organizavimo ašys (kaip penkios didžiosios Jėzaus kalbos Evangelijoje pagal Matą).

Evangelijoje pagal Matą esantis Kalno pamokslas (Mt 5, 1–7, 29), priskiriamas penkių didžiųjų Jėzaus kalbų grupei, susideda iš septynių dalių, tarpusavyje komponuojamų pagal centruotą modelį **ABCB'A'**. Centrinė Kalno pamokslas dalis (6, 1–18) susideda iš trijų padalų, tarpusavyje komponuojamų pagal centruotą modelį **ABA'**, kur centrinėje **B** padalėje (6, 5–15) pateikiamas maldos „Tėve mūsų“ tekstas (6, 9–15). Ši malda, kuri, kaip atskleidžia R.

Meynet'o tyrimo rezultatai, susideda iš septynių segmentų, tarpusavyje komponuojamų pagal centruotą modelį **abcdc'b'a'**, yra Kalno pamokslo aiškinimo raktas.

4. Apie sinoptinių evangelijų autorių veikalų retoriką galima spręsti tik iš veikalų tekstų ir platesnio retorinio konteksto, nes iki šiol nieko nežinoma apie sinoptinių evangelijų ir Apaštalų darbų knygos autorius, kur buvo parašyti šie veikalai, kas ir koks buvo pirminis adresatas, kas paskatino juos parašyti. Remiantis dabartiniais veikalų teksto retorinių tyrimų rezultatais, galima teigti, kad Morkus įtikinėja krikščionių priimti egzistencinį apsisprendimą ir ragina apsisprendimą palyginti su autoriaus pateiktu modeliu. Matas įtikinėja krikščionių apsisprendimo teisingumu ir pateikia krikščionio tapatybės teisinę argumentaciją. Tą patį daro ir Lukas, bet krikščionio apsisprendimo teisingumą argumentuoja krikščionio svarba istorijos procese.

5. Oficialiosios Katalikų Bažnyčios į Biblijos raštų tyrimus įsileisti mokslininkai pasauliečiai ir retoriniai metodai atveria kelią tolesniems tarpdisciplininiais šių raštų tyrimams. Nors sinoptinių evangelijų autorių veikalus jau galima vertinti kaip retorinius veikalus, o semitų retorinis metodas jau pasirodė tinkamas šių veikalų tyrimams, dar liko daug neištirtų tekstų. Paraleliai galėtų vykti labai svarbūs tyrimai šiomis kryptimis: I a. krikščionių retorikos tyrimai ir I a. krikščionių tarpkultūrinės komunikacijos tyrimai.

SANTRUMPOS

ST – Senasis Testamentas

NT – Naujasis Testamentas

LXX – Senojo Testamento raštų hebrajų kalba vertimas į graikų kalbą. Dar vadinamas **Septuaginta**, nes legenda skelbia, kad Aleksandrijoje septyniasdešimt žydų kiekvienas atskirai vertė Senojo Testamento raštus iš hebrajų į graikų kalbą. Sulyginus rezultatus, pasak legendos, visi vertimai buvo idealiai vienodi, taip patvirtinta jų dieviškoji kilmė.

Mt – Evangelija pagal Matą

Mk – Evangelija pagal Morkų

Lk – Evangelija pagal Luką

Apd – Apaštalų darbų knyga

Iz – Izaijo knyga

Mal – Malachijo knyga

1Sam – Pirmoji Samuelio knyga

Ps – Psalmynas

Įst – Pakartoto Įstatymo knyga

ŠALTINIAI

1. The Greek New Testament. Stuttgart. 1983.
2. Biblija arba Šventasis Raštas. Vilnius. 2001.
3. De Canonicis Scripturis (Tridento dekretas). <http://www.bible-researcher.com/trent1.html>
4. Divino Afflante Spiritu (Pijaus XII enciklika). http://www.lcn.lt/b_dokumentai/enciklikos/divino-afflante.html
5. Dei Verbum (Dogminė konstitucija apie Dievo Apreiškimą). http://www.lcn.lt/b_dokumentai/vatikano_2s/dei-verbum.html.
6. *Popiežiškoji biblinė komisija*. Biblijos aiškinimas Bažnyčioje. Vertimas į lietuvių kalbą: http://www.lcn.lt/b_dokumentai/kiti_dokumentai/biblijos_aiskinimas.html. Vertimas į anglų kalbą: *The Interpretation of the Bible in the Church*. Boston. 1994.)
7. *Popiežiškoji Biblijos komisija*. Sancta Mater Ecclesia. Vertimas į anglų kalbą: *Fitzmyer J. A. // Theological Studies*. 25. 1964. P. 402-408.

LITERATŪRA

1. *Aland K.* Synopsis quattuor evangeliorum. 13th ed. Stuttgart. 1985.
2. *Alter R.* L'arte della narativa biblica. Brescia. 1990.
3. *Atwill J.* Ceasar's Messiah: Roman Conspiracy to Invent Jesus. Ulysses Press. 2005.
4. *Aune D. E.* Greco-Roman Biography // *Greco-Roman Literature and the New Testament* // SBL 21. Atlanta. 1988. P. 107–126.
5. *Aune D. E.* The New Testament in its Literary Enviroment. Phyladelphia. 1987.
6. *Barrett C. K.* The International Critical Commentary on the Acts of Apostles. T. 1. Edinburg. 1994.
7. *Bauer D. R.* The Structure of Matthew's Gospel. Sheffield. 1989.
8. *Ben-Sasson H. H.* A History of the Jewish People. Harvard University Press. 1976.
9. *Bovon F.* L'oeuvre de Luc: etudes d'exegese et de theologie. Paris. 1987.
10. *Brown Sch.* Apostasy and Perversion in the Theology of Luke. *Analecta Biblica* 36. Roma. 1969.
11. *Bruce F. F.* The New International Commentary on the New Testament. The Book of the Acts. Michigan. 1988.
12. *Cimosa M.* La Letteratura Intertestamentaria. Bologna. 1992.
13. *Combrink H. J. B.* The Macrostructure of Gospel of Matthew // *Neotestamentica*. 16. 1982. P. 6–10.

14. *Conzelmann H.* Acts of Apostles. A commentary on the Acts of Apostles. Louisville-Westminster. 1993.
15. *Deidun T. J.* New Covenant Morality in Paul. *Analecta Biblica*. 89. Rome. 1981.
16. *Dibelius M.* Studies in the Acts of the Apostle. London. 1956.
17. *Dodd Ch. H.* La predicazione apostolica e il suo sviluppo // *Studi Biblici* 21. Brescia. 1978.
18. *Dunn J. D. G.* Jews and Christians: The Parting of the Ways, A. D. 70 to 135. Eerdmans Publishing. 1999.
19. *Dupont J.* La Destinée de Judas Prophétisée par David // *Catholic Biblical Quarterly*. 23. 1963. P. 41–51.
20. *Ehrman B. D.* Lost Scriptures: Books That Did not Make It Into The New Testament. New York. 2003.
21. *Ellis P. F.* Matthew. His Mind and His Message. Collegeville. 1974.
22. *Encyclopaedia Judaica*. New York. 1971. T. 2.
23. *Fenton J. C.* The Order of the Miracles Performed by Peter and Paul in Acts // *ET* 77. 1965-66. P. 381-383.
24. *Fenton J. E.* Inclusio and Chiasmus in Matthew // *Studia Evangelica* I. Texte und Untersuchungen. 73. Berlin. 1959. P. 174–179.
25. *Fitzmyer J. A.* The Acts of the Apostles. A New Translation with Introduction and Commentary. New York. 1998.
26. *France R. T.* Matthew, Evangelist and Teacher. Exeter. 1989.
27. *Freed E. D.* The New Testament. A Critical Introduction. London. 1994.
28. *George A.* Annoce du salut de Dieu, Lecture de L'Evangile de Luc. Paris. 1963.
29. *George A.* Pour lire l'Evangile selon Saint Luc. Paris. 1973.
30. *Gerhardsen B.* Memory and Manuscript. Oral Tradition and Written Transmission in Rabbinic Judaism and early Christianity. Uppsala-Lund. 1964.
31. *Goulder M. D.* Midrash and Lection in Matthew. London. 1974.
32. *Grant R. M.* A Historical Introduction to the New Testament. London. 1963.
33. *Green H. B.* The Structure of St. Matthew Gospel // *Studia Evangelica* I. Texte und Untersuchungen. 102. Berlin. 1968. P. 47–59.
34. *Gundry R. H.* Matthew. A Commentary on His Literary and Theological Art. Grand Rapids. 1983. P. 609–622.
35. *Haenchen E.* The Acts of the Apostles. Oxford. 1971.
36. *Hock R. F.* The Greek New Testament / Greco-Roman Literature and the New Testament / SBL 21. Atlanta. 1988. P. 127–146.
37. *Hughes P.* A Popular History of the Catholic Church. New York. 1954.
38. *Katalikų Bažnyčios katekizmas*. Kaunas. 1996.
39. *Keturių Evangelijų sinopsė*. Vilnius. 2004.
40. *Koester H.* Ancient Christian Gospels. Harrisburg. 1990.
41. *Koženiauskienė R.* Retorika: Iškalbos stilistika. Vilnius. 1999.

42. Kurz W. S. Narrative Approaches to Luke-Acts // *Biblica* 68, 1987. P. 195–220.
43. Koptak P. D. Rhetorical Criticism of the Bible: A Resource for Preaching // *The Covenant Quarterly*. Vol. LIV. 3. 1996. P. 26-37.
44. Lacy de J. M. A. *I Libri Profetici*. Brescia. 1996.
45. Lenzenweger J., Stockmeyer P., Amon K., Zinnhobler R. *Katalikų Bažnyčios istorija*. Vilnius. 1996.
46. Lindsey R. L. *A Hebrew Translation of the Gospel of Mark*. Jerusalem. 1969.
47. Lohfink G. *La Conversione di San Paolo*. Brescia. 1969.
48. Lohse E. *L'ambiente del Nuovo Testamento*. NTS 1. Brescia. 1993.
49. Lohse E. ΣΙΩΝ κτλ. / *Grande Lessico del Nuovo Testamento*. T. XII.
50. Loveday A. Fact, Fiction and the Genre of Acts // *New Testament Studies*. 44. 1998. P. 380–410.
51. Mack B. L. *The Lost Gospel: The Book of Q and Christian Origins*. Harper San Francisco. 1993.
52. Madox R. *Purpose of Luke-Acts*. *Studies of the New Testament and its World*. Edinburg. 1982.
53. McCarthy D. *Il simbolismo del sangue / Atti degli Apostoli*. Roma. 1981. P. 19–35.
54. McKenzie J. L. *Dictionary of the Bible*. London. 1995.
55. *Meaning and Universal Grammar. Theory and empirical findings* / ed. C. Goddard and A. Wierzbicka. T. II. Philadelphia. 2002. P. 99
56. Meynet R. „E ora, scrivete per voi questo cantico“: *Introduzione pratica all'analisi retorica*. Roma. 1996.
57. Meynet R. *Il Vangelo secondo Luca*. Roma. 1994.
58. Meynet R. *Initiation à la rhétorique biblique. Quinc donc est le plus grand?* Paris. 1982.
59. Meynet R. *L'analisi retorica*. Brescia. 1992.
60. Meynet R. *La composizione del Padre Nostro* // *Civiltà Cattolica*. 2004. III. P. 241-253.
61. Meynet R. *Leggere la Bibbia*. Milano. 1998.
62. Meynet R. *The New Introduction to the Synoptic Gospels*. Miami. 2010.
63. Metzger B. M. *New Testament Studies. Philological, Version, and Patristic* // *New Testament Tools and Studies*. Vol. X. Leiden. 1980.
64. Monasterio R. A., Carmona A. R. *Vangeli Sinottici e Atti degli Apostoli*. Brescia. 1995.
65. Muilenberg J. *Form Criticism and Beyond* // *Journal of Biblical Literature*. 88. 1969. P. 1-18.
66. Muthiah A. J. R. *Jesus giver of Life. Composition and Interpretation of Mark 7:31-9,50*. Chennai. 2005
67. *New Testament Apocrypha: Gospel and Related Writings* / ed. W. Schneemelcher. Louisville. 1989.
68. *New Testament Apocrypha: Writings Relating to the Apostles Apocalypses and Related Subjects* / ed. W. Schneemelcher. Louisville. 1992.

69. New Testament Interpretation through Rhetorical Criticism. The University of North Carolina Press. 1984.
70. *O'Toole R. F.* L'Unità della Teologia di Luca: Un' analisi del vangelo di Luca e degli Atti. Torino. 1994.
71. *Pavoncello N.* Il Sangue nella letteratura rabbinica / Atti degli Apostoli. Roma. 1981.
72. *Pesch R.* Atti degli Apostoli. Assisi. 1992.
73. *Piper R. A.* Wisdom in the Q-Tradition: The Aphoristic teaching of Jesus. Cambridge University Press. 1989.
74. *Pitta A.* Disposizione e messaggio della lettera ai Galati. Analisi retorico-letteraria. Rome. 1992.
75. *Potterie de la I.* Les deux noms de Jerusalem dans Apôtres // Biblica. 63/2. 1982. P. 153–187.
76. *Rese M.* Alttestamentliche Motive in der Christologie des Lukas. Bonn: Rheinische-Friedrich-Willhelms-Univ. 1965.
77. *Riesenfeld H.* The Gospel Tradition. Fortress Press. 1970.
78. *Riesner R.* Jesus als Lehrer. Tübingen. 1981.
79. *Rubšys A.* Raktas į Naująjį Testamentą. T. 1, 2. Vilnius. 1997.
80. *Ruger H. P.* Die lexikalischen Aramsismen im Markusevangelium // Markus-Philologie / ed. H. Cancik. Tübingen. 1984.
81. *Schneider G.* Gli Atti degli Apostoli. T. 1. Paideia. Brescia. 1986.
82. *Soards M. L.* The Speeches in Acts: Their Content, Context and Concerns. Westminster/Louisville/Kentucky. 1994.
83. *Soggin A.* An Introduction to the History of Israel and Judah. London. 1993.
84. *Stanton G. N.* The Origin and Purpose of of Matthew's Gospel: Matthean Scholarship from 1945 to 1980 // ANRW II/25 3. P. 1890–1950.
85. *Tacitus.* The Histories. New York. 1999.
86. The Anchor Bible Dictionary.
87. The Complete Gospels: Annotated Scholars Version / ed. R. J. Miller. Sonoma. 1992.
88. The Interpretation of the Bible in the Church. Boston. 1994.
89. The Nag Hammadi Library in English / ed. J. M. Robinson. San Francisco. 1990.
90. The New Jerome Biblical Commentary. London. 1993.
91. The Other Gospels: Non-Canonical Gospel Texts / ed. R. Cameron. Philadelphia. 1982.
92. *Theißen G., Merz A.* Der historische Jesus. Göttingen. 2001.
93. *Tilborg S.* The Jewish leaders in Matthew. Leiden. 1972.
94. *Tuni J. O., Alegre X.* Scritti Giovannei e Lettere Cattoliche. Brescia. 1997.
95. *Vanhoye A.* La structure littéraire de l'épître aux Hébreux. Paris. 1976.
96. *Wand J. W. Ch.* A History of the Early Church to AD 500. Routledge. 1990.
97. *Wedderburn A. J. M.* The "Apostolic Decree": Tradition and Redaction, Novum Testamentum. XXXV. 4. 1993. P. 362–389.

98. Weren W. The Macrostructure of Matthew's Gospel: A New Proposal // *Biblica* 87 (2006). P. 171–200.
99. Whiterington III B. Conflict and Community in Corinth, A Socio-Rhetorical Commentary on 1 and 2 Corinthians. Grand Rapids. 1995.
100. Whiterington III B. The Gospel of Mark, A Socio-Rhetorical Commentary. Grand Rapids. 2001.
101. Wilcox M. The Judas-Tradition in Acts 1, 15–26 // *New Testament Studies*. 19. 1973. P. 438–452.
102. Wilkin R. L. The Piety of the Persecutors / *Christian History*. Issue 27. Vol. IX. No. 3.
103. Wylen S. M. The Jews in the Time of Jesus: An Introduction. Paulist Press. 1995.
104. Zerwick M., Grosvenor M. A Grammatical Analysis of the Greek New Testament. Roma, 1993.
105. Письма Плиния Младшего. Письма I–X. Москва. 1984.

PRIEDAI

PRIEDAS Nr. 1

DARBE PANAUDOTŲ SEMITŲ RETORINĖS ANALIZĖS TECHNINIŲ TERMINŲ IŠAIŠKINIMAS

1. ŽEMESNI TEKSTO ORGANIZAVIMO LYGMENYS (neautonominiai literatūriniai arba retoriniai vienetai)

Visi šio lygmens literatūriniai arba retoriniai vienetai (išskyrus pirmuosius du) yra formuojami iš pakopa žemesnio lygmens vienetų (vieno, dviejų arba trijų).

Dėmuo – smulkiausias teksto elementas, dažniausiai atitinkantis leksemą. Vieneto originalaus pavadinimo „terme“ (prancūzų k.), kurį perima „term“ (anglų k.), „termine“ (italų k.), „termo“ (portugalų k.) ir „término“ (ispanų k.), vertinys „terminas“ probleminis, nes žodžio „terminas“ vartoseną lietuvių kalboje turi aiškią apibrėžtą reikšmę. Lenkai pasirinko „wyraz“ (lenkų k.), kuris reiškia „žodis“ ir rašytiniame šaltinyje nurodo abstraktų kalbos vienetą. Tuo jis skiriasi nuo „słowo“ (lenkų k.), kuris irgi reiškia „žodis“²⁴⁸. Kadangi šis vienetas kartais susideda iš kelių žodžių, manome, kad lietuvių kalboje tinkamiausias „dėmuo“.

Narys – tai sintagma arba terminų grupė, tarpusavyje jungiama sintaksės ryšiais. Narys yra mažiausias retorinis vienetas, kuris susideda iš ne daugiau kaip devynių dėmenų.

Segmentas – segmentas susideda iš mažiausiai vieno, bet ne daugiau kaip trijų narių. Todėl segmentai yra vienanariai, dvinariai arba trinariai.

Junginys – už segmentą aukštesnio lygmens teksto organizavimo literatūrinis vienetas, kuris susideda iš vieno, dviejų arba trijų segmentų.

²⁴⁸ Meaning and Universal Grammar. Theory and empirical findings. / ed. C. Goddard and A. Wierzbicka. T. II. Philadelphia. 2002. P. 99.

Dalis – už junginį aukštesnio lygmens teksto organizavimo literatūrinis vienetas, kuris susideda iš vieno, dviejų arba trijų junginių. Dalis gali susidėti iš vienos, dviejų arba trijų padalų.

2. AUKŠTESNI TEKSTO ORGANIZAVIMO LYGMENYS **(autonominiai literatūriniai arba retoriniai vienetai)**

Šie literatūriniai arba retoriniai vienetai yra autonominės (išbaigtos) kompozicijos, kurios formuojamos iš pakopa žemesnio lygmens vienetų (vieno arba daugiau).

Autonominis vienetas – kompozicijos arba retorinis vienetas, susidedantis iš vienos arba daugiau dalių. Tai pamatinis kompozicijos struktūrinis vienetas. Pavyzdžiui, kalba, stebuklo pasakojimas.

Sekvencija – kompozicijos arba retorinis vienetas, susidedantis iš vienos arba daugiau autonominių vienetų.

Sekcija – kompozicijos arba retorinis vienetas, susidedantis iš vienos arba daugiau sekvencijų.

Knyga – pats aukščiausias teksto organizavimo lygmuo. Knyga formuojama iš vienos arba daugiau sekvencijų.

3. DĖMENYS, KURIAIS APIBRĖŽIAMA SIMETRIŠKŲ ELEMENTŲ RETORINĖ FUNKCIJA

Ižanginiai dėmenys – dėmenys arba tapačios ar panašios sintagmos, kuriais prasideda simetriški kompozicijos vienetai. Atitinka klasikinės retorikos anaforą.

Pabaigos dėmenys – dėmenys arba tapačios ar panašios sintagmos, kuriomis pasibaigia simetriški kompozicijos vienetai. Atitinka klasikinės retorikos epiforą.

Išoriniai dėmenys – dėmenys arba tapačios ar panašios sintagmos, žyminčios kraštines kompozicijos vieneto ribas. Atitinka klasikinės egzegezės vartojamą terminą „intarpas“.

Viduriniai dėmenys – dėmenys arba tapačios ar panašios sintagmos, žyminčios vieno kompozicijos vieneto pabaigą ir simetriško kompozicijos vieneto pradžią.

Centriniai dėmenys – dėmenys arba tapačios ar panašios sintagmos, žyminčios simetriškų kompozicijos vienetų centrus.

4. KITI TERMINAI

Chiazmas – centruotos kompozicijos modelio variantas, kai keturi kompozicijos vienetai turi kryžmines sąsajas: **A B / B' A'**. Nuo tikro centruoto kompozicijos modelio skiriasi tuo, kad neturi centrinės dalies. Simetrija organizuojama apie virtualią centrinę ašį.

Centruota kompozicija – kompozicijos modelis, kuriame kompozicijos vienetai centruotai organizuojami apie centrinę dalį. Centrine dalimi gali būti bet kurio teksto organizavimo lygmens kompozicijos vienetas.

Ekonomija (arba „sutrumpinimas“) – ekonomijos fenomenas, kai simetriniame kompozicijos vienetė nepakartojamas (praleidžiamas) kuris nors pirmojo kompozicijos vieneto elementas.

Paralelizmas – kompozicijos modelis, kuriame kompozicijos elementų simetrinės poros išdėstomos paraleliai: **A B C / A' B' C'**.

PRIEDAS Nr. 2

KAI KURIŲ SĄSAJŲ TARP LINGVISTINIŲ ELEMENTŲ PAVYZDŽIAI

1. Leksemų pilnas tapatumas (Ps 96, 1–2a):

. *Giedokite* **VIEŠPAČIUI**, naują giesmę!
. *Giedokite* **VIEŠPAČIUI**, visa žeme!
. *Giedokite* **VIEŠPAČIUI**, garbinkite jo vardą!

2. Leksemų dalinis tapatumas:

2.1. Sinoniminės lešemos (Ps 2, 1):

. Kodėl *niršta* **gentys**,
. ir **tautos** *maištauja* tuščiai?

2.2. To paties semantinio lauko lekšemos (Sir 24, 15):

Kvėpėjau kaip **CINAMONAS** ar **SOTVARAS**
ir lyg rinktinė **MIRA** skleidžiau savo malonų kvapą;
kaip **GALBANAS**, **ONYCHAI** ir **MASTIKMEDŽIO** derva –
tarsi **SMILKALŲ** kvapas Padangtėje

3. Tapačios morfemos (1 Sam 2, 10):

. Ir **jis** suteiks jėgą **savo** karaliui
. ir **jis** pakels ragą **savo** Pateptajam

[vardžių „jis“ ir „savo“ tapatūs signifikantai ir signifikatai.

4. Tapačios sintagmos (Ps 15, 2b–3a)

. Ir kuris kalba tiesą **SAVO** ŠIRDYJE
. Kuris nešmeižia **SAVO** LIEŽUVIU

Nariai baigiasi tapačia sintaksės struktūra

5. Sakinių visiškas tapatumas (1 Sam 2, 1):

. Džiaugiasi mano širdis Viešpatyje
. Išaukštintas mano ragas Viešpatyje

6. Sakinių dalinis tapatumas (Ps 15, 1):

. VIEŠPATIE, kas gali svečiuotis tavo Palapinėje?
. Kas gali gyventi Zione – tavo šventajame kalne?

7. Leksemų supriešinimas (Išt 28, 3):

. Būsi palaimintas tu **mieste**
. ir būsi palaimintas tu **kaime**

PRIEDAS Nr. 3: Evangelijos pagal Luką kompozicijos struktūra

(parengta pagal *Meynet R. Il Vangelo secondo Luca. Roma. 1988*)

Prologas	1, 1–4
-----------------	---------------

Sekcija A: Jono paruoštas Jėzaus atėjimas	1, 5–4, 13
--	-------------------

Sekvencija A1: Jono gimimo išpranašavimas	1, 5–25
Sekvencija A2: Dievas Jėzui duoda vardą	1, 26–56
Sekvencija A3: Pranašo Jono gimimas	1, 57–80
Sekvencija A4: Išganytojo Jėzaus gimimas	2, 1–20
Sekvencija A5: Jėzaus aukojimas Šventykloje	2, 21–40
Sekvencija A6: Jėzus, prapuolęs ir atrastas Šventykloje	2, 41–52
Sekvencija A7: Jonas parengia Kristaus pasirodymą	3, 1–20
Sekvencija A8: Naujasis Adomas atsilaiko prieš gundymus	3, 21–4, 13

Sekcija B: Jėzus kviečia mokinius Galilėjoje	4, 14–9, 50
---	--------------------

Sekvencija B1: Jėzaus apsilankymas Nazarete	4, 14–30
Sekvencija B2: Įvykiai Kafarnaume	4, 31–44
Sekvencija B3: Skelbimas Simonui-Petrui	5, 1–16
Sekvencija B4: Naujas vinas į naujus vynmaišius	5, 17–6, 11
Sekvencija B5: Izraelis ir tautos	6, 12–7, 17
Sekvencija B6: Jonas Krikštytojas ir fariziejus Simonas	7, 18–50
Sekvencija B7: Klausyti ir vykdyti Dievo Žodį	8, 1–56
Sekvencija B8: Daryti tai, ką daro Jėzus	9, 1–50

Sekcija C: Jėzus savo mokinius veda į Jeruzalę	9, 51–21, 38
---	---------------------

Sekvencija C1: Išvykimas į misijas	9, 51–10, 42
Sekvencija C2: Didžiausias palaiminimas	11, 1–54
Sekvencija C3: Reikia mokėti tinkamai spręsti	12, 1–13, 21
Sekvencija C4: Mesijinė puota	13, 22–14, 35
Sekvencija C5: Tikrasis teisumas	15, 1–17, 10
Sekvencija C6: Atsisakymas dėl Karalystės	17, 11–18, 30
Sekvencija C7: Jėzus – atmestas karalius	18, 31–19, 46
Sekvencija C8: Kristaus atėjimas arti	19, 47–21, 38

Sekcija D: Jėzaus Kristaus Velykos (<i>išėjimas</i>)	22, 1–24, 53
---	---------------------

Sekvencija D1: Jėzaus testamentas	22, 1–53
Sekvencija D2: Jėzaus teismas ir nuosprendis	22, 54–23, 25
Sekvencija D3: Jėzaus nužudymas	23, 26–56
Sekvencija D4: Jėzus vėl su savo mokiniais	24, 1–53

PRIEDAS Nr. 4: Evangelijos pagal Matą kompozicijos makrostruktūra

(parengta pagal Weren W. The Macrostructure of Matthew's Gospel: A New Proposal // Biblica 87 (2006). P. 171–200)

26, 1–1, 16 Pabaiga: Jėzus mirtis ir prisikėlimas		
26, 1–16 Ašis: Jėzus bus suimtas		
4, 17–25, 46 <i>Corpus</i> : Jėzus tarnystė ir penktos didžiosios kalbos	17, 1–25, 46 Kelionė į Jeruzalę ir veikla ten	21, 18–25, 46 Jėzaus veikla Jeruzalėje
		21, 1–17 Ašis: Atvykimas į Jeruzalę ir įvykis šventykloje
		17, 1–20, 34 Kelionė į Jeruzalę
	16, 13–28 Ašis: Dievo Sūnus yra kenčiantis Mesijas	
	4, 18–16, 12 Pasitraukimas iš Jeruzalės ir Judėjos	12, 1–16, 12 Karalystė: paslėpta ir atskleista
		11, 2–30 Ašis: Jono ir Jėzaus darbų apžvalga
		4, 18–11, 1 Mesijas žodžiais ir darbais
4, 12–17 Ašis: Jėzus misijos pradžią		
1, 1–4, 11 Ižanga: Jėzus kilmė, tapatybė ir misija		

PRIEDAS Nr. 5

67-osios PSALMĒS KOMPOZICIJOS STRUKTŪRA

	Tebūnie mums Dievas gailestīgas, telaimina mus ir tešviečia mums jo veidas,
	kad tavo kēias buvo žinomas žemēje, visose tautose tavo išgelbējimas.
	Dieve, tegarbina tave tautos! Visos tautos tave tešlovina!
Žmonēs džiūgaus ir krykštaus iš džiaugsmo	NES TU VALDAI TAUTAS TEISINGAI, – ŽEMĒJE TU VESI ŽMONES.
	Dieve, tegarbina tave tautos! Visos tautos tave tešlovina!
	Teduoda žemē savo derliū; teleimina mus Dievas, mūsū Dievas!
	Telaimina mus Dievas, tebijo jo pagarbiai visa žemē.

DISERTACIJOS TEMA PASKELBTI DARBAI

1. Nauji Biblijos tekstų literatūrinės analizės metodai: retorinė analizė // SOTER. 1999. Nr. 1 (29). P. 5-16.
2. Pirma Petro kalba (Apd 1,16-22): ką ištis išpranašavo Raštas ir kokią funkciją tekste atlieka 16 eilutė // SOTER. 2010. Nr. 34 (62). P. 7-22.